Hayat

TARİH

MECMUASI

Sayı: 2

Mart 1970 • 250 Kuruş

- Çocuklar ve büyükler için çeşitli yayınlar yapmak
- Özel teşebbüse dayanan ilk sanat tiyatrosunu açmak
- Halk oyunlarımızın yayılıp tanınması için tesis kurmak ve festivaller düzenlemek
- Halk türkülerimizi çok sesli koro ile harmonize ettirmek ve bunları konserlerle halka dinletmek
- Halk sanatları ile ilgili çeşitli sergiler açmak
- Memleketimiz insanının yaratıcı gücünü teşvik için çeşitli ödüller koymak ve yarışmalar tertip etmek

gibi

Kültür ve Sanat Hizmetleri

ile

memleketin manevî kalkınmasında

ödev alan tek Banka:

YAPI ve KREDİ BANKASI

Y 282

MORAN: 2144 - 42

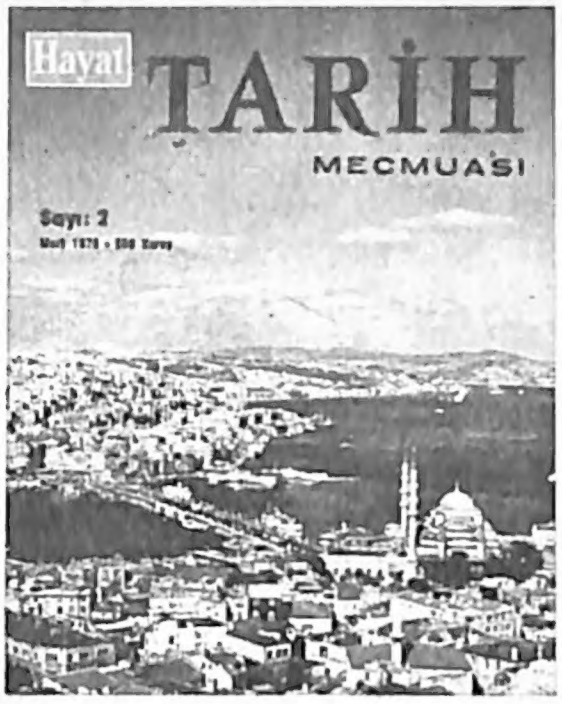

Beyazıt kulesinden Karaköy köprüsü ve Boğaz.
Fotoğraf: Dikmen Diköz

Hayat TARİH MECMUASI

Bu sayıda neler var

XVI. Yüzyılda Spor, Eğlence, Oyun 4
Osmanlı Tarihçilerinden Seçmeler: Cevdet Paşa 9
Eski Istanbul'da Dayak 14
Sultan Hamid'in Siyaseti 18
Câber Kalesi 22
Napoléon Bonaparte'ın Mısır'ı İşgali 27
Ekrem Akurgal ile Bir Konuşma 31
Beyazıt Kulesi 36
Çakmalar 43
İki Başhekim, İki Belediye Reisi 48
Tarihe Akan Bir Ay 57
60 Yıl Önce Türkiye 58
Macaristan'daki Türk Eserleri 60
Batıya Doğru 62
Büyük Bozgun 68
İbtilâlarının Kurbanı Üç Osmanlı 73
3 Mezar Taşı, 3 İlim Adamı 76
Istanbul'un Suları 80
Ülkeler ve İnsanlar 88
Karikatür 92
Tarih Bilmecisi 94
Kitaplar Arasında 95
Tarih Postası 96

Hayat TARİH MECMUASI

Aylık Kültür Mecmuası

1 Mart 1970 Yıl: **6** Cilt: **1**
Sayı: **2** Sıra: **62**

İMTİYAZ SAHİBİ:
Şevket RADO

NEŞRİYAT MÜDÜRÜ:
Yılmaz ÖZTUNA

MESUL YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ:
Orhan Ş. YÜKSEL

BASILDIĞI YER:
Tifdruk Matbaacılık Sanayii A. Ş. Basımevi - Divanyolu Türbedar Sok. No: 22, İstanbul
TEL: 27 95 10 (5 hat)

ABONE:
Bateş Bayilik Teşkilâtı. Cağaloğlu-Istanbul **TEL:** 27 61 10

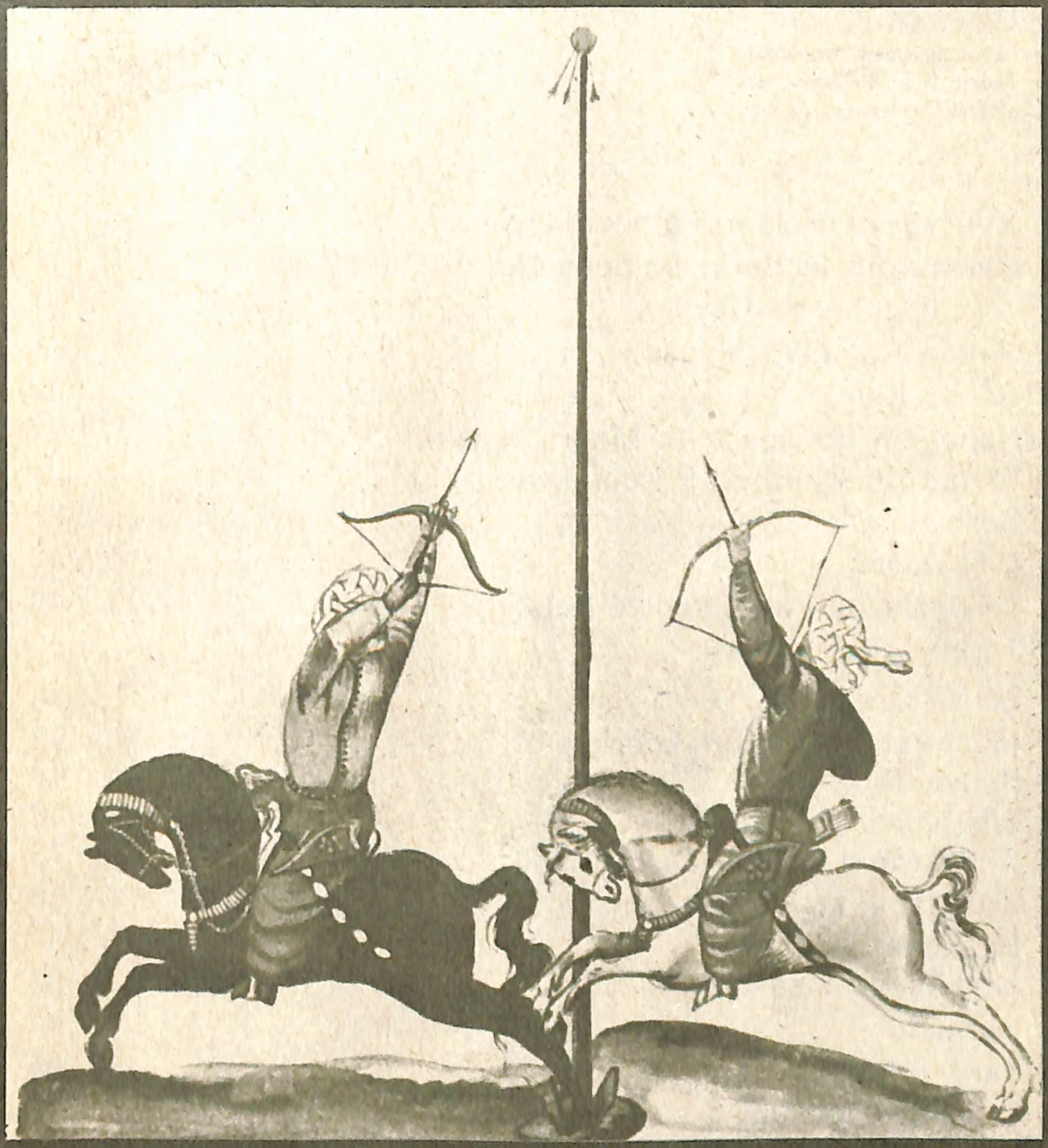

Sırık tepesindeki hedefe ok atışı.

XVI. Yüzyılda

Spor, Eğlence Oyun

Yazan: Metin And

XVI. YÜZYILDA Türkler'in boş vakitlerini değerlendirecek spor, eğlence, oyun gibi oyalanmaları büyük çeşitlilikler göstermektedir. Bunlardan sporun, günlük yaşayışta büyük yeri ve önemi vardı. Belli başlı sporlar okçuluk, güreş, cirit, binicilik, at yarışı ve avcılıktı. Bunlardan avcılık üzerine, Tarih Mecmuası'nın Ocak 1970 sayısında bilgi verilmişti. Okçuluk da en önemli sporlardan birisiydi. XVI. yüzyılda Türkiye'ye gelen ve gördüklerini kitabında yazan Ogier Ghislain de Busbecq, okçuluk üzerine geniş bilgi vermektedir. Kendisinin de yemeklerden sonra ok temrinlerini yaptığını söyleyen Busbecq, Türkler'in bu sporda çok usta olduklarını, çocukların daha sekiz yaşında ok atışına başladıklarını, on, on iki yıllık temrinlerden sonra ustalaşıp en küçük hedeflere nişan alabildiklerini, en sağlam okla kirişi kulağın arkasına kadar gerebildiklerini, Okmeydanı'nda atışlarda mükâfat olarak bir işlemeli çevre verildiğini, birçok mahallerde atış meydanlarının bulunduğunu, hedefi bekleyen görevlilerin bunları sık sık suladıklarını, hedef kurursa buna ok saplanmıyacağını, atlı atıcıların uzun bir direğin ucuna konmuş ufak bir topa hızla geçerken birden geri dönüp hızlarını kesmeden ok attıklarını anlatıyor.

Bir başka yazımızda anlattığımız Makbul İbrahim Paşa'nın 1524'teki düğününü **Tabakaatu'l - Memâlik fi Derecâti'l Mesâlik** adlı eserinde anlatan Celâl-zâde Mustafa Çelebî, Metris köyü dolaylarında dikili bir sırığın üzerine bir kabak konduğunu, bunun üzerinde gümüş ve altın toplar bulunduğunu, atıcıların buna ayakta, diz çökerek veya yatarak nişan aldıklarını, kazananlara bu topların mükâfat olarak verildiğini yazıyor. Ok atışları iki türlü oluyordu: Ya uzun atış veya menzil, ya da puta atışı denilen hedefe atışlar. Kalkan veya sepet denilen hedeflere bazen ip altından da atış yapıldığı olurdu. Gerek menzil, gerek puta atışı olsun bütün bu atışlarda gözetilmesi gereken sıkı kurallar vardı. Eşit ustalıkta olmayan okçular, aynı zamanda yarışmazlardı. Bu arada «zarp vurmak» denilen bir atışta demir, tunç hedefleri okla vurarak delmek büyük bir ustalık isterdi. Bu deliciliği elde etmek için okların demir uçları, çeşitli yollarla sertleştirilirdi.

Ok müsabakalarında çeşitli mükâfatlar verilirdi. Bunlar, değerli kumaşlar, giyim, kuşam, hıl'atlar, at, koç gibi hayvanlardı.

ESKİ GÜREŞLER

Türkler'in an'anevî ve en yaygın sporu

olan güreş de, XVI. yüzyılda çok gelişmişti. En eski Türk güreşleri yağsız olmakla birlikte, XVI. yüzyıl resimleri bize, yağlı güreşin de bu asırda bilindiğini gösteriyor. Güreş üzerine pek çok eski belgelere rastlanmaktadır. Bu belgelerde, çağın güreşçilerinin adları, kimin kiminle güreş tutuştuğu, ödenen paralar, güreş yapılan yerler gösterilmiştir. Nitekim genel şenliklerde, bayramlarda düzenlenen güreşlerin Kozbeciler'de, Okmeydanı'nda, Kâğıthane'de, Eski Saray'da, Atmeydanı'nda, Yalı Kasrı'nda düzenlendiğini göstermektedir. Günümüzde güreşçiler için pehlivan denilmektedir. Eskiden pehlivan deyimi, her türlü hüner göstericisi için kullanılır, güreşçiye ise «küştigir» denirdi.

Güreş üzerine çeşitli fetvalar da bulunmaktadır. Nitekim bir Ebussuud Efendi fetvası şöyledir:

Mesele: Güreşçiler güreşirken tasliye ettiklerinde kerâhet var mıdır

Elcevab: Kerâhet muhtemeldir. Temaşay-i kesîr için ve lehve halkı rağbet için tasliye küfürdür.

Pehlivanlar kendi aralarında kulüpler de kurmuşlardır. Bunlardan Zeyrek'teki pehlivanlar tekkesi, en tanınmışıdır. Kasımpaşa'daki derici ve sepici esnafı arasında pehlivanlık çok yaygındı. Daha önce de bir pehlivanlar bölüğü bulunduğunu tarih belgeleri bize göstermektedir.

BİNİCİLİK VE AT YARIŞLARI

Sporların bir önemlisi de binicilik ve at yarışlarıydı. Binicilik yalnız bir spor olarak değil, ayrıca bir hüner, bir seyirlik oyundu. Büyük şenliklerde, büyük at yarışları düzenleniyordu. Gösteri yapan binicilerin çoğu, özel bir eğitim gören «Cündîler» di. Peçevî tarihi hüner gösterenleri sayarken, «canbazlar ve cündîler ve hayalbâz ve zûrbâzlar temaşaları...» diyor. Bunlar, akıl almayacak hünerler gösterirlerdi: Dolu dizgin giderken, yerdeki parayı almak, eyerin üstünde ayakta durmak, gene hızla giderken atı eyerleyip yeniden eyerini çıkarmak, atın boynunun altından dolanmak, atın nallarına kadar uzanmak, havaya ağır bir demir topuz atıp, bunu havadayken yakalamak, hızla giderken ayağını özengiden çıkarıp yere değdirmek, kollarının desteğinde dururken, sol ayağını sağın altından geçirip tam bir dönüş yapıp eyerde yerini bulmak, tersine bir dönüş yapıp atın kuyruğuna doğru dönmek, at dört nala giderken baş eyerin üstünde ayaklar yukarda, kollar yana açık bir yere tutunmadan giderken tersine bir sıçrayışla yerine oturmak ve daha başka akıl almaz hünerleri vardı.

III. Murad, «Cündîler» den, eyer üstünde ayakta giderken karşıdan gelen başka bir ata geçmelerini istermiş.

XVI. yüzyılda zûrbâz ve yılanbâzlar'ın gösterisi.

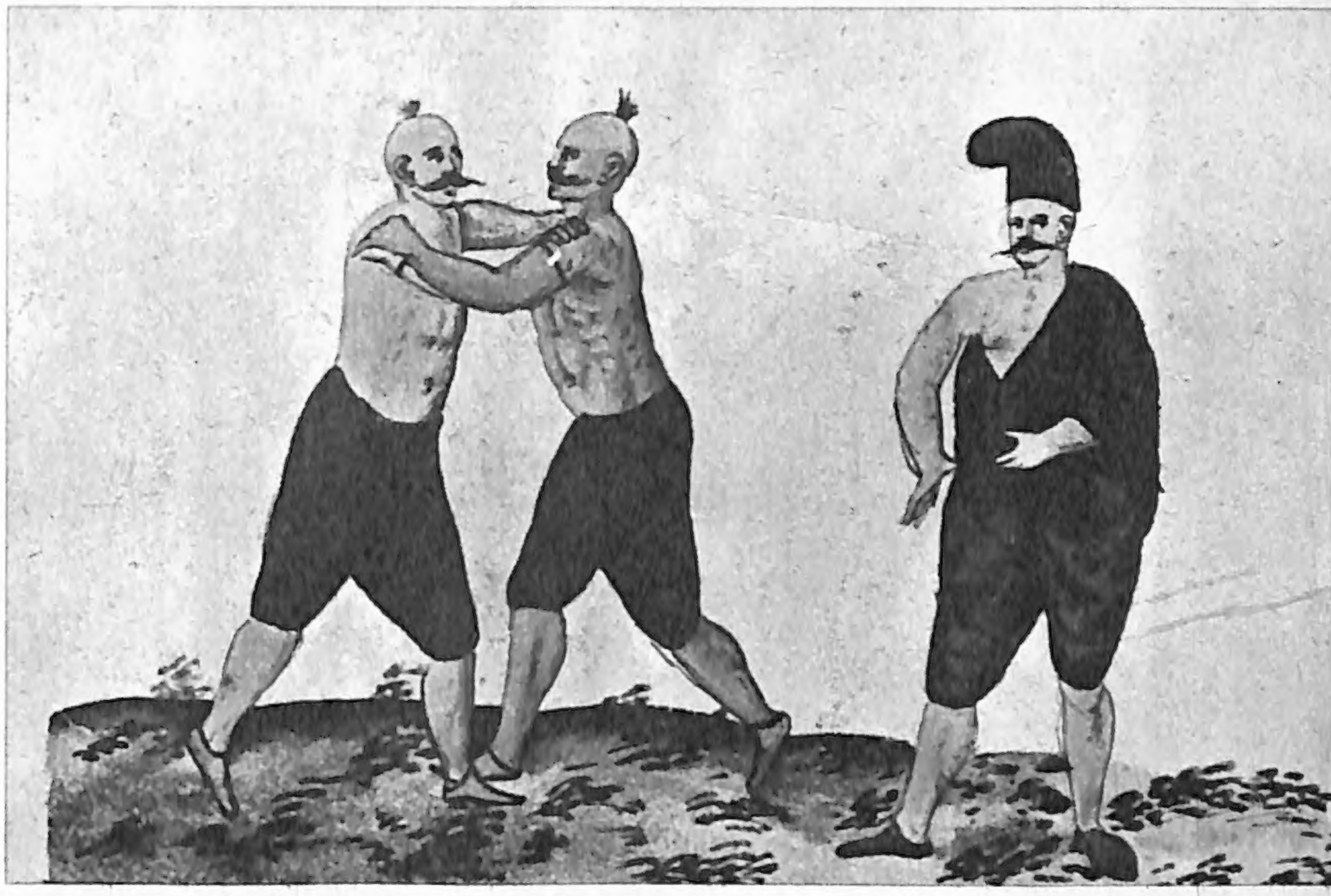

XVI. yüzyılda güreşçiler.

O devirde yalnız biniciler değil, fakat atlar da hünerler gösterirdi. Bunlar atın, önüne atılan yemi, ağzıyla binicisine uzatması, diz çökmesi, yatıp yerde sürtünmesi, bir yuvarlak üzerinde durması, bir kabın içine girmesi veya bir heykel gibi kımıldamadan durmak gibi hareketlerdi. Ayrıca at üzerinde yapılan çeşitli spor gösterileri de vardı. Bunlardan at üzerine yapılan ok atışlarından yukarıda söz açmıştık.

CİRİT ATMA

Bir başka atlı spor da ciritti. Cirit için Istanbul'da özel meydanlar vardı. At üzerinde yapılan spor gösterilerinden biri de halka oyunuydu. Bu oyunda yere çakılı bir demir çubuğa bir halka geçiriliyor, atla dolu dizgin giderken yarışmacılar ellerindeki mızraklarıyla bu halkayı kaldırıyorlardı. Meydanın üç yerinden üç halka kaldırabilenler, oyunu padişah seyrediyorsa, bunları yaya olarak padişaha sunuyor, o da derece alan yarışmacılara mükâfat olarak bir altın halka veriyordu. Mükâfat alan yarışmacı, bu altın halkayı yerden kaldırıp, öpüp başına koyuyor, sonra yerlere kadar eğilip çekiliyordu. Atlı veya yaya olmak üzere bir gösteri de kale ve deniz savaşlarıydı. Meydanlara dekordan kaleler kuruluyor, ya bir Hıristiyan devlet veya İran gibi bir başka Müslüman devletle bir savaş canlandırılıyordu. Bir tiyatro gösterisi gibi yapılan bu yalancı savaşları, cenk oyuncularını bir başka yazımızda ele alacağız.

TOMAK OYUNU

Böyle çarpışmalı spor gösterilerinin başka türleri de vardır: Tomak oyunu, matrak oyunu gibi. Matrak oyunu eskrim gibi bir spordu. Diğer taraftan belli bir ritimle, ölçülü adımlarla yapıldığı için bir bakıma dans da sayılabilirdi. Bu oyunun Avrupa'daki mattacino denilen bir danstan Türkiye'ye geldiğini sanmaktayız. Matrak oynayanları sağ ellerinde bir tahta kılıç, sol ellerinde yuvarlak ufak yastıktan bir kalkan olur, iki müsabık karşılıklı ritmik hareketlerle eskrim yaparlardı. 1582 yılındaki büyük sünnet düğününü anlatan III. Murad sûrnâmesi «Âmeden-i Matrakçıyan» başlığıyla bunlar hakkında şu bilgiyi veriyor: «Ol esnada matrakçılar geldiler, baş kulak dimeyüb dest-i çûbla birbirine giriştiler ve növbet be-növbet hücumlar eyleyüb tarafeynden siperler virişdiler. Dilleri ellerine uyar ve nezaketle nereye uracağın duyup savar, kimi kolundan alacak hamleyi başından savub kolay yanın aldı ve kimi koltuk altından muharrif çalub müsa'ade ile göz açtırmadan ketfine çaldı, meydanda ol kadar virüb aldılar ve cânibeyninden dest-i çûbu kasden saldılar. Ne birinün darb ile kılına zarar getürdü ve ne hamle ile elinden siperin kaçurdu.»

XVI. yüzyılda, müzikli ve içkili bir ev eğlencesi.

Çeşitli spor gösterilerine XVI. yüzyıldan başka örnekler de verilebilir. Bunlardan biri de büyük kayık yarışlarıydı. Kayık yarışları özellikle İnciliköşk'ten seyredilirdi.

EVLERDE OYNANAN OYUNLAR

Evlerde oynanan oyunlara gelince, XVI. yüzyılda bunların da çeşitleri pek çoktu. XVII. yüzyılda Profesör Thomas Hyde adında bir İngiliz, Latince yazdığı bir kitapta, doğu ülkelerinde ve Türkiye'de XVI. yüzyılda oynanan oyunların listesini verdiği gibi, oyunları ayrı ayrı tarif de etmektedir. İşte Profesör Hyde'ın kitabında anlattığı Türk oyunlarının alfabetik listesi: Allı dikli oyunu, âşık oyunu, atlanbaç oyunu, bızdık oyunu, çalık oyunu, dama oyunu, dokuz taş oyunu, dur - tut oyunu, el oyunu, falaka oyunu, fırlak oyunu, gerdan bazı, koz veya ceviz oyunu, kumar oyunu, mangala oyunu, siramana oyunu, satranç oyunu, sultan oyunu, tabanca oyunu, takla oyunu, tavla oyunu, tek mi çift mi oyunu, top oyunu, tura oyunu, uzun eşek oyunu, yumurta oyunu. Bu arada bazı oyunların tekerlemeleri de dikkate alınmış ve kitapta ayrıca verilmiştir.

Belli başlı eğlenti yerleri bozahaneler ve meyhanelerdi. Gelibolulu Mustafa Âli bunlar üzerine **Mevâid - ün - Nefâis Fi Kavâid - il - Mecâlis** adlı kitabında geniş bilgi vermektedir. Bundan başka Tahtakale'de bütün profesyonel hünerciler, evcil ve yırtıcı hayvanlarla hüner gösterenler, meddahlar, dansçılar, soytarılar toplanmıştı. Tahtakale'de gösterilen oyunlar ve hayvanlar üzerine XVI. yüzyılda Latîfî'nin **Evsâf-ı Istanbul** adlı kitabında ayrıca, XVI. yüzyıl kaynaklarından Reinhold Lubenau, Salomon Schweigger, Lewenklaw'un kitaplarında bilgi buluruz.

Profesyonel seyirlik oyunlar gösterenlerin sayısı ve çeşitleri XVI. yüzyılda çok zengindi. Bunlardan canbazları, hokkabaz ve gözbağcıları, çengi ve köçekleri Tarih Mecmuası'nın daha önceki sayılarında tanıtmıştık. Bunların dışında XVI. yüzyılda şu oyuncuları buluyoruz: Kâsebâzlar, serbâzlar, hayalbâzlar, zıll-ı hayalbâzlar, sûretbâzlar, taklabâzlar, tasbâzlar, lubetbâzlar, zûrbâzlar, bînevâlar, mudhikan, beyzâbâzlar, yumurtabâzlar, âteşbâzlar, çenberbâzlar, paçilebâzlar, perendebâzlar, şişebâzlar, kuzebâzlar, gürzbâzlar, ayıbâzlar, şemşîrbâzlar, şadırvanbâzlar, yılanbâzlar, maymunbâzlar, hımarbâzlar ve başkaları. XVI. yüzyılda daha önce kukla bilinirken, Mısır'ın fethiyle daha sonra Karagöz diye bilinen gölge oyunu da Türkiye'ye girmişti. Ayrıca İspanya ve Portekiz'den kovulup Türkiye'ye sığınan Yahudiler de Avrupa'nın çeşitli oyunlarını Türkiye'ye getirmişlerdi. Bunlar, içinde çeşitli sahne dansları ve tiyatro gösterileri de yer almaktadır. Bu oyunların hünerlerle ilgili olanları bugün en ileri sirklerde görülenlerden bile çok üstündü. İlerde sırası düştükçe bu oyunların her biri üzerine geniş bilgi verilecektir.

Osmanlı Tarihçilerinden
Seçmeler: 7

CEVDET PAŞA

Tanzimat'ın İlk Günleri

Sadeleştiren: Yılmaz Öztuna

1895'TE 72 yaşında ölen Ahmed Cevdet Paşa, XIX. asır Türk tarihçi ve hukukçularının en büyüğüdür. Devlet adamı olarak da, en yüksek görevlerde bulunmuştur. Önce ilmiyye mensûbu olan, sonra mülkiyye sınıfına geçen Cevdet Paşa, 12 ciltlik tarihinden sonra, en mühim tarihî eseri olan Tezâkir'de, 1774 - 1826 yıllarını içine alan büyük tarihinde bıraktığı devreden sonrasını, parça parça ele almıştır. Aşağıda sadeleştirilerek alınan parça Tezâkir'in başlarındadır ve II. Mahmud'un ölümünden sonra oğlu 16,5 yaşındaki Sultan Abdülmecid'in tahta geçmesini, Tanzimat'ın ilânını, Mustafa Reşid Paşa ile muhalifleri olan muhafazakârların mücadelesini ve Osmanlı devletinin kritik durumunu anlatmaktadır.

SULTAN MECİD'İN TAHTA ÇIKTIĞI ANDA (1 temmuz 1839) OSMANLI DEVLETİNİN VAZİYETİ

Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa, istiklâl sevdâsına düşüp, üzerine sevk olunan ordular dahi münhezim olmuştu. II. Sultan Mahmud Han Hazretleri, kahrından ölmüş, yerine en büyük oğlu Abdülmecid Han Hazretleri, Osmanlı tahtına oturmuştu. Başvekil Rauf Paşa ve Şeyhulislâm Mekkî-zâde Âsım Efendi ve Meclis-i Ahkâm-ı Adliyye reisi meşhur Husrev Paşa idi. Dâmâd-ı şehryârî olan Halil ve Said Paşalar dahi nüfuz sahibi idiler. Lâkin bütün devlet işleri Husrev Paşa'nın elinde bulunuyordu. Paşa, hodbehod Raûf Paşa'dan mühr-i hümâyûn'u alıp kendisini sadrâzam nasbettirdi. O vakit Enderûn-ı Hümâyûn ağalarının içinde en ileri gelen Rızâ Bey, yeni padişahın itimadına mazhardı ki, sonradan vezâret rütbesiyle Mâbeyn-i Hümâyûn müşîri ve sonra serasker olan Rızâ Paşa'dır. Enderûn-ı Hümâyûn beylerinden Mehmed Ali Bey de nüfuzlu idi ki sonradan dâmâd-ı şehryârî ve kapdân-ı derya ve bir müddet sonra sadrâzam olmuştur.

Kapdân-ı deryâ bulunan Ahmed Paşa, Donanmay-ı Hümâyûn ile Akdeniz'de idi. Düşmanı olan Husrev Paşa'nın aleyhinde hareket etmek üzere Donanmay-ı Hümâyûn'u alıp, Mısır İskenderiye'sine gitmiş ve «Firârî» lakabına hak kazanmıştı. Mehmed Ali Paşa ise, öyle bir nanköre itibar etmeyip Ahmed Paşa'yı İskenderiye'de tevkif etti. Fakat Donanmay-ı Hümâyûn'u bulunmaz bir nimet sayıp ele geçirdi. Bu suretle Mısır meselesi bir mertebe daha güce sardı. İşte o vakit, Devlet-i Aliyye'nin politika ufkunda Utârid yıldızı gibi cürmü küçük, kadri büyük bir zât parladı ki, devletimizde modern diplomasinin kurucusu olan Reşid Paşa'dır.

MUSTAFA REŞİD PAŞA VE TANZİMAT

Reşid Paşa, Avrupa devletlerini elde edip, Mısır meselesini halletmiye çalışıyordu. Bunu, Tanzîmât-ı Hayriyye'nin icrasına bağlayıp iki işi birden yürütmek istedi. Eski fikirler sahibi olan nâzırlar, Reşid Paşa'nın meydana koymak istediği Tanzîmât-ı Hayriyye'den hoşnud olmayıp, ancak Mısır işi bittikten sonra onun te'sis edeceği tanzimatın temellerini yıkmak kabil olur düşüncesinde idiler. Bu fikirle Tanzimât-ı Hayriyye'nin vaz'ına muvafakat ettiler.

Reşid Paşa, Tanzîmât-ı Hayriyye fermânını kaleme alıp Gülhâne'de okudu ve

Tanzimat'ın kurucusu Mustafa Reşid Paşa.

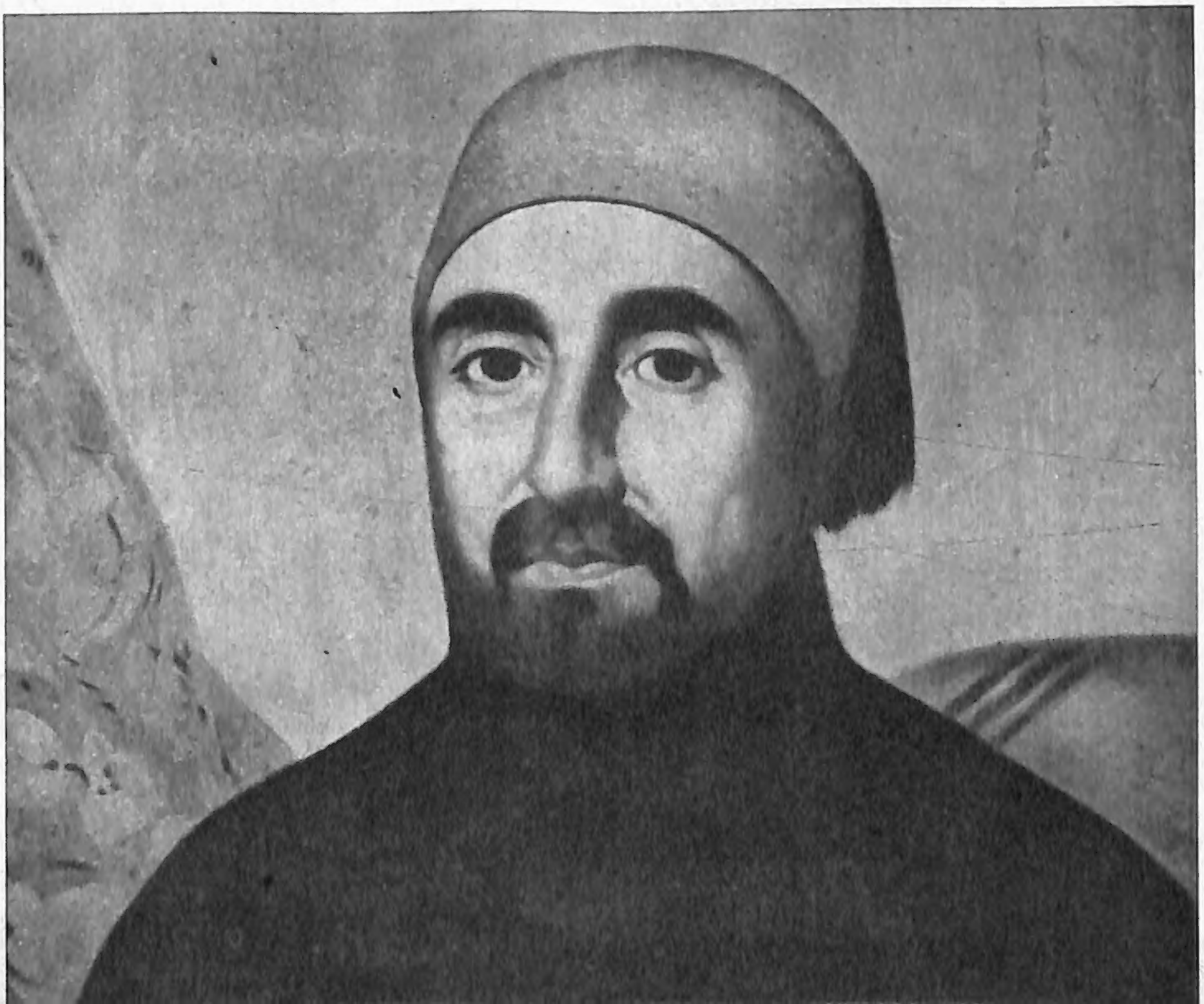

Zamanında tanzimat ilân edilen I. Abdülmecid.

Avrupa devletleriyle bir ticaret muahedesi akdedip buraya Mısır valisinin sair Osmanlı eyaletleri valilerinden fazla hiç bir imtiyazı olmadığını dercettirdi. Fransa devleti, Mehmed Ali Paşa'ya sahip çıktıysa da yalnız kaldı. Sair büyük devletler, Devlet-i Aliyye ile Mısır aleyhine ittihâd eylediler...

Ol vakitler Devlet-i Aliyye'de inhisâr usûlü câri idi. Hükûmet tarafından satınalma memurları çıkarılıp hububat, mîrî fiyatıyle çiftçiden satın alınırdı. İşbu usûl ile hazineye yılda yetmiş bu kadar bin kese varidat husule gelirdi. Mezkûr ticaret muahedesinin icab ettirdiği ticaret serbestîsi hasebiyle, maliye hazinesi bu varidattan mahrum olduysa da, Mısır'ın teessürü kat kat ziyâde idi. Zira Mısır'ın varidatının en büyük kısmı inhisar usûlünden hâsıl olurdu. Bu usul kalkınca, def'aten Mısır'ın varidatı fevkalâde düştü ve maliyesi perişan oldu. Mehmed Ali Paşa ise, isyan ettiği Osmanlı devletine karşı durabilmek için, pek çok asker beslemekteydi. Mısır idaresi, bu masrafı karşılayamayıp birdenbire bir büyük mâlî muzâyakaya düştü. Hattâ Mısır askerinin yirmi sekiz aylık maaşları tedâhülde kaldı.

MEHMED ALİ PAŞA BAŞ EĞİYOR

Mısır idaresi maddeden bu vechile sıkıldığı gibi, mânen dahi müşkül mevkide kaldı. Zira Tanzîmât-ı Hayriyye fermânı, devletin Araplar'la meskûn vilâyetlerinde ilân edilince, halk efkârı padişah tarafına büsbütün yattı. Mısırlılar'dan nefret eden Haleb ve Şam ahalisi, onların aleyhine düştü. Binâenaleyh Suriye'ye çıkan Asâkir-i Şâhâne, kolaylıkla muzaffer oldu ve Mısır ordusu perişan edildi; düşe kalka Mısır'a zor can attı.

Elhâsıl, Devlet-i Aliyye bayağı iki kısma bölünmüşken, Hâriciye Nâzırı Reşid Paşa, bir kalemde Mehmed Ali Paşa'ya galebe ederek, onu, kılıcını kınına koymaya mecbur etti. Reşid Paşa, devleti böyle bir tehlikeden kurtardı ve can, ırz, mal emniyetini, devletin kefaleti altına alan Tanzîmât-ı Hayriyye'yi kurarak, âmmeye büyük iyilikler etmiş oldu. Lâkin Avrupalılar'la fazla münasebetlere girişmesi ve bazı yenilikler getirmesi yüzünden, bazı mutaassıplar kendisinden hoşnûd olmayıp Reşid Paşa'ya âdetâ dinsiz nazarıyle bakarlardı. Dâmâd Fethi Paşa, yeni usullerin getirilmesinde aynı fikirde olduğu için, o da, halk indinde sevilmiyordu.

Tanzimat hareketinin başarıcılarından Fuad Paşa.

MISIR MESELESİ HALLEDİLİYOR

Mansıblarında mutlak hareket etmeye alışmış olan devlet memurları, Tanzîmât-ı Hayriyye'den hoşlanmamışlardı. Reşid Paşa ise, yeni kanunların harfiyle icrasında âdetâ taassub gösteriyordu. Hattâ Saray-ı Hümâyûn'un nüfuzuna karşı çıkmıştı.

Reşid Paşa'nın kaleme aldığı padişah nâmına çıkarılan fermân-ı âlî ile, Mehmed Ali Paşa, devletin diğer valileri gibi eli kolu bağlanmış vaziyete düşürülmüştü. Yalnız valilik, kendi hanedanında kalacaktı. Mısır vergisini bile, Istanbul'dan gönderilecek bir defterdâr toplayacaktı. Bu defterdâr maddesinden Mehmed Ali Paşa pek ziyade müteessir oldu. Fermânın bu maddesinin tâdili için Reşid Paşa'ya altmış bin kese akça (1) rüşvet teklif etti. Reşid Paşa, buna asla meyil göstermedi ve fikrinde ısrar eyledi. Bu defa Mehmed Ali Paşa, padişahın yakınlarına rüşvet vererek, genç padişahı, Reşid Paşa'nın hâriciye nâzırlığından alınıp, Edirne valiliğine gönderilmesine iknâ etti...

REŞİD PAŞA VE MUHALİFLERİ

Bu suretle Reşid Paşa'nın uhdesine Edirne valiliği tevcih buyuruldu. Fakat hasta olduğunu ileri sürüp Edirne'ye gitmedi. Bunun üzerine büyükelçilikle Paris'e gönderildi. İşte ol vakit, Rızâ Paşa devri başladı. Devlet işleri, Rızâ Paşa'nın eline kaldı. Dâmâd Fethi Paşa da Tanzimatçı olduğu için gözden düştü ve Dâmâd Mehmed Ali Paşa parladı. Ancak o dahi Rızâ Paşa'nın nüfuzu altında iş görürdü. Husrev Paşa düştü. Raûf Paşa tekrar sadrâzam oldu. Fakat o da Rızâ Paşa'nın hükmüne uymak mecburiyetinde kaldı.

Bir aralık kan dökücülükle meşhur olan İzzet Mehmed Paşa, ikinci defa sadârete geldi. Eski devirlerin âdetlerini yürütmek istedi. Fakat Tanzîmât-ı Hayriyye karşısına çıktı. Hıristiyanlar'ı Müslümanlar'dan ayırmak için, Hıristiyanlar'ın feslerine «raiyyet» kelimesinin ilk harfi olan «re» harfini koymaya mecbur etmek gibi saçmalıklar yaptıysa da, Tanzimat esaslarını bozamadı. Bir seneye varmadan azledildi. Raûf Paşa tekrar sadrâzam oldu. Lâkin eskisi gibi bostan korkuluğu idi. Devlet Rızâ Paşa ve mensuplarının elindeydi.

Reşid Paşa'nın düşmesi üzerine birçok ıslahat yapılamadıysa da, Tanzimat esasları ortadan kaldırılamadı. Bilakis orduda mühim ıslahat yapıldı. Abdülkerim Nâ-

---

(1) Bugünkü rayiçle 300 milyon TL.

dir Paşa ile Mütercim Rüşdü Paşa, bu ıslahatı hazırladı. Rızâ Paşa da bu işleri destekledi.

MODERN TÜRK ORDUSU KURULUYOR

Bu askerî tensîkat iktizâsınca, Devlet-i Aliyye'nin kara kuvvetleri Hâssa ve Dersaâdet ve Rûmeli ve Anadolu ve Arabistan ve Irak - Hicaz orduları nâmıyle altı orduya taksim olundu.

Hâssa ordusuna Üsküdar, Dersaâdet ordusuna Istanbul, Rûmeli ordusuna Manastır, Anadolu ordusuna Harput, Arabistan ordusuna Şam, Irak ve Hicaz ordusuna da Bağdad şehirleri merkez ittihaz kılındı. Her ordunun birlikleri geniş ülkelere yayılıyordu. Meselâ merkezi Istanbul olan Dersaâdet ordusunun birçok birliği Edirne ve Şumnu gibi uzak yerlerdeydi. Yoksa Rûmeli'nin muhafazası Rûmeli ordusuna münhasır değildi.

Dersaâdet ordusu, doğrudan doğruya seraskerin emrindeydi. Sair orduların birer müşîri vardı. Ordu kumandanlarının maaş ve tâyînâtı ayda 70 - 80 bin altın kuruştu (2).

Bu yüksek maaşlarla bu devrin ricâli güzel ömür geçirdiler, hoş geçindiler ve pek çok irad ve akar edindiler. Fakat haklarını inkâr etmiyelim. Koca imparatorluğu, devlet dolabını da — sonrakilere nazaran — güzelce idare ettiler. Maliyenin muvazenesini de gözettiler. Fakat dış politikada nâm kazanamadıkları gibi, içeride de gösterişli hayatları dolayısıyle rüşvet ve irtikâb ile itham edildiler.

REŞİD PAŞA İKTİDARA GELİYOR

Zât-ı Şâhâne bu vaziyetten usandı. Rızâ Paşa'yı seraskerlikten azletti ve Reşid Paşa'yı Paris büyükelçiliğinden tekrar hâriciye nâzırlığına getirdi. Az sonra da, istiklâl derecesinde salâhiyetlerle sadrâzam oldu.

Rızâ Paşa devri kapandı. Mustafa Reşid Paşa devri başladı. Fakat Büyük Reşid Paşa, hâriciye nâzırı iken gördüğü muazzam işleri, mutlak salâhiyetle getirildiği sadâret makamında göremedi. Oğlu Ali Galib Paşa'yı padişaha dâmâd etmek için saray kadınlarına ve harem ağalarına müdâhane eder oldu. Bununla beraber Tanzîmât-ı Hayriyye'yi tamamlamak, yenileşmek, maarifin terakkisine çalışmak gibi büyük işlerden geri kalmadı. İlk defa «mekâtib-i umûmiyye nezâreti» nâmıyle maaârif nâzırlığını ve Meclis-i Maârif'i kurdu. Gene de en büyük muvaffakıyetlerini dış politikada gösterdi.

---

(2) Bugünkü rayiçle 210 — 240.000 TL.

Bu yazının sahibi, tarihçi Cevdet Paşa.

Osmanlı devletine isyan eden Mısır Valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşa.

Mekkî - zâde öldü ve yerine Ârif Hikmet Efendi, şeyhulislâm oldu. Ol esnada serasker bulunan eski fikir erbâbından Dâmâd Said Paşa'nın huzûr-ı hümâyûnda vuku bulan mecnûnâne ısrarı üzerine Reşid Paşa azledildi. Sârım Paşa, sadrâzam olduysa da, devlet ileşri gerçekte Said Paşa'nın eline geçti. Mutaassıp bir adam olan Said Paşa, Reşid Paşa mensuplarını dinsizlikle suçlayıp, mevkılerinden uzaklaştırmak ve devleti yüz sene evvelki hâline döndürmek sevdâsına düştü. Hattâ orta mekteplerde çocuklara resamlık öğretiliyormuş diye harita kullanılmasının yasak edileceği işitildi.

Bereket versin Sârım Paşa, aklı başında bir adam ve mutedil Tanzimatçı idi. Said Paşa'ya uymadı. Zât-ı Şâhâne de Said Paşa'nın asra uyar adam olmadığını anlayıp def'etti ve Reşid Paşa'yı tekrar sadrâzam yaptı. İkinci sadâretinde Reşid Paşa, maârifin terakkisi için daha da fazla çalıştı. Fakat gene dış politikadadır ki, büyük muvaffakıyetler kazandı.

AVRUPA'DA 1848 İHTİLÂLİ

Avusturya imparatorluğunda zuhûra gelen ihtilâl üzerine Macarlar ayaklanıp Avusturya'ya isyan ettiler ve galebe çaldılar. İhtilâl fikirleri, Osmanlı devletinin iki mümtaz eyaleti olan Eflâk ile Boğdan'a yani Romanya'ya da sıçradı. Sonradan sadrâzam olan âmedî-i dîvân-ı hümâyûn Keçeci - zâde Fuad Efendi, fevkalâde müfettiş olarak Bükreş'e gönderildi ve yanına bir fırka asker verildi. Bu fırkanın kumandant Ömer Paşa, sonradan serdâr-ı ekrem olan meşhur askerdir.

Avusturyalılar, Macarlar'ın terbiyesinden âciz kaldılar. Avusturya imparatorunun talebi üzerine Rusya Çarı, 200.000 asker göndererek ihtilâlci Macarlar'ı ezdi. Macarlar çaresiz kalarak, Osmanlı devletine sığındılar. Rusya ve Avusturya, harb ilânı tehdidiyle nota vererek, Bâbıâlî'den, âsî Macar ve Lehler'in iadesini taleb ettiler.

Fuad Efendi'nin, notaya kabil olduğu kadar yumuşak cevap verilmesini tavsiye etmesine rağmen, Reşid Paşa, kat'î red cevabı verdi ve Avrupa ve Amerika'da zaten büyük olan şöhreti, son dereceyi buldu. Ben bu sırada Bükreş'te Fuad Efendi'nin yanında bulunduğum için, geçen hâdiseleri çok iyi zabtettim.

Rusya Çarı, harb çıkarmak istedi. Fuad Efendi, fevkalâde büyükelçilikle Petersburg'a gönderildi, Çar'la görüştü ve harbi önledi. Dönüşünde rütbe-i bâlâ ile sadâret müsteşârı oldu ve ilk defa hey'et-i vekileye girdi. Sonra yeni Mısır valisi Abbas Paşa ile Reşid Paşa'nın zıddiyetini halletmek için Fuad Efendi ile ben, fevkalâde memuriyetle Kahire'ye gittik.

Mustafa Reşid Paşa'nın ilk iktidar yılları, bu şekilde geçti.

Eski Istanbul'da Dayak

Yazan: Reşad Ekrem Koçu

YAKIN geçmiş zamana kadar «dayak atma» mutlaka sopa ile, değnekle dövmek anlamında kullanılırdı. Çünkü dayak, dayanacak değnek, asâ, sopa demektir. Bir kimseyi sopa, değnekle dövmeye de «dayak atmak» denilir. Yine yakın geçmişe kadar toplum hayatımızda, mekteplerde, asker ocaklarında, suçlu esnafın cezalandırılmasında resmen atılan dayaklar vardı.

Dayak, ya kaba et üzerine, yahut çıplak ayak tabanına atılırdı. Çıplak ayak tabanına atılacak dayakta suçlu yere sırt üstü yatırılır; dayak için, ayakları bileklerden bukağı içine alıp tabanları, sopa veya deyneği yapıştıracak olana yerden kaldırıp havada tam hedef tutan ve falaka denilen bir âlet vardı. Kaba etine dayak atılacak suçlu ise yere yüzü koyun yatırılırdı.

Yeniçeri ocağının kanlı bir şehir muharebesiyle kaldırıldığı 1826 yılına kadar Istanbul zabıtası bu asker ocağının elindeydi. Kendilerinden gayrı halktan bir kimseye dayak atılma cezasının tatbikına memur yeniçeri neferlerine «falakacı» denilirdi. Padişahın devlet idaresinde mutlak vekili olan sadrâzamlar, devlet merkezi Istanbul şehrinin de valisi, en büyük idare âmiri yerinde idiler. Çarşamba günleri sadrâzamların çarşıları ve esnafı teftişe çıkması bir gelenek idi. Bu teftişlerde sadrâzamın kalabalık maiyyeti arasında falakacılar da bulunur, muhtekir veya hilekâr olduğu tesbit edilen, görülen esnaf hemen o anda dükkânının ve halkın gözü önünde falakaya yatırılırdı, ve emredilen sayıda değneklenirdi ve çoğu zaman dayak yiyenlerin tabanları yarılır, ayak üstüne basamaz olurdu.

Zamanımızın polis karakolları yerinde olan yeniçeri kolluklarında da bir falaka mutlaka bulunurdu. Uygunsuz bekâr uşakları, şıkırdım delikanlılar, kadınlara, gençlere harfendazlık eden yaramazlar suçüstü yakalandıklarında, kolluklarda, yeniçeri ağalığı tarafından verilmiş yetkiyle kolluk âmiri olan çorbacılar tarafından falakaya yatırılırdı. Son yeniçerilerden çardak kolluğu çorbacısı ve halk şâiri Galatalı Hüseyin Ağa, Mısır Çarşısı'nda Kuleli dükkânının çırağı Attar Benli Ömer şânında yazdığı bir destanda kendi kolluğundaki bir dayak faslını şöyle anlatıyor:

Kolluk dîvânının vakti ikindi
Bir sârik tutuldu dediler şimdi
Getirin göreyim nerede o gidi
Bir tâze yiğitmiş zeberdest fetâ

Zencire vurulmuş eli ayağı
Tığ gibi pırpırı bekâr uşağı
Didiler bu itdir soyan çardağı
Güzellikde Yusuf misâli yektâ

Didim hiç tanımam hüsünle hatır
Sârikin cezâsı ip ile satır
Falaka bende-i siyâset yatır
Dayak şu şehbaza insân-ü atâ

Dedim hüküm yüzdür yalun tabana
Yiğit ağlar der ki kıyma sen bana
Yüz değnek satıra bedeldir ağa
Aşbazlık dalgası oldu bu hatâ

Siyehçerde civan misâli pelenk
Perişan kâkülü sünbülü çelenk
Gamze işmarından aldım nakış renk
Emr ü fermânına olmuş alesta

Büyük şehrin günlük zabıta vukuatında yakalanan türlü suçlardan şer'î mahkemelere sevk edilen de hafif suçunun derecesine göre dayak cezasına mahkûm olur idi; o zaman, dayak için hâkim huzurunda falakaya yatırılırdı.

Başta yeniçeriler, bütün kapıkolu asker ocaklarının disiplin nizamında dayak cezası vardı.

Acemioğlanları falakaya yatırılırdı ve değnek çıplak tabanlarına vurulurdu. Yeniçerilere ise dayak, yüzü koyun yatırılarak kaba etlerine atılırdı. Dayak, aşırı edepsizlik, serkeşlik, âmire itaatsizlik, sarhoşluk, sokakta ırz ehline harfendazlık (lâf atma) suçlarında alınırdı. Ocak geleneği olarak, suçlunun mensup olduğu ortanın yoldaşları huzurunda, fakat akşam yemeğinden sonra, tek bir mum ışığı altında hemen hemen karanlıkta tatbik olunurdu.

Dayak yiyen neferin kim olduğu elbet ki bilinirdi, lâkin dayak esnasında yüzü seçilmez, bu suretle koğuş arkadaşları arasında askerlik haysiyet ve şerefi korunmuş olurdu.

Dayak, yere serilen bir kilim üstünde nefer yüzü koyun yatırılarak, kalınca kızılcık değneği ile kaba etlerine vurulmak suretiyle atılırdı. Aynı ortanın kıdemli neferlerinden dört kişi ayrılır, dayağa yatırılan neferin ikisi ayaklarından, ikisi de kollarından bastırarak kıpırdamasına mâni olurdu, dayağı da odabaşı ağa atardı. Dayağa getirilen nefere tekdir, tevbih yerine de, dayağa nezaret eden çorbacı ağa sadece: «Aşk olsun yola!» derdi.

Acemi oğlanları falakaya yatırılırken, yeniçeri neferlerinin kaba etlerine dayak atılması, ne hikmete dayanır bilemeyiz. Her halde taban yaraları kapanıncaya kadar yere basamayıp zelilâne sürünmesi de hoş görülmediğinden olacaktır.

Dayağı hak etmiş neferin sabıkası yok ise, değnekler sembolik, hafifçe vurulurdu. Dayağın son haddi, şiddetle vurulmak şartıyle 240 değnek idi. Fakat bir seferde hiç bir insan vücudu buna tahammül etmeyeceği için bu azamî ceza arka arkaya seksener değnek olarak tatbik edilirdi. Bir yeniçeri ortasının en büyük zabiti olan çorbacı ağa, suçlu bir neferine kendi hükmü ile en çok 40 değnek attırabilirdi, kırk değnekten fazla dayak cezası ancak Ağa Dîvânı denilen yeniçeri mahkemesinde verilirdi; cuma geceleri ve ramazan ayı içinde dayak cezaları tatbik edilmezdi.

Eski asker ocaklarından devren kalmış bir ceza olarak Meşrutiyet'e kadar askerlere ve askerî okullar talebesine de dayak atılırdı ve dayak cezaları askerî mahkemelerce verilirdi. Eskiden olduğu gibi suçlu nefer veya talebe falakaya yatırılmaz, yüzü koyun bir kilim üzerine yatırılarak tıpkı yeniçerilerde olduğu gibi kaba etleri değneklenerek dövülürdü. Hasan Baba adında bir kimsenin yayınladığı «Nizâmiye Kapısı» isimli eserde, Kuleli Askerî İdâdisi'ndeki dayak sahneleri tafsilâtı ile anlatılmıştır; fakat bir takma isim olduğu belli Hasan Baba bu eserini gayetle avâmî bir dille yazmıştır, geçmişi edeple nakil yerine, tehzil bayağılığına düşmüştür.

Eski sıbyan mekteplerinde de mektep hocalarının çocukları falakaya yatırma yetkisi vardı, bu yetki çocuk velîleri tarafından da öylesine bir hak bilinmişti ki, bir çocuk mektebe verilirken: «Eti senin, kemiği benim» denilirdi. Bazı sadik hocalar, dayak yetkilerini pek zalimâne kullanırlardı.

İlk rüşdiye mekteplerinde de dayak cezası olmuş, sıbyan mektepleri gibi oralarda da çocuklar falakaya yatırılmışlardır. Biri Sultanahmet'te, diğeri Süleymaniye'de ilk açılan iki rüşdiyeden, Süleymaniye rüşdiyesinin talebesi olmuş Aşçı Dede İbrahim Bey'in pek kıymetli hâtıralarında çok şirin bir dayak sahnesi nakledilmiştir:

«... Ders cihetinden Süleymaniyeliler, yazı cihetinden Sultanahmetliler birinci idi, ama bizim içimizde hüsnü gibi hattı da güzel Zıyâ Bey vardı, bu Zıyâ Bey, Adana Valisi iken vefat eden meşhur şâir Zıyâ Paşa'dır. Benim gibi Kandillili olup mahalle mektebinde birlikte okumuş idik. Dolayısıyle beni pek severdi. İkimiz de on dört, on beş yaşlarında idik; lâkin o, o kadar zeki ve fatin idi ki, sual ve cevapta birinci, hoca Numan Efendi'yi durdururdu, Numan Efendi'nin ziyadesiyle

Eski devrin zabıta işleriyle alâkalı görevlileri: Subaşı, asesbaşı, böcekbaşı.

sevgilisi, bir tanesiydi. Bir gün nâzır İmam-zâde Efendi mektebe geldi, bizi imtihan edecekti, Zıyâ Bey:

— İbrahim... sen içeri imtihana girince kapının önüne otur, ben perdenin arkasından sana söylerim, imtihanı verirsin, dedi.

Canıma minnet, memnun oldum. İmtihana toplu olarak girdiğimizde diğer çocukların cevap vermedikleri suallere ben cevap verirdim. İmam - zâde memnun olur bana aferin oğlum der, öbürlerinin de yüzüne tükürürdü. Bir arada Zıyâ Bey sesini perde arkasından fazlaca çıkarmış, İmam-zâde işitti, Numan Efendi'ye:

— Perdenin arkasında birisi var, çabuk şu habisi tutup bana getir, dedi.

Numan Efendi dışarı çıkıp da Zıyâ Bey'i görünce, ele vermemek için:

— Kimse yok efendim... Fakat İmam-zâde ısrar edince, zarurî Zıyâ Bey'i tutup getirdiler ve İmam-zâde'nin emri ile falakaya yatırdılar. Biçare Numan Efendi elleri titreyerek Zıyâ Bey'in ayaklarına yavaşça bir - iki değnek vurup İmam - zâdenin eteğini öptü:

— Kulunuzu bağışlayın!.. demesi ile Zıyâ Bey'i falakadan kaldırdılar...».

Büyük muharrir, Istanbul'un büyük evlâdı Ahmed Rasim, çocuklar ve mektep hâtıralarının önemli kısmını «Falaka» isimli eserinde toplamıştır. Pek şirin hâtıralar arasında dayağı ile meşhur Hâfız İsmail adında bir mektep hocasının, mektebinin talebesi olmayıp, hariçten terbiye için getirilen çocukları da falakaya yatırdığını anlatıyor ve falaka dayağının çeşitlerini sıralıyor:

«Mest üstüne hafif; mest çıkarılarak çorap üstüne az ağır; ıslak yalın üstüne daha ağır; kuvvetli bükmelerle zincirli falakada ıslak yalın ayak üstüne pek ağır; bu son vaziyette vurulan sopa, ayağın tabanından birdenbire kaldırılmayıp, sopanın taban ile teması sıkı sıkıya muhafaza edilerek yavaş yavaş bütün taban üzerinden deriyi parçalayarak geçirilmesi en ağır».

Merhum Vâsıf Hoca da bir karakol dayağı üzerine şu vakayı anlatıyor:

Solda «başfalakacı» diye anılan yeniçeri, yanında polis komiseri görevi yapan salma başçuhadarı.

«... 1878 - 1880 arasında 15 - 17 yaşlarında idim; benden üç yaş kadar büyük Yusuf Şah adında güzelliği dillere destan olmuş bir delikanlı vardı ki, Üsküdar'ın Doğancılar yangın tulumbası sandığının uşaklarındandı. Yosma hanımlardan biri güzel oğlana göz koymuş, fakat oğlanın yoluna saldığı kılavuzlar, çöpçatanlarla Yusuf Şah'ı kandırarak evine getirememiş, muradına erememiş, muhabbeti gayza, kine çevrilmiş. Bir gün çarşı boyundan araba ile geçerken, gençlik, zıpırlık, bıçkınlık şânından tulumbacı şehbazı da gaflet ile kadına lâf atmış:

«— Hanımın yüzüne pek bakma, işmarını aldım, ama bir altın saat ile bir elmas yüzük almadan gelemem, demiş.

«Yosma da fırsatı kaçırmamış, hemen karakola şikâyet etmiş. Koca çarşı boyu, yüzlerce şahit. Irz ehli hâtuna pervasızca lâf atma, o zamanın tâbiri ile «harfendazlık» suçundan Yusuf'u çarşı karakoluna almışlar. Karakol kumandanı bu gibi vakalar üzerinde titiz, asabiyetle durur ve dayağı ile meşhur bir amansız, gaddar adam idi ki, halk tarafından takılmış lakabı ile cellâd Cüleyman diye anılırdı.

«Yusuf Şâh'ı hemen falakaya yatırmış. Hiç unutmam, bir cuma günü idi, vakayı gözümle gördüm. Dayak sahnesini görmedim, görmedim amma, delikanlının feryadını karakol önünde biriken halk arasında dinledim, sesi hâlâ kulaklarımdadır. Önce avazı çıktığı kadar bağırdı. Sonra sesi perde perde alçaldı ve bir inilti hâlinde kesildi. Tam o sırada karakola bir asker paşa girdi, onun da:

«— Karakol kumandanı mısın cellâd mısın, alçak herif! Diye gürlediğini ve Allah'a sığınarak atılmış bir şamar sesi duyduk. Bu paşa kimdi bilemiyorum. Sonra öğrendik ki, Yusuf Şâh'a kırk değnek vurmuşlar. Destancılıkta ustam Âşık Râzî, Yusuf Şâh'a dayak atan zaptiye çavuşunu şu manzume ile hicvetmişlerdir:

«Koşardı ayakla o hümâ - pervâz
Yavru pelen misâl yangıncı şehbâz
Ne revâ dayakla enin ü âvâz
Bûsegâhım iken o şâhda ayak
Nasıl kıyarsın da atarsın dayak

Lânetle yâd olsun kahbenin adı
Bir nigârın şerri, fitne fesadı
Dayağa yıkdırdı kadd-i şimşâdı
Bûsegâhım iken o şâhda ayak
Nasıl kıyarsın da atarsın dayak».

Sultan Hamid'in Siyaseti

Yazan: Gıyasettin Gökkent

1890-1905 seneleri arası, dünyamızda ki zayıf . devletlerin, Avrupalı büyük devletler tarafından (İngiltere, Fransa, Almanya, Avusturya - Macaristan, Rusya, İspanya, İtalya) yağma edilircesine yutulmaları ve ortadan silinmeleri seneleriydi. Britanya İmparatorluğu, Mısır ve Hindistan'ı aldıktan sonra, Afrika'da sırayla doğu Sudan, Kenya, Rodezya'yı da imparatorluğuna katmış, Atlas ve Hind okyanuslarının birleştiği Ümit burnundan, Akdeniz'de Mısır'a kadar olan yerleri ellerine geçirmek için Holandalı çiftçi muhacirler tarafından kurulmuş olan Transvaal ve Orange cumhuriyetlerine harp ilân etmişlerdi.

Fransızlar'ın iştahları da günden güne artmış, Cezâyir ve Tunus'u aldıktan sonra henüz istiklâlini muhafaza etmekte olan Fas Sultanlığı'nı ele geçirmeye başlamıştı. O zamanki Almanya imparatorluğu da Fas Sultanlığı'na göz dikmişti. Fransa ve Almanya, Fas Sultanlığı'nı birbirlerinden daha evvel ele geçirebilmek için aralarında gizli siyasî bir harbe başlamışlardı. Fransa, Büyük Sahra, Senegal, Çad, Orta Afrika, Batı Sudan, Ubangi - Şari'yi de müstemleke imparatorluğuna katmıştı.

İspanya, Akdeniz kıyısındaki Kuzey Fas'tan bir parçayı, Mauritanya'nın Atlas okyanusu sahillerini, Portekiz, kendisinden 20 - 30 defa büyük olan Angola ve Mozambik'i almış, Almanya ise Güney Batı Afrika'yı ve Tanganika'yı ellerine geçirmişti. Avusturya - Macaristan İmparatorluğu bir oldu - bitti ile Osmanlı İmparatorluğu'nun Türkler'le meskûn Bosna ve Hersek vilâyetlerini yutmuştu.

Rusya'ya gelince, Hıyve ve Buhara Emîrlikleri'ni (himayesi altına) almış, bütün Sibirya'yı topraklarına katmıştı.

Avrupa devletleri, Çin'in en büyük limanı olan Şang - Hay şehrini işgal etmişler ve kendi aralarında bölgelere taksim etmişlerdi. Rusya'nın bu dev iştihasını, ancak Japonya, Kore'yi ele geçirmek ve 1905'te Rusya'yı büyük bir mağlubiyete uğratmakla o zamanlık durdurabilmişti. Bütün bu işgal, yutma yutulma, ilhak, himaye gibi karanlık işler olurken, yalnız Birleşik Amerika hükümeti, «sonradan lâzım olur» kaydıyle, Alaska'yı Rusya'dan pazarlık ve peşin ödenen milyonlarca altın dolar mukabilinde satın almıştı!

GÖZLER TÜRKİYE'YE ÇEVRİLİYOR

İşte dünya durumu böyle iken, pek az pay kapabilen ve ancak Kızıldeniz'deki

Sâdık Müeyyed Paşa (işaretli) Kudüs yakınlarındaki Tufeyle merkezinin açılış merasimi sırasında.

iklimi berbat olan Eritre ve biraz daha güneyde Somali'ye sahip olan İtalya'nın da iştahı kabarmış ve Türkler'in Afrika'daki son toprak parçası olan Trablusgarp ve Bingazi'ye göz dikmişti. Bütün Afrika'yı ele geçirmeyi tasarlayan ve o zamanlarda Fas ile çok meşgul bulunan Fransa için Trablusgarp ve Bingazi (çantada keklik) vaziyetindeydi ve Fransa daha o sıralarda Tunus'un bitişiğinde olan bu Türk toprağını da eline yüzde yüz geçireceğine inanıyordu. Birbirini takip etmiş olan harplerden zayıf düşmüş olan Osmanlı İmparatorluğu'ndan bu yağlı lokmayı kapmak Fransa için pek kolaydı.

Osmanlı İmparatoru II. Sultan Abdülhamid, Afrika'daki son Türk toprağının da bir gün elinden çıkmaması için müttefik arıyordu. Rus meselelerinde daima Türkler'le ittifak eden İngiltere'den, müstemleke meselesinde hayır yoktu. Sultan Abdülhamid, aradığı müttefiki kendi topraklarında buldu. Bingazi'nin güneyinde ve Büyük Sahra'nın ortasındaki yemyeşil Kufra vahasında yaşayan çok cesur, istiklâline düşkün bir kabile vardı; bunun ismi Sünûsî kabilesiydi. Padişah, Arapça, Fransızca ve Almanca'yı iyi bilen bir askerini, Azım - zâde Sadık Müeyyed Paşa'yı Kufra'ya, Sünûsîler'e iki defa gönderdi. Onları Osmanlı İmparatorluğu'na bağladı ve sadakat yemini ettirdi. Sünûsîler bu sadakat yeminlerine 1911'den 1919'a kadar çok sadık kaldılar ve sekiz sene İtalyanlar'a karşı harp ettiler. Kumandanları daima Türk subaylarıydı, hattâ 1911'de İtalya'nın Trablusgarp ve Bingazi'yi işgallerinde bu kumandanlardan bir tanesi Mustafa Kemal idi.

İşte dünya durumu 1901/2 senelerinde böyle iken, Fransız istihbarat servisi (Deuxième Bureau) İtalya'nın Trablus'u

işgal etmek için gizli askerî hazırlıklara başladığını öğreniyor ve bundan kuşkulanıyor. Fransa hükümeti, gayet gizli olarak ve (dostane) bir şekilde Sultan Abdülhamid'i haberdar ediyor. Bu haber padişahı çok üzüyor ve düşündürüyor. İtalya ile hemhudut olsa, icabında harp eder, fakat Trablusgarp, Anadolu'dan ve anavatandan çok uzak, İtalya'nın hemen hemen kapı karşı komşusu, İtalya'nın donanması Akdeniz'de Fransız donanmasıyle atbaşı gitmekte ve çok kuvvetli. Padişahın ince zekâsı, kurnazlığı buna bir çare buluyor.

HABEŞİSTAN'A GİDEN HEYET

O zamanlar Afrika'da istiklâlini elinde tutan birkaç devletten biri de Habeşistan İmparatorluğu idi. Habeşistan İmparatoru II. Menelik, kendisinin Hazret-i Süleyman'ın torunu olduğunu iddia ederdi.

Habeşler'in beşte ikisi Müslüman ve beşte üçü Ortodoks Hıristiyan'dır. Renklerinin siyah olmasına rağmen, Afrikalı zenci ırkına mensup olmayıp, Araplar, Yahudiler gibi Sâmî ırktan, konuştukları Habeşce de yine Arapça ve İbranice'ye yakın Sâmi bir dildir.

Bütün bu ince noktaları düşünen padişah, zaman ve zeminden âzamî derecede istifade etmeyi kararlaştırdı ve Habeşistan imparatoruna bir Türk askerî heyetini göndermeye karar verdi. Üç kişilik Türk askerî heyetinin başına evvelce iki defa Kufra'ya gönderdiği Sâdık Müeyyed Paşa'yı getirdi ve birçok kıymetli hediyelerle heyeti Addis - Ababa'ya gönderdi.

Zahiren diplomatik bir nezaket ziyareti yapan bu heyetin, aslında gizli bir vazifesi vardı. Heyet, Istanbul - Marsilya - Port Said - Cibuti yoluyla Addis - Ababa'ya varacaktı. Port - Said'den tesadüfen geçmekte ve Uzak Şark'a gitmekte olan Fransız La Foudre kruvazörü, gûya Cibuti'den kömür alacağını bahane ederek Türk askerî heyetini aldı ve Cibuti'ye götürdü. Fransız kruvazörünün kumandanı sonradan amiral olan binbaşı Guepratte' dı. Hakikatte ise Fransa hükümeti, Türk heyetinin bir an evvel Addis - Ababa'ya varmasını istiyor ve bunu da sağlıyordu. Türk askerî heyeti evvelâ Cibuti Müslümanlar'ı tarafından, sonra da Addis - Ababa'da çok parlak karşılandı. Heyet reisi, İmparator II. Menelik'e, padişahın «Sen ki peygamberlerimizden Hazret - i Süleyman'ın torunu ve Habeş Müslümanları'nın hâmîsisin...» diye başlayan mektubunu verdi. İmparatora çok kıymetli hediyeler, Osmanlı nişanları, altın, gümüş ve elmas kabzalı kılıç, kama, Osmanlı Müşir (mareşal) rütbesini tevcih etti. Habeş Ras'larına (kabile reisleri) birçok kıymetli hediyeler verdi.

Ziyaretler ve ziyafetler bittikten sonra Sadık Paşa, imparator'a, padişahın gizli mesajını bildirdi. İtalya hükümeti gizli askerî hazırlıklar yapıyordu ve muhtemelen Eritre ve Somali'den Habeşistan'a hücum edeceklerdi. İtalyanlar 7 - 8 sene evvel hakikaten aynı yerlerden Habeşistan'a hücum etmişler, fakat öyle bir dayak yemişlerdi ki, hemen kurtuluşu kendi müstemlekeleri olan Eritre ve Somali'ye sığınmakta bulmuşlardı. Habeşler bu harbi unutmamışlardı. Türk heyetinin ikazı da onları harekete geçirmiş ve bu meseleyi gizli olarak dost geçindikleri ve Habeşistan'ın yegâne limanı olan Cibuti' yi ellerinde tutan Fransa'ya sormuş, İtalya'nın askerî hazırlıklar yapmakta olduğu cevabını almışlardı.

PADİŞAHIN SİYASETİ BAŞARI KAZANIYOR

Sultan Hamid, Habeş imparatoruna silâh temini için nakdî yardım da etmişti. Habeşler derhal asker toplamaya ve İtalyanlar'a olan hınçlarını daha kuvvetli bir şekilde anlamaya hazırlandılar. İtalya hükümeti bu durum karşısında şaşırdı, Trablusgarp ve Bingazi'yi işgal edecek olan askerini, Erître ve Somali müstemlekelerinin korunması için Habeşistan hududuna gönderdi. Vakıa Habeşler'le İtalyanlar arasında ikinci bir harp olmadı, fakat bu suretle İtalya, daha 1902'de düşündüğü Trablusgarp ve Bingazi'nin işgalini geri bıraktı. Bu suretle II. Sultan Abdülhamid, zekâsı, politikası ve devletlerin rekabetlerinden yerinde ve zamanında istifade etmesini bilmesi sayesinde büyük bir dert ve belâdan kurtulmuş oldu.

Trablusgarp ve Bingazi ancak II. Sultan Abdülhamid'in tahtan indirilmesinden sonra, Meşrutiyet devrinde, 1911'de İtalyanlar'ın istilâsına uğradı, Türk zabitlerinin kumandası altında 1919 senesine kadar İtalyanlar'la harp eden Sünûsîler, İtalyanlar'ı senelerce deniz kenarından içeri sokmadılar, büyük zayiat verdirdiler, nihayet 1919'da Istanbul'un İtilâf devletleri tarafından işgali sırasında ve bu devletlerin ısrarı üzerine, son Osmanlı padişahı Vahideddin yine bir Türk askerî heyetini bir İtalyan torpidosu ile Trablusgarb'a, Sünûsîler'e gönderdi ve harbin durdurulmasını istemesi üzerine Sünûsîler de harbe son verdiler.

Câber Kalesi

Yazan: Kerim Yund

Üç kıtayı titreten Osmanlı devletinin kurucusu Sultan Osman'ın büyük babasının şahsiyeti hakkındaki bilgiler, rivayetlere inhisar etmektedir. Onun hakkındaki bilgilerimiz, inançlarımız ilimden çok, hikâyeye, masala kaçar. Tarihin sustuğu yerde mitoloji başlar.

Yüzyıllardan beri Fırat boyundaki Câber kalesinin eteğinde «Türk Mezarı» denilen türbeyi Osman Gazi'nin dedesinin gömüldüğü yer olarak biliyoruz.

Bu makalede önce Câber'i, sonra da Türk Mezarı'nı inceleyeceğiz.

CÂBER KALESİ'NİN COĞRAFÎ DURUMU

Câber, Türkiye sınırlarından 100 kilometre dışarda, Suriye ülkesinin kuzey bölgesinde, Fırat nehrinin sol kıyısında, suya doğru çıkıntı yapan bir tepeciğin üzerinde kurulmuş eski bir kaledir. Rakka'dan Ba'is'e uzanan yol üzerinde bir konak yeridir. Câber kalesi, bugünkü Rakka şehrinin 50 km. batısında, Fırat'ın sağ yakasında bulunan Sıffîn'in karşısında ve Haleb'in 110 km. doğusundadır.

Fırat nehrine hâkim bir tepe çıkıntısı üzerinde henüz birçok kısımları sağlam duran Câber kalesinin eteğinde 600 metrekarelik tel örgü içinde Türk Mezarı, Türk jandarma karakolu bulunmaktadır.

Buralarda oturanlar, konar göçer Türk, Arap oymaklarıdır: Çapar, Bekmişli, İlbegli, Karaşıhlı, Çadırlı, Güllü, Güvenç, Saygül gibi Döger ulusunun çeşitli oymakları buraları kışlak yaptıkları gibi, Vilde adında Arab bedevî aşireti de yazın bu kale yıkıntısı dolayında konaklar.

İslâmlık'tan önce var olan, yapım tarihi kesinlikle bilinmeyen kale, geçit ve uğrak bir yerde olduğundan birçok tarihî olaylara sahne teşkil etmiştir. Bugün eski önemini çok yitirmiş olan kale ve dolayları, tarihî, turistik varlığını sürdürmektedir.

CÂBER'İN ADLARI

Davsara: Câber kalesine İslâmlık'tan önce İslâmlığın başlarında (Davsara) denmişti. Arap coğrafyacıları ise (Davsar) demiştir. Davsar adı her ne kadar tarihî bir esasa dayanmıyorsa da Arap coğrafyacıları şöyle der: Munzur oğlu Lokman'ın kölesi Davsar burayı almış olduğu için onun adı verilmiştir. Daha sonraları bu kaleye Câber kalesi denmiştir. Bu adın da konuş sebebi şöyledir: Selçuklular çağında burayı alan, Kuşeyrîler' den Sâbiku'd - dîn Câber'in adına izafetle buraya Câber denmiştir.

Câber'in anlamı kısa boylu demektir.

Evliyâ Çelebî şöyle der: Câfer Kuşeyrî bu kaleyi yapıp, Etrâk şivesinde Câber'e tebdil etmiştir. Kale dibinde ziyaretgâh-ı Süleyman Şâh vardır.

Çapar: Yer adının Câber şeklinde söylenişi ve bunun tarihî bir kaynağa dayanmayışı, bölgenin Abbâsoğulları'ndan beri

Türkler'in at oynattığı bir yer olması, bize Câber'in, Türkçe bir söz olan Çapar' dan Arapca'laştırılmış bir kelime olduğu kanaatini de uyandırmaktadır. Çapar, bir Türk byounun adıdır. Bu boyun bir oymağı da Fırat boylarında yazı konusu ettiğimiz topraklarda yaşaya gelmişlerdir. Yine Çapar: posta katarı demektir ki, bu kale de yol üzerinde konak yeri olduğuna göre Çapar kalesi olması mümkündür.

Kırım'da da Türk ülkesi içinde «Câber berdi», «Cafer berdi» gibi yer adları vardır.

TÜRKLER'E VERİLİYOR

Kale Osmanlılar'a geçince Rakka kazasına bağlı bir nahiye merkezi olmuş, imparatorluğun Birinci Dünya Savaşı'nda yenilmesi üzerine 1918 sonlarına doğru İngilizler tarafından işgal edilmiştir.

Daha sonra «Milletler Cemiyeti» nin kararıyle kale, Fransızlar'a, Fransızlar'ın Suriye'yi terk etmeleri üzerine de Suriye'ye geçmiştir. Kalenin eteğinde bulunan «Türk Mezarı» 1921'de, Türk - Fransız uyuşması ile Türkiye'ye geçmiştir.

Türk Mezarı, Türkiye'nin sınırları dışında kalan, üzerinde Türk bayrağı dalgalanan tek toprağıdır.

TÜRK MEZARI ÜZERİNDEKİ HAKKIMIZIN KAYNAĞI

Birinci Dünya Savaşı'ndan mağlup çıkan Osmanlı İmparatorluğu, ülkelerinden Suriye'yi ve Güney Anadolu'nun bazı bölgelerini Milletler Cemiyeti, Fransa'nın himayesine (mandasına) vermişti.

Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümeti ile Fransa hükümeti, iki ülke arasında bir uyuşma sözleşmesi isteğinde bulundular. Bizim hükümetimiz, Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal Tengirşenk'i; Fransızlar, eski bakanlarından Franklen Buyyon'u delege seçtiler. Bunların kararlaştırdıkları anlaşma «Ankara İtilâfnâmesi» veya «Türk - Fransız İtilâfnâmesi» diye anılır. Bu andlaşmanın 9. maddesi şöyledir:

Madde: 9 — Sülâle-i Osmaniye'nin müessisi Sultan Osman'ın büyük pederi Süleyman Şâh'ın, Câber kalesinde kâin ve Türk Mezarı namıyla maruf merkadi, müştemilâtıyle beraber Türkiye'nin malı olarak kalacak ve Türkiye orada muhafızlar ikame ve Türk bayrağı keşîde edebilecektir.

TÜRK MEZARI

Başta Âşık Paşa -ı zâde (1400 - 1495 sonrası) olmak üzere, Osmanlı vak'anüvislerine göre, Câber kalesi, Osmanlı devleti-

Türk Mezarı'nın dış görünüşü.

Câber Kalesi'ndeki jandarma karakolu.

nin kurucusu Osman Bey'in büyük babası olan, Kaya-Alp oğlu Süleyman Şâh'ın Fırat nehrini geçerken gömüldüğü yerdir. Yazarlar, kabre aynı zamanda Türk Mezarı da derler. Kalenin bizlerce ünü buradan gelir. Tarihçilerimize göre: Süleyman Şâh, Kayı Han boyundan idi. Cengiz'in şerrinden yerini, yurdunu bırakıp, Türkistan'ın Mahan yöresine konmuş, burada da güveni kalmayarak Ahlat'a, oradan Erzincan çevresine göçmüştü. Boyu 50 - 150 bin kişi arasında idi. Süleyman Şâh buralarda bir süre kaldıktan sonra Cengiz fitnesi geçmiştir sanarak yurduna dönmeye karar verdi. Halep vilâyetinde «Câber» adlı kale yanından, Fırat ırmağını geçerken, atından suya düşerek boğuldu. Ölüsü, adı geçen yere gömülmüş ve mezarı «Türk Mezarı» diye ün almıştır (1224).

Bu olay üzerine Süleyman Şâh'ın Gündoğdu ve Sungur Tekin adlarındaki iki oğlu Orta Asya'daki yurtlarına, Ertuğrul ve Dündar adlarındaki oğulları da yanlarında 4 - 5 yüz aile olduğu halde Halep yöresinde kaldılar. Buradan da Pasin, Sürmeliçukur taraflarına geçtiler. Burayı beğenmediler, fakat o sırada Ertuğrul Bey, savaşan iki ordu ile karşılaştı. Yenilmekte olana yardım etti. Bu, Selçuklu ordusu idi. Hükümdar, Ertuğrul'u Söğüt, Domanıç Beyi yaptı.

Evliyâ Çelebî de Seyahatnâmesi'nde Ertuğrul, babasını Murad kenarındaki Câber kalesi dibinde defnetmiştir, demektedir. Türk Ansiklopedisi de bu görüşü benimser. Ermeni tarihçi İnciciyan da, Süleyman Şâh'ın Haleb yakınında Câber kalesi önünde boğulduğunu yazar.

TÜRK MEZARI'NDA KİM YATIYOR?

Süleyman Şâh'ın Türk mezarında yatan şahıs olduğu inancı yüzlerce yıl devam etti.

Bir aralık, Türk mezarında yatan şahsın Ertuğrul'un babası Süleyman Şâh'la ilgisi olmadığı görüşü yaygınlaştı.

Suriye'de, Câber kalesindeki Türk mezarının Anadolu fâtihi ve Türkiye devletinin kurucusu Selçuklu Kutalmışoğlu I. Sultan Süleyman Şâh'ın mezarı olması en kuvvetli ihtimaldir. Çünkü Süleyman Şâh, Haleb yakınlarında bir vuruşmada ölmüştür. Bu mezarın, Osman Gazi'nin büyük babası olduğu iddia edilen hayalî bir Süleyman Şâh'a ait olması ihtimali yoktur. Asırlarca buna inanılmış olmakla birlikte, Osman Gazi'nin büyük babası ve Ertuğrul Gazi'nin babasının adı «Gündüz-Alp» tir.

Câber'deki Türk Mezarı'nda yatan kişinin Kaya-alp oğlu Süleyman Şâh olmayıp da Kutalmışoğlu Süleyman Şâh olma-

sı düşüncesini taşıyanlara, yüz yıllardan beri birinci düşüncede olanlar bayağı üzülmekte, içlerinden kutlu bir duygu koparılmış gibi kederlenmekteler. Bunlar belki de Kutalmışoğlu'nu iyi tanımadıklarından, üzülmekte haklıdırlar.

Türk mezarında yatanın bugün için Kutalmışoğlu Süleyman Şah olduğu da kesin olarak söylenemez. Çünkü bu ünlü fâtih, Câber'de değil, ona 110 kilometre daha uzakta bulunan Haleb'te şehit olmuştur.

Prof. Osman Turan, İslâm Ansiklopedisi'nin 110. fasikülünde, Kutalmışoğlu Süleyman Şâh hakkındaki uzun yazısını bitirirken, Türk Mezarı'nda yatanın bu Süleyman Şâh da olmadığını ileri sürerek, «Türk mezarı hakkında, elimizde mevsuk bir kayıt mevcut değildir» der.

BAYRAĞIMIZIN DALGALANDIĞI YER

Ankara antlaşması ile Suriye sınırları içinde Türk mezarı olarak bayrağımızın dalgalandığı yer 600 metre alanındadır. Bunun etrafı dikenli telle çevrilmiştir. Tel örgüye giriş kapısı üzerindeki karşılıklı ay ve içinde yıldız bulunan bir süs vardır. Kapının yanında bir nöbetçi kulübesi bulunur. Burada, 1921 yılından beri nöbet tutulmaktadır. İçerde, Türk mezarı, jandarma karakolu ve müştemilât vardır.

Tel örgünün dışında ve yakınında Suriye hükümetinin jandarma karakolu vardır. Burada çevre boş topraklarla örtülü olduğundan, yasa dışı olaylarla karşılaşılmaz.

TÜRBE

Andlaşmanın verdiği hakka dayanılarak Câber kalesi eteklerinde bulunan Türk mezarını kaplayan türbeye bayrağımız çekilir. Mezarın kapısının üstünde «Süleyman Şâh'ın Türbesidir» ibaresi yazılıdır.

Bu türbe hakkında Yüksek Mühendis Mimar Doğan Erginbaş 1950 yılında çıkardığı (Anıtkabirler ve Zafer - Asker Anıtları) kitabının 18. sayfasında: Süleyman Şâh'ın Fırat kenarındaki türbesi, Selçuklu motifleri ile süslenmiş, çöl karakterinde, kerpiçle yapılmış denilmektedir. Bilindiğine göre türbe, yeniden II. Sultan Hamid tarafından yaptırılmıştır.

II. Sultan Hamid, atalarının ve büyüklerinin türbelerini yaptırmak ve onarmak suretiyle iyi davranışlarda bulunmuştur. Söğüt'teki Ertuğrul Gazi Türbesi'ni, Nasreddin Hoca'nın, Nâmık Kemâl'in türbelerini de o yaptırmıştır. Türk Mezarı'ndaki türbe, son defa 1936 yılında Millî Eğitim Bakanlığı'nca onarılmış, korunmasına bakmak üzere de bir kişi tayin edilmiştir.

Türbenin içi.

Türbenin içi 10 metre uzunluğunda, beş metre genişliğindedir. Baştaki mihrabın önünde bir rahle vardır. Yandaki rafta ise, bir mushaf bulunur.

Tavanda, elektrik lambası ve bir kandil sarkmaktadır. Yerde, çok kıymetli halılar serilidir. Türbede üstü kadife örtülü üç mezar vardır. Örtülerin üzerine âyetler işlenmiştir. Bu örtüler eskidikçe Ankara'dan yenisi gelir.

Orta yerdeki büyük mezar Süleyman Şâh'a aitir. Ötekiler, torununun ve bir yakının olduğu söylenir.

Türbenin içinde yeni harflerle yazılı büyük bir kitâbe vardır. Bu yazılar, İslâm Ansiklopedisi Câber maddesinden olduğu gibi alınmıştır.

KARAKOL BİNASI

Türbenin bulunduğu yere nöbetçi jandarmalarımızın barınması için bir karakol yapılmıştır. Bu yapı, yukarda sözünü ettiğimiz tel örgü içindedir. Binanın ortasında,

Süleyman Şâh Jandarma Karakolu

diye yazılıdır. Üzerinde Türk bayrağı bulunan bina, kiremitli olup, çevrenin en güzel yapısıdır. Duvarlar badalananmıştır. Tel örgü içindeki bir kuyudan su ihtiyacı sağlanır. Su yetmezse, Fırat'tan da faydalanılır.

Karakol binasının içi, bir batarya ile elektrik sağlanarak aydınlatılır.

NÖBET İŞİ

Türk mezarını, jandarmalarımız bekler. Urfa'nın Akçakale kazası jandarma komutanlığına bağlı olan birlik, dokuz er, bir de assubaydan ibaret olmak üzere on kişidir. Her ay Urfa ilinden gelen bir kamyonla nöbet değiştirilir.

Jandarmalardan başka bir de, mezarı bekleyen türbedar vardır. O da her gün türbede bulunur. Ancak ay başlarında nöbet değişiminde Urfa'ya gidip, ihtiyaçlarını sağlar.

Fırat kıyısını gezen ve «tarih nüvis-i Âl-i Osman» unvanını alan Naci, «Tarih-i Selâtıyn-i Âl-i Osman» eserinin «Ertuğrul Bey Gazi» bölümünde şöyle seslenir:

Zikre şâyandır Fırât'ın her yeri,
Ben ki bir Türk'üm unutmam Câber'i.
Türk olan nîmet-şinâs olmak gerek,
Var yerî gitsem «Mezar-î Türk» e dek.

Gaziantep dolaylarında söylenen bir mânide de:

Al önlüğün alası
Yıkıl Câber kalası
Ben bu suya çıkmazdım
Hep analık belâsı

diye geçer. Pek sade, fakat düşündükçe genişleyen ve mânâsı artan bir mâni.

Câber Kalesi'nin uzaktan görünüşü.

Napoléon Bonaparte'ın Mısır'ı İşgali

Yazan: Nigâr Anafarta

XVIII. YÜZYIL sonlarına doğru Bonaparte, Toulon limanında büyük bir donanma hazırlığına başlamıştı. Bunu haber alan Osmanlı İmparatorluğu, hedefin Arnavutluk olacağını düşünmüşse de, bir Fransız gazetesinin, donanmanın Mısır'a taarruz ihtimalini belirtmesi üzerine, devletin endişesi kat kat artmıştı. Bir taraftan gerekli tedbirlerin alınması düşünülürken, bir taraftan da politik yönden çalışmalara başlanmış ve dost devletlere başvurulmuştu. Henüz müsbet bir sonuca varılamamışken, sefer hazırlığını tamamlayan Napoléon, Toulon limanından hareketle, Malta adasına gelmiş, 2 haziran 1798'de adayı muhasara ve zaptederek Saint - Jean şövalyelerinin hâkimiyetine son vermiş, oradan İskenderiye'ye doğru hareket etmişti.

Diğer taraftan, Fransız donanmasının Toulon'dan yola çıktığını ve hedefin Mısır olduğunu tahmin eden İngilizler de dört büyük harp gemisiyle İskenderiye yakınına gelmişler, Fransız donanmasını burada bulamayınca, sandalla limana memurlar göndermişlerdi. Karaya çıkan temsilciler, Mısır âyânı ile görüşerek, durumu izah ve kendilerini korumaya geldiklerini anlatmaya çalışmışlarsa da bunu kabûl ettirmek mümkün olmamış ve Mısır umerâsı, İngilizler'in teklifinden şüphelenerek, hile ile Mısır'ı zaptedeceklerini sanmıştı. Açıkta demirleyip, Fransız donanmasını beklemeleri, kendilerine, parası karşılığında zahire ve su verilmesi istekleri dahi reddolunmuş, bunun üzerine İngiliz donanması, Fransız donanmasını aramak üzere denize açılmıştı.

İskenderiye limanına gelen Bonaparte, İngilizler'in Fransız donanmasını aradığını öğrenince, alelacele askerini karaya çıkarmayı düşünmüş, fakat kaleden mukavemet edileceğini anladığından, şehrin yakınındaki Murâbıt koyundan karaya beş bin asker çıkararak İskenderiye'ye ulaşmıştı. Bu askerle, şafak vakti İskenderiye'ye karşı hücuma geçilmiş, şehir hazırlıksız ve korunmaya yeteri kadar kuvveti olmadığından teslim olmak zorunda kalmıştı. Napoléon, hiç bir kötü maksadı olmadığını, amacının beldeyi Kölemenler'in zulmünden kurtarmak olduğunu bildirmiş ve halka teminat vermişti.

Bu teminat sözde kalmış, Napoléon, 6 temmuz 1798'de İskenderiye'den hareket etmiş, Mısır Kölemenleri'nden ve valinin kuvvetlerinden teşkil edilen derme çatma ordu, Napoléon kuvvetlerine karşı koyamamış ve Fransız kuvvetleri, 22 temmuzda Kahire'ye girmişti. Bu zafer neşesi uzun sürmemiş, on gün sonra Amiral Nelson komutasındaki İngiliz donanması, İskenderiye'nin kuzey doğusuda, Ebu - Khur limanında bulunan Fransız donanmasını perişan etmiş ve Napoléon, Kahire'de âdeta mahsur kalmıştı. Bonaparte, Mısır'da

مفاخر وزرا دولت العثمانيه مكارم ولات ذوي الهمم السنيه حضرت احمد پاشا والي صيدا المحترم دامت معاليه

بعد كثرة الدعا لدوام سعادتكم المعروض لديكم هو انه خاطري غير مايل الي محاربتكم ولنجيا ما اراءكم من عدد اعدائي لكن لو لا تزالوا مساعدا لابراهيم بيك ومعاونا له علينا مكنته في الحدود المصريه فقد يبان ذلك عندي اعلان حرب من طرفكم ويلزمني في التوجه اليكم واذا تريدوا ان المسالمه والمودة تكون ثابته ومؤكده بينكم وبيني فعليكم ان تبعدوا البيك المزكور عن حدود مصر بمسافة اربعين ساعه وتفتحوا طريق المتجر بين بلادكم واقاليم المصريه لحينئذ فيكون محقق لديكم انني ما اتعرض علي اراضي حكومتكم وجهاتها من الوجوه واحميها بالحماية الكاملة كل تاجر قادم برا وبحرا الي هذا الطرف فيكون ذلك معلوم سعادتكم ودمتم طيبين وسالمين في حفظ رب العالمين والسلام من تحريرا في معسكرنا ٨ في جمادي الاخر سنه ١٢١٣

خالص الفواد
بوناپارته
امير الجيوش الفرانساوية
م

Bonaparte

Bonaparte, Cezzar Ahmed Paşa'ya yazdığı bu mektupla, şartlarını kabûl ettiği takdirde kendisi ile muharebe etmeyeceğini bildirmişti.

kalabilmek için Suriye'ye sahip olmayı tasarladığından, bu defa planını gerçekleştirmek üzere, ordusu ile Suriye'ye doğru hareketle Gazze, Remle, Yafa şehirlerini zapt ve Akkâ kalesini muhasara etmişti.

Napoléon, daha önce, Sayda Valisi Cezzar Ahmed Paşa'ya yazdığı 7 cemaziyelahır 1213 (17 kasım 1798) tarihli, Arapça mektubunda, Mısır âyânından İbrahim Bey'in Mısır hududu dışına çıkarılmasını ve Mısır yolunun açtırılmasını teklif etmiş, bu takdirde Paşa ile muharebe etmeyeceğini, Sayda'ya müdahalede bulunmayacağın, tüccar ve ziyaretçilerini koruyacağını belirtmiş ve kendisinin dostu olduğunu bildirmişti (Topkapı Sarayı Arşivi No. E. 12287/1). Cezzar Ahmed Paşa, bu mektubu getireni huzuruna bile kabul etmemiş, geri çevirmişti. Napoléon bu sebepten Cezzar Ahmed Paşa'ya kin besliyordu.

FRANSIZLAR ZORLANIYOR

Fransız kuvvetleri, altmış dört gün Akkâ kalesini kuşattıktan ve pek çok kayıp verdikten sonra çekilmek zorunda kalmış, Yafa ve Gazze'de de tutunamamış, Kahire'ye dönmüştü. Napoléon bu durum karşısında Mısır'da barınmak imkânı kalmadığını anlayınca, iki küçük gemi ile ve gizlice, gûya imdat kuvveti sağlamak üzere, Fransa'ya kaçmıştı.

Aradan geçen zaman içinde, Sadrâzam

ve Serdâr-ı Ekrem Yusuf Zıyâ Paşa'nın 40 - 60 bin kişilik bir kuvvetle, ordunun başında Gazze'ye gelmesi üzerine, Napoléon'un vekâleten yerine bıraktığı ve onun Mısır'dan Fransa'ya kaçmasından beri imdat kuvveti bekleyen Fransız Generalı Kléber, çaresiz kalınca, Mısır'ı tahliye teklifinde bulunmuştu. Osmanlı, İngiliz ve Fransız temsilcileri arasında imzalanan tahliye şartnâmesine göre, Fransızlar'ın üç ay içinde Mısır'dan çıkmaları kararа bağlanmıştı (24 ocak 1800). İngilizler'in, sonradan bu karara karşı çıkmaları ve Fransızlar'ın serbest bırakılmayp esir edilmelerini istemeleri üzerine, yeniden çarpışma başlamış, bu arada General Kléber bir fedaî tarafından öldürülmüş, bunun yerine geçen General Menou komutasındaki Fransız kuvvetleri saldırıya geçmişlerse de, İngilizler'in Abu - Khur' dan karaya asker çıkarmaları ve Kapdân-ı Deryâ Küçük Hüseyin Paşa'nın yetmiş gemiyle gelip İngiliz kuvvetlerine katılması karşısında Fransızlar büyük bir yenilgiye uğramış, önce Reşid, sonra da Rahmaniyye zaptedilmişti. Daha sonra, Kahire'nin kuşatılması üzerine, Kahire muhafazasında bulunan Fransız Generali Beliard, tahliye mukavelesi isteğinde bulunmuş ve mukavele imzalanmıştı.

Mukavele gereğince, 10 temmuz 1801'de Fransız kuvvetleri, Kahire'den çekilmiş, İskenderiye kalesinde bulunan General Menou, Fransa'dan yardım gelebileceğini umarak, 26 ağustosa kadar dayanmış, sonunda o da tahliye kararına uymuş ve teslim olmuştu.

FRANSIZLAR'IN ÇEKİLİŞİ

Mısır Seferine memur olan Sadrâzam ve Serdâr-ı ekrem Yusuf Zıyâ Paşa, III. Sultan Selim'e gönderdiği 27 rebiyülâhır 1216 (8 ağustos 1801) tarihli bir telhiste, Mısır'ın muhasarasına başlandığı sırada Kapdan - paşa, İngiliz orduları, Mısır (Kahire) kalesi ile Fransızlar'ın yeniden yaptıkları kale ve palangaların, tabya ve metrislerin resimlerinin gönderileceği evvelce bildirilmişse de, ressamın rahatsızlanma-

Napoléon'un Piramidler Meydan Muharebesi.

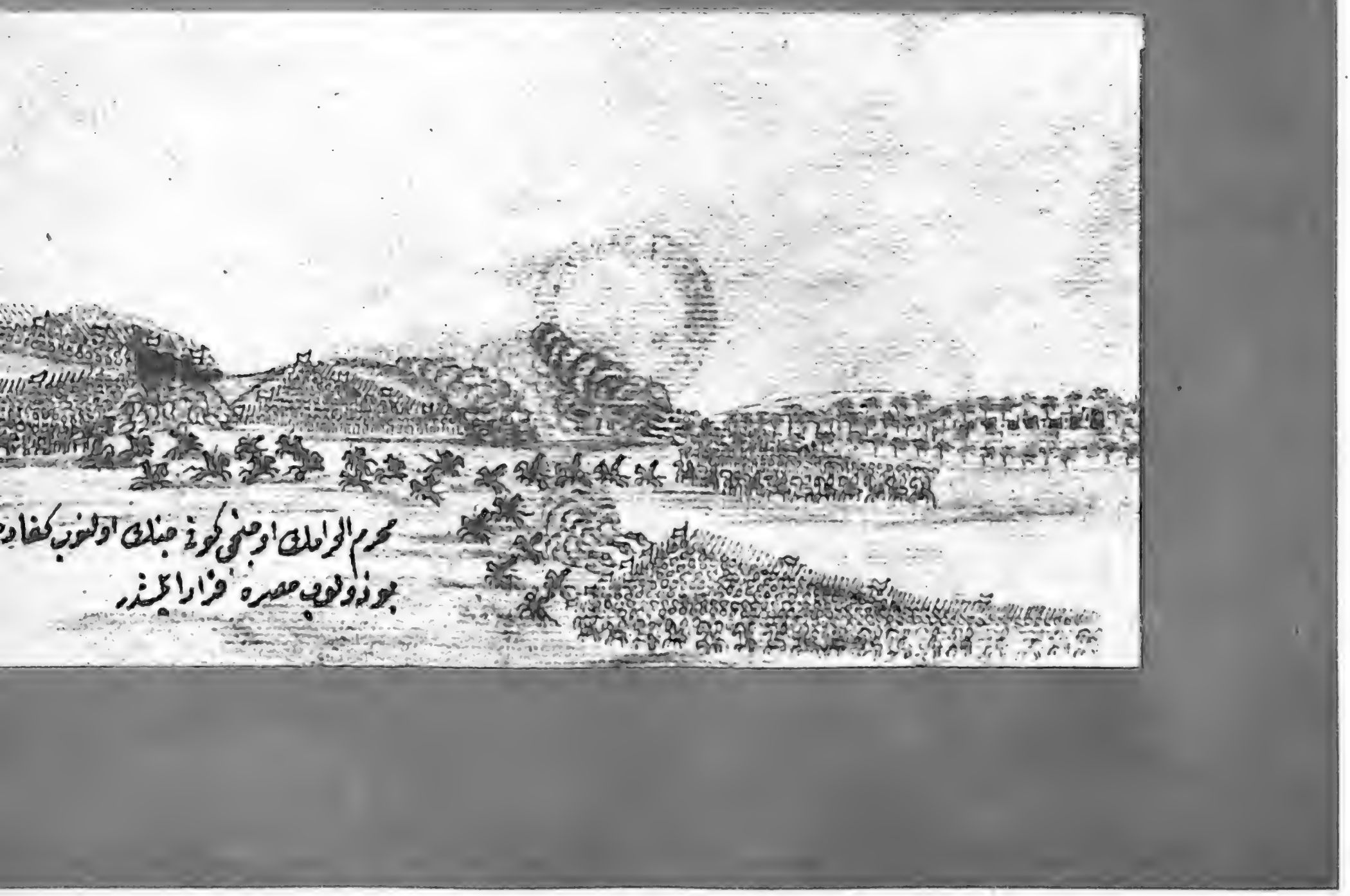

Bir Türk'ün kalemiyle Fransız ordusunun kaçışı.

sı yüzünden, resimlerin bitirilemediğini, bu sebeple gönderilmesinin geciktiğini, bu kere tamamlanan resimlerin takdim olunduğunu yazmaktadır (Topkapı Sarayı Arşivi No. E. 4244/2).

Osmanlı ordusu tercümanından gelen 6 safer 1216 (18 haziran 1801) tarihli bir mektupta da, Mısır seferinin son safhası anlatılmakta ve Fransız ordusunun, muharremin ikinci günü (15 mayıs) hücuma geçeceklerini, Sadrâzam'ın haber aldığı, Çarhacı Tâhir Paşa'yı 4.000 askerle ileriye gönderdikten sonra, fecir vaktinde Serasker Mehmed Paşa'yı da harekete geçirdiği, daha sonra sadrâzamın da dört bine yakın askerin başında muharebeye katıldığı, bunu gören askere yeniden şevk ve gayret geldiği, düşman askerinin evvelâ ayak dirediği, sonra mukavemet edemeyerek geri çekildikleri ve daha sonra, üç yerde mukabeleye kalkıştıkları, başaramayınca, Kahire'ye iki saat mesafe kalıncaya kadar kaçtıkları, Osmanlı askerinin peşlerinden kovaladıkları belirtilmektedir. Daha aşağıda, bu muharebenin, muharremin üçüncü günü (16 mayıs 1801) olduğu, Kapdan - paşa ve İngiltere başkumandanının o havaliye geldikleri, gerekli hazırlıklara başlandığı, iki gün sonra sadrâzamın kuvvetleriyle birleşip şehre girileceği, Fransa askerinin mevcudu ve kaybı açıklanmaktadır.

Mektup şu satırlarla son bulmaktadır:

Adı geçen muharebenin resmi, alelacele kurşun kalemle bir kâğıdın üzerine tersim olunmakla, gerek adı geçen resim ve gerek devletlû sadrâzam hazretlerinin zapteyledikleri çeşitli yerlerin diğer altı tane resmi, tarafınıza gönderilmiştir. Bundan başka, Allah'ın yardımı, padişahın teveccühleri ve sadrâzamın dağlar misüllü tedbirleriyle birkaç güne kadar Kahire'nin zaptına ait resmin de gönderileceği umulmaktadır.

Burada sunduğumuz Mısır Seferi'ne ait resimler, resim sanatı bakımından bir değer taşımasalar bile, yerlerinde yapılmış ve otantik oldukları için tarih bakımından değerli belgeler olduğu kanaatindeyiz.

Türkiye'de Arkeoloji Çalışmaları

EKREM AKURGAL İLE BİR KONUŞMA

Röportaj: Edibe Dolu

MEMLEKETİMİZDEKİ arkeolojik eserler gün geçtikçe daha fazla dikkati çekmekte, bu konuda yerli ve yabancı ilim adamları pek çok yayın yapmaktadır. Kendi propagandaları için her şeyden faydalanmak gayretinde olan özel teşebbüs bile bu sahaya el attı. Böylece bir yandan kendi isimlerini duyurmaya yardım ederken, bir taraftan da yurdumuzun yabancılar arasında bir tanıtılması oluyorlar. Meselâ birkaç ay evvel Mobil şirketi, bu alanın en yetkili isimlerinden, Ankara Üniversitesi Arkeoloji Bölümü öğretim üyelerinden Ord. Prof. Dr. Ekrem Akurgal'ın «Ancient Civilisations and Ruins of Turkey — Türkiye'nin Eski Medeniyetleri ve Kalıntıları» isimli bir kitabını yayınladı. Renkli resimler ve eserlerin planlarıyle, tarihteki yerleri ve bugünkü durumları hakkında geniş bir etüd olan bu kitap, yayınlanmasından iki ay sonra tamamen tükendi. Bu istek karşısında ikinci baskısı daha da fazla olarak yayınlanmaya karar verilmiştir. Akurgal'ın eserinin yurt dışındaki bu etkisi karşısında diğer bazı şirketler de yavaş yavaş bu konuya yönelmeye başlamışlardır. Bu bakımdan günümüz arkeoloji alanı hakkında güvenilir bilgiler almak için Prof. Akurgal ile bir konuşma yaptım.

Bilindiği gibi bu, Dr. Akurgal'ın ilk eseri değildir. Bir düzineyi aşan eserleri Almanca, İngilizce ve Fransızca olarak yayınlanmış, bazıları daha sonra diğer yabancı dillere çevrilmiştir. İtalyanca ve İspanyolca'ya çevrilmiş olanları da vardır. 1911'de Istanbul'da doğan Ekrem Akurgal, tahsilini Istanbul'da Vefa ve Istanbul Erkek liselerinde yapmış, sonra arkeolojiye yönelerek İslâm Sanatı, Eski Çağ Tarihi, Latin ve Yunan kültürleri üzerinde devam etmiştir. 1932 - 40 yılları arasında Almanya'da okurken doktorasını da yapmıştır. 1941 yılında Ankara Üniversitesi arkeoloji bölümünde doçent olan Dr. Akurgal, 1949 yılında, 38 yaşında aynı bölümde profesör olmuştur.

Son yirmi yıldan beri Anadolu'nun çeşitli kısımlarında kazı çalışmalarına katılan Prof. Akurgal, 1967 yılından beri İzmir dolaylarında, «Eski İzmir» deki arkeolojik çalışmaları yönetmektedir.

Ekrem Akurgal'ın üniversite dışında bazı yerli ve yabancı kuruluşlarla da ilgisi vardır. Meselâ Türkiye'de «Türk Tarih Kurumu» ve «Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu» üyesidir. Ayrıca, Avusturya ve Alman Arkeoloji Enstitülerinin

tabiî üyesidir. Londra'daki «Elen Etüdleri Kurumu» ile, Amerikan Arkeoloji Enstitüsü ve 1960'da Bordeaux Üniversitesi tarafından kendisine fahrî doktorluk payesi verilmiştir.

Sorularımın cevaplarına geçmeden evvel, Ekrem Akurgal'ın 1951 yılından beri Avrupa, Amerika, İngiltere ve Sovyet Rusya'da çeşitli konferans gezilerine çıkmış olduğuna ve 1961 - 62 ders yılında da Amerika'nın Princeton Üniversitesi'nde misafir profesör olarak görevlendirildiğine temas etmek isterim.

TÜRKİYE'NİN DÜNYADAKİ YERİ

Türkiye'nin yanısıra koskocaman bir Mısır medeniyeti, bir Yunan medeniyeti, Roma, Mezopotamya, İndus Vadisi ve benzerleri medeniyetler var, acaba Türkiye bunlar arasında nasıl bir yer işgal etmektedir. Prof. Akurgal:

— Biz arkeolojik zenginlik yönünden İtalya ve Yunanistan ile beraber başta gelen ülkelerden biriyiz, diyor. Mısır ve diğerleri bizden sonra gelir. Çünkü Mısır'da sadece bir Mısır medeniyeti vardır. Yunanistan'da bir Yunan, Roma'da bir Roma medeniyeti olmasına rağmen Önasya, yani Anadolu'da Yunan ve Roma medeniyetlerine ek olarak Hitit, Lidya, Frikya, Karya, Likya medeniyetlerinin izleri kalmıştır. Anadolu için, «birçok medeniyetlerin beşiği olmuş,» deyimini boşuna kullanmıyorlar. Fakat maalesef bu hazinelerimizin korunması, ayağa kaldırılması ve bulunduktan sonra ayakta tutulmasını sağlamakta en sonuncuyuz. Son zamanlarda gezdiğim eski vilâyetlerimiz Tunus, Suriye ve diğer bazı Arap ülkelerinin bu alanda bizden daha ileri ve dikkatli olduklarını bizzat gördüm, dedi.

Diğer bazı arkeologlar gibi Ekrem Akurgal da bir bölgedeki eserlerin büyük emeklerle meydana çıkarıldığını, fakat korunma yetersizliği yüzünden zarar gördüğünden acı acı yakındı. Bu konuda birhâtırasını anlattı. Bunlardan bir tanesi Papa'nın Türkiye'yi ziyaretiyle ilgiliydi. Bu ünlü misafirimiz yurdumuza gelmeden evvel Dışişleri Bakanlığı ilgilileri Prof. Akurgal'dan, Efes ve civarındaki arkeolojik kalıntıların temizlenmesi ve düzenlenmesini istemiş. Bir hafta içinde, otların tamamen örttüğü eserler meydana çıkarılmış ve kalıntılar temizlenmiş. Profesör:

— Bu çalışmalar gelen misafirlere bağlı kalmamalı, her yıl eski eserlerimiz temizlenmelidir, diyor.

Eğer bu yerlerden turistik alanda fay-

Ord. Prof. Dr. Ekrem Akurgal, arkeoloji alanındaki çalışmalarıyle dikkati çeken bir ilim adamımızdır.

Ekrem Akurgal (sağdan üçüncü), Bordeaux Üniversitesi'nden fahrî doktorluk payesi alan ilk Türk profesörüdür. Resimde bu tören görülmektedir.

dalanmak istiyorsak, onların bugünkü pis ve yangın yeri görünüşünden kurtulmalarının şart olduğunu savunuyor. Bir ara mavi gözlerini uzağa çevirdi, bir şeyler hatırlamak ister gibiydi. Sonra yavaş yavaş:

— On beş yıl evvel, keşke kazı yerlerine kadar uzanan güzel yollarımız olsa da yabancı turistler gelip bu hazinelerimizi görseler, derdik. Şimdi ise, çok şükür güzel yollarımız var, keşke kazı yerlerimiz şu pislikten kurtulsa da gelenler onları daha iyi gezebilseler, diyoruz, diye ilâve etti.

Meğer farkına varmadan, daha konuşmamızın başında, değerli arkeologumuzun en büyük derdine dokunmuşum. Örnekler vererek bu dertlerini tek tek anlatmaya devam ediyordu:

— Atatürk devrinde arkeoloji bir kültür politikasıydı. Çünkü Atatürk, kültürümüzü bir temele dayamak istiyordu. Fakat kalkınma konusu geldi ve arkeoloji falan unutuldu. Bugün iktisadî yönden bile ele almak akla gelmiyor. Bir misal vereyim: 3 yıl evvel UNESCO beni bir seminere davet etmişti. Bu seminerde, iktisaden geri kalmış ülkelerin eski eserler yönünden kalkınmalarını sağlamak için yardım yapılmasına karar verildi. Türkiye, İran ve Meksika ilk seçilen üç ülke oldular. İran hemen bu fırsattan faydalandı. Biz ise henüz bir gayret göstermedik. Daha sonra karşılaştığım bazı UNESCO yetkilileri bana bu konuda yurdumuzda bir muhatap bulamadıklarını söylediler, dedi.

ÇALIŞMALAR YETERLİ Mİ?

İmkânlardan faydalanmamak üzücüydü. Son zamanlarda, geçen yıllara kıyasla arkeolojik kazıların çoğaldığı, önem kazandığı bir gerçek. Bu defa profesöre, birçok medeniyetlerin gelip geçtiği yurdumuzun bütün bölgelerinde kazı yapılmış olup olmadığını sordum.

— Hayır, henüz hiç el değmemiş pek çok bölge var. Bunlar sürprizlerle doludur. Meselâ Likya medeniyetinin kalıntılarının bulunduğu Fethiye ve Antalya dolaylarının büyük bir kısmında henüz hiç kazı yapılmamıştır. Menderes nehrinin iç kısmı, Aydın ve civarı, Orta Anadolu'da Çatalhöyük, Doğu Anadolu tamamlanmamış bölgelerdir. Bu arada Çatalhöyük'te yapılan kazı çalışmaları sırasında Neolitik devir eserleri bulunduğunu belirtmek isterim. Antalya civarında, Elmalı'da bugün hâlâ ayakta kalabilmiş eserlerin bulunması çok muhtemeldir. Ürgüp'te Peri Bacaları'nda yapılan kazılarda her gün yeni yeni eserler bulunuyor. Bir süre evvel Thierry isimli bir Fransız çifti Ürgüp'te, kayaya oyulmuş çok değerli kalıntılar bulmuşlar ve bunlar hakkında güzel bir yayın yapmışlardı. Bugün, «Karanlık Devir» dediğimiz ve M. Ö. 1200 - 800 yılları

arasında kalan devreye ait eserlerin bize neler vereceğini hiç bilmiyoruz. Yine aynı şekilde, Orta Anadolu'yu işgal etmiş olan Hititler'in, Frikler'in kalıntılarının yer yer Kızılırmak'ın iç kavisi içinde var olduğunu sanıyoruz. Kısacası daha pek çok bölgede yeni yeni kıymetler bulmamız her an mümkündür, diye bilgi verdi.

Prof. Akurgal konuşurken, kazı yapan bir Fransız çiftinden söz etmişti. Neden yabancıların yurdumuzda kazı yapmalarına izin veriyoruz? Acaba bu yabancı kazı heyetlerine ihtiyaç duyulmadan, bizim kendi arkeologlarımız yurdumuzdaki kazı çalışmalarını yürütemezler mi?

Bu konuda Dr. Akurgal:

— Yabancıların yurdumuzda kazı yapmalarına iki yönden ihtiyaç vardır. Birincisi, ilim, milletlerarasıdır, bir alanda inceleme yapmak isteyen bir ilim adamına «olmaz» denilemez. Nasıl ki biz Suriye veya Irak'ta eski Türk eserleri üzerinde çalışmalar yapmak istesek ve kabul edilmeyince üzülürsek, bizim yurdumuzda çalışmak isteyenler de aynı şekilde üzüntü duyarlar. İkinci ve daha önemli şartı ise malî cephesidir. Bugün Türkiye'de 30 - 35 Türk ve bir o kadar da yabancı heyet vardır. Bunu size bir misalle anlatayım: Biz, Türk Tarih Kurumu, Müzeler Müdürlüğü ve Üniversite olarak yılda 850 bin lira harcıyoruz. Tabiî eskiden bu miktar çok daha düşüktü. Halbuki Sard'ta hafriyat yapan Avusturya ekibi 600 - 700 bin lira, Gordion'daki Amerikan heyeti ise yarım milyon sarfetmektedir. Üstelik Amerika ve Avusturyalılar bu parayı son yirmi yıldır her kazı yeri için ve her yıl sarfediyorlar, diye bilgi verdi.

ESER KAÇIRILIYOR MU?

Ayrıca halk arasında yabancı kazı heyetlerinin yurdumuzdan ayrılırken buldukları eserleri kaçırdıkları şeklinde bir inanç vardır. Acaba bir ilim adamı olarak Dr. Akurgal bu konuda ne düşünüyor?

— Kesin olarak veya kesine yakın bir inançla, arkeologların, buldukları eşyaları kaçırmadıklarını söyleyebilirim. Asıl kaçakçılık yapanlar yabancı turistlerle, dünya çapında teşkilâta sahip kaçakçılardır, diye cevap verdi.

Prof. Akurgal'a göre bugün Türkiye'nin çeşitli bölgelerinde 300'e yakın kaçak hafriyat vardır. Ayrıca İsviçre, Almanya, İngiltere gibi ülkelerde bazı eserler, özel koleksiyoncular tarafından 20 - 40 bin liraya alıcı bulmaktadır. Eserlerimizin yurt dışına akışını önlemek ancak bizim zenginlerimizin de eski eser koleksiyonculuğuna yönelmeleriyle mümkün olabilirmiş. Akurgal: «Son on yıl içinde yalnız Amerikaya kaçırılan eserlerle bir müze kurmak mümkün olabilir,» diyor.

DIŞ MÜZELERDEKİ ESERLER

Avrupa'nın bazı büyük şehirlerindeki müzelerde, tabiî başta Londra'daki British Museum olmak üzere, yurdumuzda kazılar yapan kendi arkeologları tarafından bulunup, bu müzelere hediye edilmiş pek çok eser gördüğümü söyledim. Bunlar oraya nasıl gitmişlerdi? Başka bir deyimle arkeologların da kaçakçılık yaptıklarını bu eserler doğrulamıyor mu?

— Evet Avrupa müzelerinde, Anadolu'dan götürülmüş pek çok eser vardır. Ancak onlar, henüz biz bu alanda fikir sahibi olmadan, onların değerini bilmediğimiz devrelerde kaçırılmış eserlerdir, dedi.

Konuştukça konumuz derinleşiyor ve yeni yeni noktalara temas ediyorduk. Bu defa da memleketimizdeki arkeolojik çalışmaları yeterli bulup bulmadığını sordum.

— Evet çalışmalar fena değildir. Ankara Arkeoloji Müzesi, yüzde yetmişi Türk hafriyatçılarının bulduğu eserlerle meydana gelmiştir. Bunun önemini belirtmek için bu müzemizin dünyadaki benzerleri arasında mühim bir sırayı işgal ettiğini söylemek isterim. Buna rağmen arkeolojik çalışmalara daha fazla önem verilmesi, Devlet Planlama'nın ve özel sektörün kültür yayınları arasında bu kazı çalışmalarına yardım etmelerine de ihtiyaç vardır, diye belirtti.

Daha çok klasik devir ve Hitit eserleri üzerindeki çalışmalarıyle ünlü Ord. Prof. Dr. Ekrem Akurgal'ın konusunu şimdi açıklamak istemediği yeni bir eser hakkında çalışmaları var. 1942 yılından beri kitap yazan arkeologumuzun başlıca eserlerinin ilki «Griechische Reliefs aus Lykien - Likya'dan Grek Kabartmaları» 1942 yılında Alman Arkeoloji Enstitüsü tarafından Berlin'de yayınlanmış. 1961'de Münih'te yine Almanca yayınlanan «Die Kunts der Hethier - Hitit Sanatı», bir yıl sonra Lonra'da İngilizce ve İtalya'da İtalyanca yayınlanmıştır. «Treasures of Turkey - Türkiye'nin Hazineleri» isimli kitabı ise Skira yayınevince İngilizce, Fransızca, Almanca, İtalyanca ve İspanyolca olarak yayınlanmıştır. Bunlara ek olarak Ankara Üniversitesi ve Türk Tarih Kurumu tarafından basılan eserleri de vardır.

Istanbul'da bir komisyon çalışmalarına

Prof. Akurgal'ın en büyük zevki, arkeolojik kazılardan çıkarılmış eserleri incelemek ve onların devirlerini tesbit etmektedir. Profesör, Ankara'daki bazı eserlerle görülüyor.

katılmaya gelen Prof. Ekrem Akurgal ile konuşmamız bir hayli uzun sürmüştü. Fakat suallerim bitmiyordu.

— Yurdumuzda yapılan ve keşfedilen yeni eserler, yerli ve yabancı hafriyatçılar tarafından bilhassa yurt dışına duyuruluyor mu?

— Evet, memleketimizdeki çalışmalar hakkında dışarıda iyi bir yayın var. Evvelâ bütün yabancı heyetler çalışmaları sona erince bunu bir tebliğ veya kitapla dış dünyaya duyuruyorlar. Diğer taraftan yurdumuzu ziyaret eden yabancı gazeteciler var. Bunlar ilmî olmamakla beraber böyle bir bölgenin, medeniyetin kalıntıları hakkında yazılar yazıp, kendi halklarını haberdar ediyorlar. Nihayet hafriyatçıların yayınladıkları yarı popüler eserlerini zikretmek isterim. Bunlardan birkaç misal vermek istersek, Gerhard Kleiner'in «Milet», Martin Schede'nin «Priene», Kurt Bittel'in «Boğazköy» ve son olarak bunlara katılan Arif Müfit Mansel'in «Side» sini saymak kâfidir, diye cevap verdi.

Ayrılırken son bir sual daha sormadan edemedim. Bu da aynı zamanda öğretim üyesi olduğuna göre bugünkü arkeoloji eğitimiyle ilgiliydi.

ARKEOLOJİ TAHSİL EDENLER

— Üniversitelerimizdeki arkeoloji eğitimini yeterli buluyor musunuz ve öğrenciler ilerisi için ne gibi bir başarı vaad ediyorlar?

— Arkeoloji okuyanlar çok. Fakat maalesef bunların büyük bir kısmı hevesli oldukları için değil, üniversitenin diğer dallarında yer bulamadıkları için bize geliyorlar. Ben bu tip okumayı yanlış buluyorum. Çünkü bize makinenin seçtiği çocuklar geliyor, bizi kendileri seçenler değil. Bunun için ben ancak hevesli öğrencilerimi kazılar veya doktora yapanlar arasında bulabiliyorum, dedi.

Bu, gerçekten üzücü ve düşündürücü bir durum. Profesörün haklı olarak söylediği gibi, «makinenin seçtiği çocuklar» arkeoloji çalışmalarının meşakkatini nasıl göze alır? Arkeoloji, gerçek bir sevgi ister. İlme karşı duyulan sevgi olmazsa kazıların, tasniflerin meşakkati kolay kolay göze alınamaz.

Beyazıt Kulesi

Röportaj: Ertan Ünal

İSTANBUL'U süsleyen tarihî eserler arasında bulunan Beyazıt yangın kulesi, yapıldığı günden bu yana 1,5 asra yaklaşan ömrü boyunca şehri yangın âfetine karşı korumuş, pek çok büyük yangın başlangıcı, kuleden zamanında görülerek bastırılmıştır. Bugün kulenin görevi daha da ağırlaşmış bulunuyor. Çünkü geçen yıla kadar yine aynı gaye ile kullanılan Galata kulesi, artık turistik bir tesis haline getirilmiş, Istanbul'da yangın gözcülüğü sadece Beyazıt kulesindeki görevlilere kalmıştır.

36 SAAT SÜREN YANGIN

Yağmurlu bir kış sabahı, Istanbul'un bu tarihî kulesinin nöbet yerini, görevlilerin günlük yaşayışlarını görmek amacıyla üniversite bahçesinde bulunan kulenin merdivenlerini döne döne çıkarken aklımda kulenin yapılışına sebep olan büyük Istanbul yangını canlanıyor.

Yıl 1826... Devir II. Mahmud'un devri...

Yaptığı çeşitli reform hareketleri yüzünden «Mahmud-ı Adlî» diye de adlandırılan padişah, devletin başına belâ kesilen, âdetâ devlet içinde devlet haline gelen yeniçerilerin topunu ortadan kaldırmış, ancak bu arada onlarla birlikte yeniçeri ocaklarına mensup tulumbacılar da tarihe karışmıştır. Artık Istanbul'da değil büyük bir yangını, küçük bir yangın başlangıcını bile söndürecek bir teşkilât yoktur ve bu iş, tulumbacılığı zevk için yapan, mahalle tulumbacılarına bırakılmıştır. Istanbullular'ın korktuğu sıcak bir yaz gecesi başlarına geliyor.

2 ağustos 1826 gecesi Hocapaşa'da çıkan bir yangın, Demirkapı, Salkımsöğüt, Cağaloğlu, Çiftesaraylar, Sîmkeşhâne, Kumkapı ve Yenikapı semtlerini kül ettikten sonra, kendiliğinde sönüyor. 36 saat süren yangından geriye, yanık ve yıkık bina enkazları, bu enkazlar önünde ağlaşan, kayıp yakınlarını arayan binlerce kişi kalmıştır. Duruma üzülen padişah, saray olarak kullanmaya başladığı bugünkü üniversite binasının bahçesine bir yangın kulesi yapılmasını buyuruyor. Burada bulunan ve 1782 yılında çıkan büyük yangın sırasında kül olan eski yangın kulesinin yerinde, yüzlerce işçinin geceli gündüzlü çalışması sonunda kısa zamanda ahşap bir kule yükseliyor.

Ancak bu kulenin ömrü uzun olmamış, daha içine gözcüler yerleştirilmeden, yeniçerilik davası güdenler tarafından ateşe verilmiş, buna son derece kızan padişah, aynı yerde bu defa kâgir bir kule yapıl-

masını emretmiştir. İşte bugünkü Beyazıt kulesi bu emir üzerine yapılıp yükseliyor.

Kulenin, nöbethane denilen gözleme yeri oldukça geniş. Burada, yuvarlak kemerli pencereler, pencerelerin bir kaçının önüne, ziyaretçilerin Istanbul'u kuşbakışı seyrederken oturmaları için sandalye ve masa konulmuş. Orta yerde daha üst katlara çıkan merdivenlerin bulunduğu daire biçimi bir bölüm ve bu bölümün hemen önünde, Istanbul'un herhangi bir yerinde görülecek bir yangın başlangıcını ânında bölge itfaiyesine haber verecek telefonlar, mükemmel bir telsiz sistemi. Onun da yanında, etrafa taze bir çay kokusu dağılan küçük bir çay ocağı.

Kulenin nöbethane kısmında ilk anda gözüme çarpanlar bunlardı işte.

28 yıllık itfaiye tarassut kuleleri başmemuru Nuri Nurhan, uzun boylu, güleç bir insan. Belli ki mesleğine âşık. Daha önceleri Galata Kulesi'nde de aynı görevle bulunmuş. Mesleğe de orada atılmış. Sonra şehrin bu yakasına, Beyazıt Kulesi'ne geçmiş.

Nuri Nurhan, bizimle konuşurken bile, kule içinde görevli arkadaşları bulunmasına rağmen gözlerini pencereden ayıramıyordu.

— Kulenin yapılışının üzerinden bugün 1,5 asra yakın zaman geçmiş bulunuyor. Bize kısaca tarihçesini anlatır mısınız?

— Kule, 1828 yılında II. Sultan Mahmud tarafından inşa ettirilmiştir. Mimarı, Ağa Hüseyin Paşa'dır. Daha önceleri Ağakapısı denilen yerde ahşap bir yangın kulesi bulunuyormuş. Ancak bu kule, müteaddit yangınlar geçirip, defalarca yeniden yapılmış. 1782 yangınından sonra, yerine bir yenisi inşa edilmediğinden, yangın gözetleme işi, Süleymaniye camii minarelerinden yapılmış bir süre. Sonra II. Sultan Mahmud'un emri üzerine, iki yıl süren bir inşaat neticesi Beyazıt Kulesi tamamlanmış. Kulenin kitâbesi, devrin meşhur hattatlarından Yesârî-zâde Mustafa İzzet Efendi tarafından yazılmıştır.

— Yapıldığı yıllarda bugünkü şeklinde miydi?

— Hayır, kule yapıldıktan sonraki yıllar içinde müteaddit defalar şekil değiştirmiştir. Kule inşa edildiği zaman bugünkü gibi 4 katlı değildi. Bu katların yerine,

Beyazıt kulesinden, Boğaziçi ve Karaköy köprüsünün manzarası.

Beyazıt kulesi.

Fotoğraf: DİKMEN DİKÖZ

dört bir yana çıkıntılı büyük bir köşk bulunuyordu ve bu köşkün üstü sivri külâhlı kurşun bir damla örtülüydü. Kulede ilk değişiklik 1849 yılında yapılmış. Bu yıl içinde, kulenin üstündeki çatı kaldırılıyor, köşkün üzerine dörder pencereli 3 kâgir kat daha ilâve ediliyor. Bu arada en üst kata, demir parmaklıklı bir taraça eklenmiş.

Merakla sözünü kestim:

— Kulenin bayrak direği de bu tadilât sırasında mı dikilmiş?

— 40 yıl sonra, 1889'da. Böylece kule son şeklini almış.

YANGIN BEKÇİLERİ NASIL ÇALIŞIYOR?

Kuleye çıktığımdan beri dikkat etmiştim. Üstündeki elbiselerden görevli olduğunu anladığım bir memur, durmadan kulenin içinde dolaşıyor, arada bir pencerelerden dışarıyı süzüyor ve muhtemel bir yangın başlangıcını görmek ister gibi gözleriyle ufku araştırıyordu. Meraklanmıştım:

— Çalışma şekliniz hakkında bilgi verir misiniz? Diye sordum.

— Kulede 24 saatlik vardiyalar hâlinde iki grup çalışır. Her grupta dörder kişi bulunmaktadır. Bir başmemur ve 3 memur. Bir grubun başında ben, bulunurum, diğer grubun başında da, diğer başmemur Selâhaddin Ergil. 24 saat çalışan grup, 24 saat dinlenirken, öbür grup zinde olarak göreve devam eder ve bu böylece sürüp gider.

— Yangınlar nasıl gözleniyor?

Nuri Nurhan, deminden beri kulenin içinde dönen memuru işaret etti:

— İşte gördüğünüz gibi... Kuleye çıktığımız an görevimiz başlar bizim. Şu gördüğünüz yerde, tâbir caizse gramofon plağı gibi sabahtan akşama kadar durmadan döner, durur, gözlerimizle ufukta bir duman ararız.

Birden sözünü kestim:

— Duman dediniz de aklıma geldi. Çıkan dumanın yangın alâmeti olduğunu nasıl anlıyorsunuz? Öyle ya, yanan belki bir bina değildir de, bir ot yığınıdır?

Muhatabım gülümseyerek:

— Duman deyip geçmeyelim, dedi. Her birinin kendisine has özellikleri vardır. Daha ilk bakışta yanan ot mu, saman mı, yoksa ev mi, bunu hemen anlarız. Hem de çıplak gözle. Dürbüne ise ancak şüphelendiğimiz hallerde başvururuz. Yangın başlangıcı görülünce de... Buyrun bundan sonrasını yerinde anlatayım size...

Birlikte kulenin haber verme kısmına girdik. Burası cam bölmeli, iki - üç kişinin ancak oturabileceği küçücük bir yer... Telefonlar, telsiz cihazları, ziller... Hemen ön tarafta da, semt itfaiyelerinin telefon numaralarını havi bir liste...

— Farzedelim ki, Aksaray'da bir yangın çıktı. İlk işimiz hemen buradan o semtin itfaiyesine haber vermek olur. Semt itfaiyesi yangın yerine hareket ettiği an, şu gördüğümüz zillerden birisi çalar. Böylece aramızda, telsiz telefon bağlantısı kurulmuş olur. Bize devamlı olarak yangın hakkında bilgi verilir, gerekirse diğer itfaiye gruplarını da yangın yerine sevk ederiz. Yani tek kelimeyle kule, yangınlarda, sevk ve idare merkezi haline gelir. Köprülerin açılıp kapanması da kuleden verilen işaretle yapılır.

KÖŞKLÜLER VE BUGÜNKÜ BEKÇİLER

Nuri Nurhan bunları anlatırken, şimdi mazi olmuş eski Istanbul'un enteresan tiplerinden biri olan Köşklüler'i düşünüyordum. Bugünkü teknik imkânlara sahip olmayan eski görevliler neler yapardı acaba? O zamanlar ne elektrik mevcuttu, ne de telsiz telefon. Köşklülerin görevi bugünküden daha zordu hiç şüphesiz.

Bunu muhatabım da tasdik ediyor:

— Bugün biz daha geniş imkânlar içinde çalışıyoruz, bu bir gerçek. Eski görevlilerden dinlemiştim, o zamanlar her şeyin olduğu gibi kule bekçilerinin de yıllardan beri devam edegelen an'aneleri varmış ve bunlar çerçevesinde çalışılmaktaymış. Kule bekçileri, Istanbul'un semtlerini «Kız» ve «Erkek» diye iki sınıfa ayırmışlar, Kız adı verilen semtler Üsküdar, Galata ve bütün bir Boğaziçi. Erkek ise, Istanbul ciheti. Bütün gününü yangın gözlemekle geçiren köşklü, herhangi bir yerde yangın başlangıcı gördü mü, kule ağasının yanına koşar, uyuyorsa uyandırır ve yangının semtine göre, «Ağa bir çocuğun oldu» dermiş. Dedim ya, her şey usul ve âdâba göre. Öyle, falanca semtte yangın başlangıcı vardır demek yok... Köşklünün bir başkası için mutlu bir haber sayılabilecek bu sözleri, bugünün başmemurunun yerini tutan Ağa için kötü bir haberdir aslında. Buna rağmen yangının nerede olduğunu öğrenmek için «Kız mı, erkek mi?» diye sorar ve aldığı cevaba göre gündüzse sepet, geceyse, fener asarak yangını çevreye duyururmuş. Yangın Istanbul'da olursa, iki tarafa ikişer sepet, Beyoğlu'nda olursa bir tarafa iki, bir tarafa bir, Üsküdar'da olursa iki tarafa birer sepet asılmaktaymış. Fenerlerin dili ise, daha bir başkaymış. İki yeşil fener Üsküdar'da, iki beyaz fener Beyoğlu'nda,

Kulenin başmemurlarından Nuri Nurhan 25 yıl önce Galata kulesinde çalıştığı sırada.

iki kırmızı fener ise Istanbul'da yangın olduğunu gösterirmiş.

Nuri Nurhan eliyle telefonları göstererek devam etti:

— Biz bir yangın başlangıcı olduğu zaman, ânında bunu ilgili yere iletiyoruz. O zaman yangını duyurmak için yine köşklülerden medet umulurmuş. Yangın yeri kesinlikle belli olduğu zaman, yapılan ilk iş alt kattaki köşklülere haber vermekmiş. Bunlar tâbir caizse, eline, ayağına çabuk, rüzgâr gibi insanlar. Gece - gündüz nöbette oldukları için hep giyinikler. Yangın ihbarını alır almaz, çarçabuk duyurmakla görevli oldukları semtlere gidip, bunu halka iletirlermiş. Tabiî bu arada tulumbacılara da... Yangının çabuk söndürülmesi, bunların çevikliklerine bağlı. Ne kadar çabuk gidip haber verirlerse, yangının o kadar çabuk önü alınacak. Dedim ya eskiler daha zor şartlar içindeymişler. Bizler, medeniyetin getirdiği bütün teknik imkânlardan faydalanıyoruz.

— Bu usul, yani sepet ve fenerle halka yangını duyurmak usûlü, ne zaman kaldırıldı?

— Zannederim 1935'te.

BÜTÜN ISTANBUL AYAKLAR ALTINDA

Kalktık, kulenin içinde, pencerelerin önünde dura dura dolaşıyoruz. Şâir Nedîm'in bir taşına koca bir Acem ülkesini feda ettiği Istanbul, bütün güzelliğiyle ayaklar altında. Yüksekten bakınca bibilo gibi duran camiler, üstünde kum gibi insan ve vasıtanın kaynaştığı köprüler. İrili ufaklı, eski yeni binlerce yapı... Ötelerde ise insana görünüşüyle huzur veren Boğaziçi. Başka başka pencerelerden bakıldıkça görülen bu manzaralar birleşince ortaya nefis bir Istanbul panoraması çıkıyordu.

Nuri Nurhan:

— Tabiî, tepeler görüş sahamızı engelliyor, diye anlattı. Açık havalarda baktığımız zaman Uludağ'ı rahat görürüz buradan. Ama buna karşılık Kadırga, Cinci Meydanı, Küçük Ayasofya, Yedikule, Kazlıçeşme, Büyük ve Küçükçekmece, Eyüp ve Silâhtarağa tarafı, Bebek'te Köyiçi, Kalamış Koyu, Maltepe ve Pendik semtleri kulenin görüş sahası dışında kalır.

— Kuleden görülüp, haber verilen yangınlardan birkaçını sayar mısınız?

— Hemen hemen bütün büyük yangınlar kulemizden görülüp ilgililere duyurulmuştur. Adliye Sarayı yangını, Zeynep Hanım Konağı ve Hayriye Lisesi yangınları, meşhur Kapalıçarşı yangını bunlar arasındadır.

Konuşmamızın burasında, nöbethanenin kapısı açıldı. İçeriye uzun boylu, saçları hafifçe kırlaşmış bir adam girdi. Ben onun 180 basamak merdiveni çıktıktan sonra, diğer ziyaretçiler gibi nefes nefese bir sandalyeye yığılıp kalacağını zannetmiştim. Fakat hayret, en ufak bir yorgunluk alâmeti göstermiyordu. Nuri Nurhan onu görünce gülümsedi:

— İşte Selâhattin Ergil geldi diyerek bizi birbirimize tanıştırdı. O benden daha eskidir, anlatacakları belki sizi daha çok ilgilendirir.

Kulenin diğer başmemuru olan Selâhaddin Ergil tam 47 yılını vermiş bu mesleğe. Çocuk denecek yaştaymış bu işe atıldığı zamanlar. Gerisini kendi ağzından dinleyelim:

— Birinci dairede tulumbacılık yapıyordum önceleri. Reisimiz meşhur Çeki Rıza... Takımımız da Istanbul'da bir taneydi. Sonra nasıl oldu, ben de bilmiyorum, bir gün kendimi bu mesleğin içinde buluverdim. Giriş o giriş. İşe Galata Kulesi'nde stajyer olarak başlamıştım. Askere gidip geldikten sonra da aynı göreve devam ettim. 23 yıl aralıksız Galata Kulesi'nde çalıştıktan sonra buraya verdiler beni.

47 yıl, dile kolay. Nerdeyse yarım asra yakın bir zaman bu. Selâhaddin Ergil bu süre içinde kimbilir, nelerle karşılaşmış, nelere şahit olmuştu? Bunu sorduğumuzda, meslek hayatında kendisini en çok etkileyen olayı şöyle anlattı:

— 26 mart 1954 günü, saat 3 ile 4 arası. Kulede nöbetçiyim. Birden nöbethanenin kapısı açıldı. İçeri aksakallı, nûrânî yüzlü, oldukça yaşlı bir adam girdi. Bir hayli kalabalık olan kulede, oturacak yer yoktu. Onu gören ziyaretçilerden bir öğrenci kalktı, yerini verdi. İhtiyar adam oturduktan sonra benden bir kahve istedi, kendi elimle pişirdim, verdim. Kahveyi içerken, bir yandan da pencereden gözüken, Süleymaniye Camii'ni seyrediyordu. Sonra bana dâvûdî bir sesle, «71 yaşındayım,» dedi. «Bu mübarek camileri görmek bana ancak bugün nasip oldu.» İnsanı etkiliyordu sesi... Biraz dinlendikten sonra diğer pencerelerden bakmak için kalktı, öbür tarafa gitti. Çok değil, birkaç saniye arayla ben de aynı yere gittiğim zaman, şaşkınlıktan donakaldım. Bre aman, uçmadı ya bu pîr-i fânî, kendisinden en ufak bir iz bile yok. Açık pencereden içeri, soğuk bir rüzgâr doluyor. Birden aşağıda çığlıklar, bağrışmalar duyuldu. Üniversite binasından koşup gelenler, kulenin hemen dibinde toplandılar. O zaman gerçeği anladım. Ziyaretçimiz kendisini pencereden atıp intihar etmişti. Bugün, nöbet sırasında ne zaman o pencerenin önünden geçsem onun nûrânî yüzü canlanır gözlerimin önünde.

DİĞER KATLARDA NELER VAR?

Bu acı hâtıranın yarattığı üzüntülü havayı dağıtmak için, talimatname gereğince gezemediğimiz diğer kısımlar hakkında bilgi istedik. Zaten buraya her zaman çıkılmıyormuş.

Selâhaddin Ergil:

— Kule, görüldüğü gibi 4 katlıdır. Bunlar arasında alan itibariyle en geniş ola-

Beyazıt kulesinin iki başmemuru bir arada.

nı burasıdır, yani nöbethane. Dış çevresi 43.67, iç çevresi ise 11.15 metredir. Buradan sonraki ilk katta, Istanbul'da herhangi bir cereyan kesilmesi halinde kuleyi aydınlatacak olan jeneratör vardır. 3. katta da günlük ihtiyacımızı karşıladığımız su sarnıçları bulunmaktadır. Yangının kuleden sepetle haber veriliği yıllarda burada sepetler saklanmaktaydı; bu yüzden buraya Sepet katı adı verilmişti. Son, yani dördüncü katta ise telsiz telefon ve bu arada, hava durumunu bildiren tesisat yer almaktadır. Bildiğiniz gibi 1968'den bu yana, Istanbul'da havanın nasıl olacağı, geceleri kuleden yakılan ışıkla halka duyurulmakta; kırmızı kar, yeşil yağmur, mavi açık hava, sarı da sisli hava anlamına gelmektedir.

Son kattan sonra taraçaya çıkılır. Nöbethane ile taraça arasında 76 basamaklı bir merdiven vardır. Yerden Nöbethane 68, taraça ise 85 metre yüksekliktedir.

— Hergün kuleye inip çıkmak sizi yoruyor mu?

Beyazıt kulesinin en kıdemli elemanı gülümsedi:

— Yorulmak mı? Alıştıktan sonra vız geliyor insana. Biliyor musunuz, buraya öylesine alıştım ki, evime gittiğim zaman yadırgıyorum orayı...

Selâhaddin Ergil bizimle konuşurken, arada bir kendisinden bilgi isteyen ziyaretçilere de cevap yetiştiriyor, kuleden görünen manzaralar hakkında izahat veriyordu. Bu arada verdiği bir cevaptan, kulede bir yıl içinde görev saatlerinde, Istanbul - Ankara yolunu dört defa katedecek kadar yürüdüğünü öğrendim. Doğrusu, yabana atılmayacak bir rekordu bu.

— Kuleyi günde kaç kişi ziyaret ediyor?

— 30 - 40 arası. Bu rakam ilk ve sonbaharda artar. Diğer mevsimlerde ise azalır, ziyaretçilerimizin çoğunluğunu, üniversiteli öğrenciler, Istanbul'a gelen yerli ve yabancı turistler teşkil eder.

EN BÜYÜK TEHLİKE

Kule sakinlerinin en çok korktuğu şey deprem. Bu tabiî âfet, kuleyi beşik gibi salladığı an, içerde bulunanlar korkulu ve heyecanlı dakikalar geçiriyor, kendilerini ölümün eşiğinde hissediyorlarmış.

Nuri Nurhan soran bakışlarımızdan ne demek istediğimizi anladı ve hemen:

— Kaçmak mı? diye sordu. Sesinde hayret dolu bir ifade vardı. Nereye ve nasıl? Yukarısı boşluk. Aşağısı ise, 180 basamağı ininceye kadar her şey olabilir.

— Peki, böyle anlarda ne yapıyorsunuz?

Muhatabım, mütevekkilâne bir tavırla boynunu büktü ve sonra ellerini iki yana açarak ekledi:

— Allah'a sığınmaktan başka ne yapabiliriz? 28 yıldır bu meslekteyim. Görevim sırasında kuleyle birlikte çok sallandım, ama bir türlü alışamadım. Her deprem aynı heyecanı, aynı korkuyu verir bana. Hele bunlar arasında biri var ki, anlatılmaya değer. O gün hayatla, ölüm arasında kıl payı vardı çünkü.

— Deprem çok mu şiddetliydi?

— Hem de nasıl, kelimeyle anlatılacak gibi değil. 1967 yılındaki büyük depremi siz de hatırlarsınız her halde. Nöbetteydim. Vakit akşam ezanına doğruydu. Birden kule sallanmaya başladı. Aman ne oluyor demeye kalmadı şiddetlendi. Beşik gibi sallanıyorduk, duvarlar ise değirmen taşı sanki, gıcır da gıcır, gıcır da gıcır. Kule ha yıkıldı, ha yıkılacak. Soğukkanlılığımı kaybetmemeye çalışıyordum ama nerde?

Bir an susuyor Nuri Nurhan. Tekrar o korkunç anları yaşar gibi... Yüzündeki mütebessim çizgiler yerini düşünceli hatlara bırakıyor. Derin bir soluktan sonra devamla:

— Verilmiş sadakamız varmış ki deprem bir süre sonra kesildi diye devam etti. Biraz kendimize gelince, telsiz kısmında zarar olup olmadığını anlamak için üst kata çıktım, oradan da taraçaya... Korktuğum başıma gelmişti. Taraçadaki çenberler, antenler birbirine girmiş bir haldeydi. Onları düzeltmeye çalışırken tekrar bir deprem, sallanmaya başladık. Taraçanın demir parmaklıklarına tutundum, ama korkmamak ne mümkün. Kendi kendime, «Dayan, Nuri» diyorum. «Cesaret biraz, kurtulacaksın.» Ayaklarımın altında Istanbul, camileriyle, binalarıyle, yollarıyle durmadan gidip geliyor... Ölümle aramda sadece kılpayı, demir parmaklıklar var. Biraz gevşek dursam, aşağı uçmak işten bile değil... Bütün bu anlattıklarım birkaç saniyenin içinde geçti ama her biri bir ömre bedel saniyelerdi bunlar. İnsan hayatın değerini, ancak ölümü bu kadar yakınında hissedince anlıyor... Sonra aşağı indiğim zaman arkadaşlar söylediler. Yüzüm sapsarıymış... Aradan bunca zaman geçmesine rağmen o anlar bütün canlılığıyle hâlâ hâfızamda durur...

Konuşmamızın burasında Selâhaddin Ergil söze karıştı:

— Hiç kisenin o anda burada olmasını temenni etmem. İnsan kalpten bile gidebilir çünkü. Bırakın depremi, kuvvetli bir lodos bile, sallıyor kuleyi.

Budist olan Çakmalar'ın büyük bir mâbetleri var. Üstte Türkler'i tanıyan başrahip (beyaz elbiseli) ve mâbetteki öğrencileri.

Pâkistan'da Cengiz Han'ın Soyundan Gelen Bir Kabîle

Çakmalar

Yazı ve Fotoğraflar: Ayşe Sâfi

«PÂKİSTAN» ve «Yerli kabileler» deyimi ilk anda birbirleriyle bağdaşamıyacak iki ayrı konu gibi gözüküyor. Halbuki bir süre evvel Pâkistan'a yaptığım bir gezi sırasında Doğu Pâkistan'ın büyük liman şehri Çittagong'un «Hill Tracts» denen bölgesinde hâlâ ilkel kabilelerin varlığını görmüştüm. Yine o zamanlar Hindistan yarımadasının Bengal bölgesinde yaşayan bu kabilelerin, komşuları Doğu Pâkistanlılar ve Hindliler'le hiçbir benzerlikleri yoktu. Bu ırk farklılığının yanısıra kıyafet, örf ve âdet ayrılıkları da vardı. Kimdi bu kabileler halkı, nereden gelmişlerdi? Bütün bu soruların cevabını alabilmek için bölge ilgilileri ve bir de yerlilerin dilini bilen bir mihmandarla kabilelerin bulunduğu ormanlık kısma gittim.

Ayrıca bu kabilelerin menşei hususunda bazı bilim adamları da incelemeler yapmışlar. Onlardan faydalandım. Yerlilerin oturdukları ve Karnaphuli nehri boyunca uzayan bölge, kuzeyde Hindistan'a bağlı Tripura Mihraceliği, doğuda yine Hindistan'ın Lushai ve Burma'nın Arakan Tepeleri, güneyde Akyab ile çevriliydi. Kabileler bulundukları yerlere göre üç gruba ayrılmışlardı. Bunlar Çakmalar, Bohmonglar ve Mong çevreleriydi. Ayrıca ırk yönünden de ayrlıyorlardı. Fakat en önemlileri, nehir boyunca yerleşmiş olan ve «Nehirlerin Çocukları» denen Çakmalar ile, ormanın sık köşelerinde yaşayan ve «Ormanların Çocuğu» diye adlandırılan Morunglar idi.

Araştırmalar sonucu bu bölgede 12 değişik kabile bulunduğu meydana çıkmıştır. Hepsinin nüfusu 300 bini aşmaktadır. Tek tek ayrıldığı zaman en kalabalık kabilenin Çakmalar olduğu anlaşılmaktadır. 130 bin civarında olan Çakmalar'ı sırasıyle Moglar (66.000), Tipralar (37.000), Morunglar (16.000) ve nihayet sayıları 2 - 5 bin arasında değişen diğer küçük kabileler takip etmektedir.

Daha önce de belirttiğim gibi bu kabileler halkı, Doğu Pâkistanlılar'dan farklıydı. Genellikle Tibet'ten başlayıp Çin - Hindi'ne kadar uzayan dağlık bölge halkını andırıyorlardı. Buğday tenliydiler. Açık renk olanları da vardıysa da, hepsinin düz, siyah saçları, çıkık elmacık kemikleri ve çekik gözleri vardı. Sonradan konuştuğum bazı ilgililerin bir kısmı, onların kuzeyden, Tibet yoluyla buraya geldiğini savunurken, diğerleri de güneyden, Burma'dan kuzeye doğru çıkmış oldukları tezini ortaya atıyorlardı. Ancak iki grup da tezlerini savunurken, başka başka kabileleri örnek gösteriyorlardı. Meselâ kuzeyden geldiğini belirtenler örneklerini Çakmalar, Tançangyalar, Moglar arasından seçerlerken, güneyden geldi diyenler ise Morunglar'ı örnek alıyorlardı.

EN ÜNLÜLERİ: ÇAKMALAR

Kabileler arasında en yaygın ve büyük olanı Çakmalar'dı. Çakmalar, tahminlerin aksine Tibetliler kadar çekik gözlü değiller. Nehir kıyılarında yerleşmiş oldukları için modern hayatın nimetlerinden faydalanma fırsatını da buluyorlar. Bu arada Pâkistan hükümeti de onlara bazı imkâlar sağlamış. Meselâ bölge için gerekli hidro - elektrik santralı Çakma bölgesinde kurulunca, onlar, şehre yakın bölgelere yerleştirilmiş, hattâ kendilerine belirli topraklar da verilerek göçebelikten kurtulmaları sağlanmıştır. Fakat bazı Çakmalar, bu değişikliğin sadece kıyafet yönünü benimsemiş, kendi örf ve âdetlerini terketmemişlerdi.

Çakmalar'ın kabile reisi veya onların deyimi ile raca'ları Rangamati'de oturuyor, Raca sülâlesinin Orta Asya'dan gelmiş bir Türk olduğunu söyleniyordu. O da Moğollar'a ve Cengiz Han'a bağlanıyordu. İsmi Ekber idi. Halk arasında bugünkü racanın yüzyıllar boyunca hiç bozulmadan bu Türk'ün soyundan geldiği hakkında bir inanç vardı.

Başımdan halkın bu inancını kuvvetlendiren bir olay da geçti. Çakmalar buralara yerleştikten bir süre sonra Budizmi kabul etmişler. Nehir kenarından içeri doğru girerken pagoda tarzında, kat kat inşa edilmiş bir Budist mâbedi gördüm. İçini gezmek istedim. Bahçede portakal rengi, özel kıyafetli ve başları ustura ile kazınmış Çakma Budist keşişleri ve öğrencileri vardı. Yanlarına gitmek isteyince bizden kaçtılar ve hattâ yerli lisanını konuşan mihmandarımla bile konuşmadılar. Bu defa mihmandar mâbede giderek Budist rahibiyle konuştu ve izin aldı.

Beni yerinde karşılayan rahip bu izni Türk olduğum için verdiğini bizzat bildirmişti. Ondan sonra da Çakmalar arasında bir daha hiç bir güçlükle karşılaşmamıştım.

BAMBU EVLER

Mâbedin yapısıyla, onu çevreleyen yerden 1,5 - 2 metre yükseklikte bir platform üzerine kurulmuş olan bambudan yapılmış evler birbirine uymuyordu. Fakat Çakmalar'ın muzlar arasındaki bu evlerde oturduğu bir gerçekti. Evlerin önünde yine bambudan yapılmış birer veranda vardı. Çakma evlerinin bir özelliği de evlerin derinliğine genişlemesiydi.

Çakma kadınları ev işleriyle uğraşıyor-

Morunglar'dan bir grup özel musiki âletleriyle. Resimde de görüldüğü gibi Morung erkekleri de kadınlar gibi saçlarını yapar, küpe ve benzeri süs eşyası kullanırlar.

lardı. Bu yüzden verandalarla evlerin ön odaları kadınların gündüz oturdukları ve misafir ağırladıkları kısımlardı. Evin evlenmemiş çocukları, aile mahremiyeti nedeniyle arkadaki odalara geçemiyorlardı. Arkadaki odalar evliliklerinin eskiliği sırasına göre, ailenin evli çocuklarına verilmişti. En sondaki oda ise anne ve babaya ayrılmıştı.

Bozulmamış, tipik Çakma kıyafeti de ilgi çekiciydi. Erkekler evde dokunmuş beyaz veya portakal rengi kısa bir peştemal kullanıyor, «Dao» veya «Tagal» denilen demirden yapılmış, baltaya benzer bir âlet taşıyorlardı. Bu âlet hem savunmasında, hem de tarlada veya odun kırmak gibi ev işlerinde yardımcı oluyordu.

Kadın elbiseleri de tek parçadan ibaretti. Mavi üzerine kalın bir kırmızı çizgisi bulunan dikdörtgen şeklinde evde dokunmuş bir kumaş. Zaten bölgedeki bütün kabile kadınlarının müşterek tarafı, elbiselerini kendilerinin dokumuş olmalarıdır.

Tipik Çakma kadını bu kumaşı, sarong gibi vücuduna sararak göğsü hizasından tutturmaktadır.

ÇAKMALAR'DA ÖRF VE ÂDETLER

Çakmalar, kabilelerine ait örf ve âdetleri itinayla devam ettiriyorlar. Kendilerine has bir folklor ve efsaneleri var. Söylediklerine göre günlük yaşayışları, evlenme, ölüm ve doğumlarda kendi usullerinin dışına çıkmıyorlarmış.

Çakma âdetlerinden biri de kız çocuklarıyla ilgili. Muayyen bir yaşa gelen kıza önce dokumacılık öğretiliyor. Çünkü bir kızın evlenecek duruma gelmesi, karışık desenlerle dokunmuş en altı altı tane şala sahip olmasına bağlı. Yine evlenmemiş olan kızların kolları, göğüsleri, kulaklarının çeşitli süs eşyasıyle donatılmış olması gerekliymiş.

Çakmalar da ölülerini yakıyorlar. Bu hususta mihmandarım:

— Âdetlerine göre ölünün ailesinin altı gün et ve balık yemeden matem tutması gerekiyormuş. Yedinci gün ölünün yakıldığı yere büyük bir sofra ve yanına da pirinç şarabı konulması âdetmiş. Böylece yedinci gece ölenin ruhu vücudu terkederken karnını doyurduğuna inanılıyormuş, dedi.

Morunglar ırk yönünden Güney - doğu Asya halkına benzerler. Tropikal ülke insanları gibi renkleri koyu, basık burunlu ve çekik gözlüdür. Yanda, bir Morung kızı.

EN İLKEL KABİLE, MORUNGLAR

Kabilelerin en eskisi olarak Morunglar kabul ediliyordu. Morunglar, ormanın en sık ağaçlı ve tenha köşesinde yaşıyorlardı. Morunglar, yabancılarla karşılaşmaktan çekinen, hattâ onları gördükleri yerde kaçan bir grup halktı. Mihmandarım onlarla konuşmanın mümkün olmadığını sadece uzaktan görmek gerektiğini söyledi. Bunun için de alış - veriş için pazara inmelerini beklemek gerekiyordu, bekledik.

Kadın - erkek farkı olmasızın Morunglar, yüzlerini kırmızıya boyamışlardı. Erkekler dar, beyaz bir kumaşa sarınmıştı, kadınlar ise renkli mini bir sarongu kalçaları üzerinde bağlamışlar, göğüslerini çeşitli büyüklükteki boncuk kolyelerle örtmüşlerdi. Çıplaklık onlar için bir problem değildi. Yalnız içlerinde bazıları omuzlarına beyaz bir şal almıştı. Bunların evlenmemiş kızlar olduklarını söylediler. Genç erkekler de saçlarını uzatıyor ve başlarının üzerinde toplayıp bağlıyorlardı. Ayrıca, bu topuzlarının üzerine çeşitli süs eşyası ve kulaklarına küpe takıyorlardı. Söylendiğine göre, 1824'te İngilizler'in Burma'da açtıkları savaş sonucu, Arakan bölgesini işgal etmeleri üzerine, bu kabileler halkının, Arakan tepelerini bırakarak şimdi oturmakta oldukları yere gelmişler. Morunglar da, Burmalılar gibi Budist.

Morunglar'ın evlerine de giremedim. Uzaktan görüldüğüne göre yerden 4 - 5 metre yükseklikteki platformlar üzerine kurulmuş. Birkaç aile yanyana yapılmış evlerde oturup, geniş bir veranda müştereken kullanılmaktaydı. Bu birleşmenin sebebi her halde yırtıcı hayvanlardan korunmak içindi.

Ayrıca Morunglar'ın yarım asır evvelineye kadar yamyam olduklarını, fakat artık bu huylarından vazgeçtiklerini, ancak şimdi bile, yılan etini zevle yediklerini söylediler. Morunglar, gerçekten incelenmeye değer bir kabile. Haklarında yazılmış veya halk arasında yayılış pek çok efsane vardı. Bunlar hep onların örf ve âdet-

lerini belirten hikâyelerdi. Medeniyetle teması kesinlikle reddettikleri belirtilen Morunglar'ın hikâyelerinden birisi onların çıplaklığı ile ilgili.

Yüzyıllar önce bir Hindu rahip veya bir Brahman, Morunglar'dan bir kadını cezalandırmış. Onu yarı çıplak vaziyette sık bir ormanın içine atmış. İşte o zamandan beri Morunglar bu çıplaklığı korur olmuşlardır.

UNUTULAN YAZI

Diğer bir hikâye de yazılarına ait. Başka kabilelerin kendilerine göre bir yazıları olduğu halde, Morunglar'ın yoktur. Vaktiyle onların da yazıları varmış. Bu yazı bir hurma yaprağı üzerine yazılıymış. Bir gün bir inek bu yaprağı yemiş. Bunun için yazısız kalan Morunglar, bayramlarında ineğe eziyet etmeyi gelenek haline getirmişler. Bu eziyet şöyle oluyormuş: Bağlanmış bir inek bir alana getiriliyormuş, bir grup halk onu okla yaralıyormuş. Hayvana oklar yağarken, kadın ve erkekler de müziğin nağmeleriyle dans ediyorlarmış. İnek ne kadar çok bağırırsa onların dansları da o kadar hızlanıyormuş. Sonunda hayvan yere yıkılınca, onu kesip yiyorlarmış.

MORUNGLAR'DA EVLİLİK

Morunglar gerçekten renkli bir kabile. Evliliklerinde de kendilerine göre bir usulleri var. Evvelâ bir kızın dilediği erkeği seçmesi normal. Hattâ evlenmeye karar vermeden evvel dilediği erkekle ilgi kurması da suç değil. Evlilikler genel olarak kız kaçırma ile başlıyormuş. Bir erkek, bir kızı kaçırdıktan sonra yakalanınca, kızın ailesinin kabilesi içindeki durumuna göre bir para cezası ödemesi gerekiyormuş. İkinci, üçüncü yakalanışlarda yine aynı cezayı ödedikten sonra, dördüncüde kızı, karısı olarak ilân edebiliyormuş. Günlük hayatları danssız geçmeyen Morunglar, düğünlerde dans etmiyorlarmış.

Morunglar ölülerini yakıyorlar. Fakat ölülerinin, öldükten sonra tekrar dirileceğine inandıkları için matem tutmuyor, bilâkis ölünün etrafından dans edip şarkı söylüyorlar. Ölü yakılmadan evvel tekrar bu dünyaya geldiğinde açlık ve elbisesizlik çekmemesi için tabutunun içine yiyecek ve giyecek koyuyorlarmış.

Çakma kadınları evde dokunmuş özel kumaşları sarong gibi vücutlarına sararlar. En büyük süsleri topuz yaptıkları saçlarına taktıkları süs eşyaları ve bilezikleridir. Yanda bir Çakma kadını çocuğu ile.

Asırlık Hastanelerimiz: 2

Zeynep - Kâmil

İki Başhekim İki Belediye Reisi

Röportaj: Öz Dokuman
Fotoğraflar: Tamer Güvenç

ZEYNEP - Kâmil Hastanesi'ni diğer hastanelerden ayıran bir başka özellik de başhekimlerinden ikisinin aynı zamanda Istanbul Belediye Reisliği yapmaları. 54 yıl ara ile gelen iki başhekim zamanında, hastanenin birden parladığını, büyük yeniliklere sahne olduğunu görüyoruz. Bu iki başhekimden biri Operatör Cemil Topuzlu, diğer Doç. Dr. Fahri Atabey.

Başhekim Dr. Burhaneddin Üstünel, Cemil Topuzlu'nun başhekimliğini şöyle anlatıyor:

— Hastane, Zeynep Hanım'ın vefatından sonra, varisleri Said ve Abbas Halim Paşa'nın gönderdiği bir miktar parayla idare edilmiş. Ama bu para yetmediğinden zamanla hastane bakımsız kalıyor. 1898 yılında Said Halim Paşa, binanın idaresini devrin namlı doktorlarından Operatör Cemil Paşa'ya bırakıyor. Burada ikinci devre başlar. Size biraz Operatör Cemil Paşa'dan bahsedeyim. Galiba, Said Halim Paşa'nın çocuklarından birine ameliyat yapmak için Yeniköy'deki yalıya çağırılıyor ve orada Said Halim Paşa, Zeynep - Kâmil Hastanesi'nin bakımsızlığından şikâyet edip, işin idaresini ona vermek istiyor. Cemil Paşa, o zamana kadar hastanenin adını bile duymamış. Eh olur deyip kabul ediyor. Bu, hastane için gerçekten faydalı bir dönem oluyor.

Cemil Paşa, göreve başlar başlamaz ilk iş olarak modern bir ameliyathane kurduruyor. Viyana'dan bir başhemşire ile sekiz de hemşire getirtiyor, ve ne yaptırıyor biliyor musunuz? Kalorifer tesisatı. Evet, Türkiye'de ilk olarak kalorifer, Zeynep - Kâmil Hastanesi'nde kurulmuştur. Hatırladığıma göre, o zamanlar bir ameliyat için 15 altın alıyormuş. Cemil Paşa'nın ihyâ ettiği hastane kısa zamanda tutunuyor ve halkın rağbetine mazhar oluyor.

— Ya, Cemil Paşa'nın ayrılmasından sonraki devre?

— Cemil Paşa'nın idaresi 1914 yılına kadar sürmüştür. Cemil Paşa, Avrupa'ya gitmesinden sonra, I. Dünya Savaşı'nın başlaması üzerine hastane, askerî idareye geçiyor. Bir süre Haydarpaşa Askerî Hastanesi'nin, bir süre de Tıp Fakültesi'nin müştemilâtı olarak kullanılıyor. 1920 yılında bir ara «Istanbul Emrâz-ı Akliye ve Asabiye Hastanesi» olarak kullanıldıktan sonra tekrar terkediliyor. Bina, 1923 yılında da bir sene kadar «Ebe Talebe Yurdu»

olarak kullanılmıştır.

— Biraz da Dr. Fahri Atabey'in başhekimliğe getirilişinden ve Zeynep - Kâmil Hastanesi'nin bugünkü durumuna gelişinden bahseder misiniz?

— Zeynep Hanım'la Yusuf Kâmil Paşa, hastaneyi nasıl kurmuşsa, Dr. Fahri Atabey de burayı bugünkü haline getirmiştir. Başka meslektaşlarımızın da emeği inkâr edilmez ama, Dr. Fahri Atabey, hastanemizin sembolüdür âdetâ. Zaten kurulduğu 1860 yılından bu yana hastanenin geçirdiği devirleri bilseniz onun emeğinin ne olduğunu daha iyi görürsünüz. Biz hastaneyi 5 devreye ayırırız: 1 — Kuruluş devresi «1860 - 1897». 2 — Yenilikler devresi «1898'den I. Dünya Savaşı'na kadar». 3 — Bocalama devresi «1914 - 1932». 4 — 1933 - 1952 yılları arasındaki dönem». 5 — 1952'de başlayan kalkınma devresi.

— Fahri Bey kaç yıl başhekimlik etti?

— Dr. Fahri Atabey, hastaneye 1952 yılında başhekim tayin edildi. Ondan önce Dr. Eyüp Aksoy arkadaşımız 17 yıl başhekimlik görevini îfa etmişti. Hastane 1933 yılında Istanbul Belediyesi emrine tahsis edilmişti. Bu devrede, Zeynep - Kâmil Hastanesi 40 yataklı bir müessesedir. İlk başhekim de Dr. Yakup Çelebî'dir. Haydarpaşa Hastanesi'nin bu semtte açılması üzerine 1935 yılında burası, Zeynep - Kâmil Doğumevi adını alıyor.

— Demek Dr. Fahri Atabey, hastanenin üçüncü başhekimidir öyle mi?

— Evet öyle. Ha, bakın şunu da hatırlamışken söyliyeyim. Gerek Yakup Bey, gerekse ikinci başhekim Dr. Eyüp Aksoy, ellerinden geldiği kadar çalışarak hastaneyi kendi imkânları içinde geliştirmeye uğraşmışlardır.

HASTANEYE YAPILAN BAĞIŞLAR

Sonra çıktık. Hastaneyi, pavyonları, sağlık kolejini dolaşıyoruz. Bir şey dikkatimi çekti; hani hastanelere has bir koku vardır ya, nereye gitseniz bu kokuyu duymuyorsunuz. Koridorlar tertemiz, hemen bütün personel tam bir disiplin içinde görevlerini yerine getiriyor. Bir de, odalardaki duvar kâğıtlarına bayıldım doğrusu; renk renk, her katın duvar kâğıdı ayrı

Bugünkü binaları tamamlanmadan önce Zeynep - Kâmil Hastanesi'nin polikliniklerinden biri.

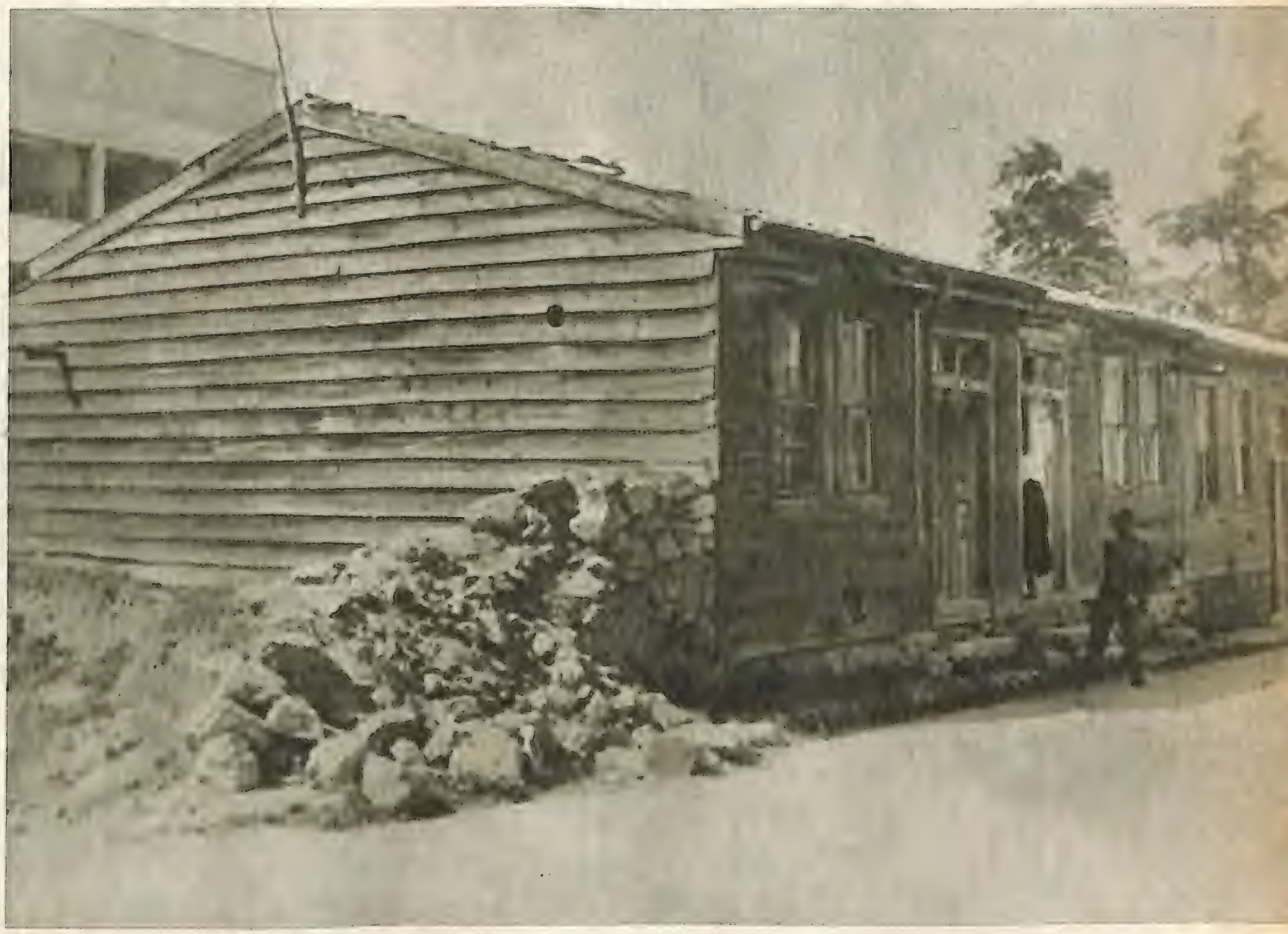

Zeynep Hanım ile eşi Yusuf Kâmil Paşa'
nın hastane olarak yaptırdıklar bina.

Zeynep Hanım ile eşi Yusuf Kâmil Paşa'
nın hastane olarak yaptırdıklar bina.

desende. Duvarlara fazla dikkatla bakmış olacağım ki, Burhaneddin Üstünel:

— Efendim, duvar kâğıtlarını, eski başhekimimiz Dr. Fahri Atabey, Avrupa'dan getirmiştir, dedi.

Dördüncü katta bir koridordan geçiyorduk, gözüme, iri pirinç harflerle yazılmış bir isim ilişti: Mebrure Alevok. Burada bir gelenek varmış, hastaneye bağışta bulunanların isimleri bir kata yahut bir odaya verilirmiş. Prematüre — erken doğmuş çocuklar — servisinde pembe mermer bir köşe gördüm. Servis Şefi Doç. Dr. Zıyâeddin Akbay:

— Efendim, bu köşe, eski Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin'in eşi Mukaddes Erkin'in hâtırası için düzenlenmiştir. Gerek Feridun Cemal Bey, gerekse eşi Mukaddes Hanım, hastanemize 50 bin liranın üstünde bağışta bulundular. Ayrıca Feridun Cemal Bey, Avrupa'dan gelirken kuvözler getirip, hastanemize verdi.

PREMATÜRE SERVİSİ

Burası, dar bir koridorun iki yanında uzanan büyük odalardan ibaret. Büyük aydınlık odalara kuvözler yerleştirilmiş; kuvözlerde, en çok bir buçuk karış boyunda bebekler var, yüzleri kıpkırışık, arada bir kollarını, bacaklarını oynatıyorlar; bebekler dünyaya gözlerini açma, doktorlar da onları yaşatma savaşı içindeler. Teker teker bakıyorum kuvözlere, herbirinde erken doğmuş iki yavuru var. Sayıyorum, bir düzineden fazla çıkıyor. Servis Şefi Zıyâeddin Akbay:

— 13 kuvöz vardır, diyor. Öyle azbuz paraya da alınmaz hani. Bir kuvöz birkaç bin lira değerindedir. Biz, Erkin ailesini daima yâdederiz. Aslında hastaneye bir çivi çakanı bile saygıyla anarız ya.

Merdiven indik, birkaç koridor geçtik, felçlilerin bulunduğu bölüme geldik. İçiçe geçmiş kocaman iki büyük salon, duvarlar canlı sarı renge boyanmış, tavan açık mavi; pırıl pırıl, apaydınlık her yer. Çocuk felcinin amansız pençesine tutulmuş üç hasta vardı burada. Biri küçük bir erkek çocuğu. Yaklaşıp sordum:

— Adın ne senin?

Çocuk, siyah benek gibi gözlerini, gözlerime dikip, garip garip baktı, sonra başını salladı. Derken, iki tedavi hemşiresinin yanında duran yaşlıca bir kadın ilerledi. Uzun siyah saçlarını, sarı bir yemeniyle iyice bağlamıştı:

— Adı Yaşar'dır, dedi. Sonra bir an durup ekledi. Anasıyım da.

— Nerelisiniz?

— Şebinkarahisarlı'yız.

Zeynep - Kâmil Hastanesi'nin mutfağı, bugünkü şekline göre çok basit ve yetersizdi.

Eskiden sterilizasyon yukarıda görüldüğü gibi çok iptidaî idi ve en basit usullerle yapılıyordu.

— Başka çocukların var mı?

Koyu esmer yüzü bir an dalgalandı:

— Vardı ama öldü hepsi de.

Yaşar doğuştan felçliymiş, burada tedavi görüyormuş; zaten bu bölümde âletsiz fizik tedavi yapılıyor. Burhaneddin Üstünel:

— Uzun ve yorucu bir tedavidir bu, diye anlattı. Hasta burada yürümesini öğrenir. «Spasmik felçliler kreşi,» deriz buraya. Yaşar'ın annesi de burada tedavi yollarını öğreniyor. Yaşar buradan çıktıktan sonra ona artık annesi bakacak.

Yine birkaç merdiven çıktık, tertemiz koridorlardan geçtik. Koridorlar bir hayli kalabalıktı; orta yaşlı, genç kadınlar, erkekler, odalara giriyor, çıkıyorlar. Kimi anasını, kimi eşini yoklamaya geliyor. Hemen her odada kırmızı, pembe karanfiller. Açık mavi duvar kâğıdı kaplı bir odaya başımı uzatıyorum. Bir taze, sıkı sıkıya kundaklanmış bebeğini kolları arasına almış, şefkatle seyrediyor; bebeğinin gözleri kapalı, bebek anasının kucağında şimdi, iki kalp birbirleri için atıyor.

Birden aklıma geliyor; soruyorum:

— Acaba kız mı, oğlan mı daha çok dünyaya geliyor bir yıl içinde?

— Bu yılın rakamlarını daha yeni çıkardık. Her yıl erkek çocuk sayısı, kız çocuklarından fazla olur. Yalnız hatırımda kaldığına göre 1942 ile 1944 yıllarında doğan kız çocukları daha fazlaydı.

— 1969 yılındaki doğum miktarı?

— 5190 Kâmil ile 4779 Zeynep dünyaya geldi.

MODERN AMELİYATHANELER

Merdivenler indik, merdivenler çıktık, koridorlardan geçtik. Ama hep hastanenin içindeyiz. Yeni binayla, eski konağı birbirine bağlayan dar bir koridordan ilerliyorduk. Birbirine benzeyen dört kapıyla, dört oda dikkatimi çekti. Burhaneddin Üstünel:

— Efendim, hastanemizde dört doktor arkadaş var, full - time çalışırlar. Ama biz onları da düşündük, birer oda tahsis ettik. Boş zamanlarında kendi hastalarına bakıyorlar. Böylece hem devamlı hastanede kalıyorlar, hem de dilerlerse, hasta kabul ediyorlar.

Zeynep - Kâmil Hastanesi'nin ameliyathaneleri, röntgen teşhis ve tedavi bölümleri çok modern. Hemen her şey inceden inceye hesaplanıp yapılmış. Röntgen teşhis laboratuvarındaki hassas âletlerin değeri bugün 1 milyona yakınmış.

Zeynep - Kâmil Hastanesi'nin başhekimi Dr. Burhaneddin Üstünel ile diğer doktorlar toplu bir halde.

— Sekiz ameliyathanemiz var, diye anlattı başhekim. Aynı anda sekiz vakaya el koyabiliriz. Normal doğum olaylarından, sezeryan ve kadın ameliyatlarına kadar her çeşit tıbbî müdahalelerde bulunabiliriz.

ZEYNEP - KÂMİL SAĞLIK KOLEJİ

Istanbul'da pek çok okul gezip dolaştım; buradaki hemşire okulu kadar temiz ve modern bir eğitim yuvasına az rastladım. Bina yeni ve hemşire okulu olarak yapıldığı için her şey yerli yerinde, sınıflar büyük, aydınlık; öğrencilerin çalışma ve dinlenme salonları zevkli döşenmiş, koltuklar, duvarlar, perdeler pırıl pırıl.

Zeynep - Kâmil Sağlık Koleji meslek okulu ama, meslek dersleri kadar, kültür derslerine de çok önem veriliyor. Meslek derslerine, müdür muavini Mahmure Eren bakıyor. Kültür dersleri müdür muavini Akgül Demirel, Ankara Üniversitesi mezunu, bilgili, tecrübeli, mesleğini seven bir yönetici.

— Uzun yıllar Sağlık Bakanlığı'nda çalıştım, diye anlatıyor. Fakültede okurken bir yandan da çalışıyordum. Asıl mesleğim sosyoloji öğretmenliğidir.

— Okul hakkında bilgi verir misiniz?

— Efendim, Zeynep - Kâmil Sağlık Koleji'ne ortaokul mezunu kızlarımız girerler. Süre 4 yıldır. Bitiren hemşirelerimiz lise mezunu sayılır. 4 yıl mecburî hizmetleri vardır.

— Her yıl kaç öğrenci alıyorsunuz?

— Ortalama olarak 50 kadar öğrenci alırız. Tabiî, müracaat miktarı fazla olur-

Felsefe öğretmeni Firuzan Toprak, Zeynep - Kâmil Sağlık Koleji öğrencilerine sosyoloji dersi veriyor (sağda), öğrenciler tatbiki bir ders sırasında (altta).

sa teste tâbi tutarız.

Geniş koridor geçtik, bir sınıfa girdik. Öğrencilerin, koyu mavi üniformaları var; kepleri de beyaz, kolalı. Öğretmenleri Firuzan Toprak'ı dinliyorlar.

Akgül Demirel:

— Firuzan Hanım, felsefe öğretmenimizdir, dedi. Fahri Atabey'in kızkardeşidir. Sosyoloji dersi veriyor.

— Peki, okulunuz lise seviyesindedir ama daha çok meslek okulu kabul edilmez mi? diye garipsiyerek sordum. Müdür Muavini Akgül Demirel gülümsedi:

— Efendim, bugün kültürün lüzumunu her halde inkâr edemezsiniz. Sonra mezun olan öğrencilerimiz, dilerlerse, imtihana girmek suretiyle üniversiteye devam edebilirler. Biz, öğrencilerimizi elimizden geldiği kadar kültürlü yetiştirmek isteriz.

Bir süre dersi dinledik. Firuzan Toprak bilgili, yılların tecrübesiyle yoğrulmuş bir öğretmen; dersi tane tane anlatıyor, hemen her öğrenciyle ayrı ayrı uğraşıyor, sorular soruyor. Zaten sınıf kalabalık değil. Firuzan Toprak:

— Okulumuz çok moderndir, dedi. Öğrencilerimiz hem tatbikî, hem de nazarî ders görürler.

Akgül Demirel atıldı:

— Yabancı dile de çok önem veririz. Normal yabancı dil olarak öğrencilerimiz İngilizce öğrenirler, haftada en az sekiz saat munzam İngilizce dersi vardır.

Başka bir sınıfa girdik; duvarda boy boy anatomi planşları asılı, duvarın önünde, bir insan iskeleti; ışıktan sarımtırak dişleri yansıyor. Genç hemşire adayları, meslek dersi görüyorlar. Beyaz üniformalı bir hanım yaklaştı; okulun baş muavini Muazzez Okay. 1950 yılında okul Nümune Hastanesi'ndeyken mezun olmuş.

— Çeşitli görevlerde çalıştıktan sonra işte buraya geldim, diye anlattı. Zeynep - Kâmil Koleji yeni bir okuldur ama, öğrencilerimiz iyi yetiştirilir.

Sonra okulun çeşitli bölümlerini gördük. Güzel bir kitaplığı, öğrencilerin çalışması için aydınlık salonları var. Büyük bir salondan geçiyorduk, duvarda öğrencilerin koro halinde şarkı söyleyişini gösteren resimler ilişti gözüme, dikkatle bakmış olacağım, Akgül Demirel:

— Okulumuzun bir de korosu vardır, dedi. Öğrencilerimiz özel olarak nota öğrenirler. Koromuz da bir hayli ünlüdür hani. Pek çok yerde konserler vermiştir.

Modern bir hastane, güzel bir eğitim yuvası görmüştüm. Hafif çiseliyen yağmurdan ıslanmış ana yola çıkınca, şöyle bir durup baktım; Zeynep Hanım'ın yaptırdığı mütevazı bina, hastanenin bugünkü pavyonları ve sağlık koleji, koyu kurşunî bulutların kümelendiği gökyüzüne doğru büyük bir emek ve feragat sembolü olarak ihtişamla yüksekliyordu.

«HASTAHANEYİ 1.000 YATAĞA ÇIKARACAĞIZ»

Zeynep - Kâmil'in kurucusu Zeynep Hanım ile eşi Yusuf Kâmil Paşa'dır ama, hastaneyi bugünkü durumuna getiren de Dr. Fahri Atabey'dir. Belediye sarayındaki büyük odasında beni nezaketle karşıladı.

— Siz, Zeynep - Kâmil Hastanesi başhekimliğinden gelen ikinci Belediye Başkanımızsınız, dedim. Operatör Cemil Paşa başhekimlik yapmıştı, sonra birinci defa 1912 ağustosunda, ikinci defa da 1919 ağustosunda Istanbul Şehreminliği görevini yürüttü. Siz başhekim olunca hastane nasıldı acaba?

Fahri Atabey, üzeri kalın dosyalarla dolu masaya dirsekleriyle dayandı, ağır ağır anlattı:

— 1952 yılıydı. Ben o zamanlar doçentim. Zeynep - Kâmil Hastanesi'nin Başhekimliğine getirdiler. Bilir misiniz o yıllarda hastane nasıldı? 40 yataklı küçük bir doğumeviydi. Elimizdeki imkânlarla bir şeyler yapmaya koyulduk. Baktım pek yürümeyecek. Zeynep - Kâmil Ana ve Çocuk Sağlığını Koruma Derneği'ni kurduk. Bu derneğin, Zeynep - Kâmil Hastanesi ve Sağlık Koleji'nin gelişmesinde pek büyük rolü oldu. Ben başhekim olarak göreve başladığım zaman hastanede 2 doktor, 1 hemşire, bir de asistan vardı. Bugün 70'in üstünde doktor çalışır, ayrıca bir öğretim merkezidir, pek çok asistan burada ihtisaslarını yapar. Halen hastanede 800 yatak mevcuttur, en kısa zamanda bunu bin yatağa çıkarmak için çalışıyoruz.

— Zeynep - Kâmil Sağlık Koleji de sizin eserinizdir. Azıcık oradan da bahseder misiniz?

— Memleketimizin iyi eğitim görmüş hemşirelere çok ihtiyacı vardır. Biz, bunu düşünerek 4 sınıflı bir sağlık koleji kurduk ve bunu Sağlık Bakanlığı'na devrettik. Zeynep - Kâmil Sağlık Koleji, 100 yıl müddetle bakanlığın yönetiminde kalacaktır. Okulumuz çok moderndir, hemşire adaylarımızın iyi yetişmesi için kültür derslerine ve yabancı dile çok önem veririz. Okula bugün zengin, halli vakitli ailelerin kızlar da rağbet etmektedir.

İşte iyiliksever iki insanın, Zeynep Hanım'la eşi Sadrâzam Yusuf Kâmil Paşa'nın kurduğu ve onlara lâyık olmaya çalışanların hikâyesi.

TARİHE AKAN BİR AY

Ocak 1970

1 OCAK

Tanınmış gazetecilerden, Basın - Yayın Genel Müdürü Erdoğan Ulus, geçirdiği bir kalb krizi sonunda genç yaşta hayata gözlerini yumdu.

2 OCAK

Grip salgınının geniş ölçüde yayılması sebebiyle yurdun çeşitli yerlerindeki bazı okullar tatil edildi.

5 OCAK

Ticaret Bakanı Ahmet Dallı, sağlık durumunun çalışmasına imkân vermemesi sebebiyle istifa etti.

● Türkiye Ticaret ve Sanayi Odaları ile Borsaları Birliği'nin seçim kongresi yapıldı, başkanlığa Medenî Berk seçildi.

7 OCAK

Grip salgını yayılıyor. 33 ilde salgından dolayı okulların tatil edildiği bildiriliyor.

10 OCAK

Ankara Belediye Başkanı Ekrem Barlas bir basın toplantısı yaparak bazı öğrencilerin sahte paso düzenlediklerini ve bunların sayısının da bir hayli kabarık olduğunu açıkladı.

12 OCAK

Sağmalcılar Cezaevi'nde çıkan bir ayaklanma sonunda 20 kişi yaralandı. Olaylar, «af isteriz» diye yürüyüş yapan mahkûmlar tarafından çıkarıldı, cezaevine sevkedilen jandarma birlikleri, ayaklanmayı bastırdı.

● Yeni Savcılar kanun tasarısı mecliste kabul edildi.

13 OCAK

AP Yüksek Haysiyet Dîvânı, Erzurum Milletvekili Cevad Önder ile Konya milletvekili Edhem Kılıçoğlu'nun ihracı meselesini görüşmek üzere toplandı.

14 OCAK

Kurtuluş Savaşı kahramanlarından emekli Orgeneral Âsım Gündüz Istanbul'daki evinde vefat etti.

15 OCAK

Türk Deniz Taşıt - İş Sendikası'nın Istanbul Şehir Hatları'ndaki grevi başladı. Saat 06,00'dan itibaren araba vapurları seferden alıkonuldu. 20,07'den itibaren de, greve yolcu vapurları katıldı.

16 OCAK

Istanbul'daki Şehir Hatları grevi devam ediyor. Halk, motorlar ve çeşitli taşıtlarla iki yaka arasında gidip geliyor.

17 OCAK

Deniz Taşıt - İş Sendikası'nın yönettiği grev, iki tarafın anlaşmaya varması sonucu nihayete erdi.

19 OCAK

Ahmet Dallı'nın istifasıyle boşalan Ticaret Bakanlığı'na, Devlet Bakanı Gürhan Titrek tayin edildi.

21 OCAK

AP Ortak Grubu'nda konuşma yapan Hasan Dinçer ve Dr. Fethi Tevetoğlu aşırı akımlara karşı tedbir alınmasını istedi.

22 OCAK

Cumhuriyet Senatosu'nda hükümetin isteği üzerine yapılan gizli oturumda Çağlayangil, ikili anlaşmalar konusunda bilgi verdi.

23 OCAK

İkili anlaşmalar konusunda Millet Meclisi gizli görüşmelere başladı.

24 OCAK

Başbakan Süleyman Demirel, 1970 yılının ilk basın toplantısında çeşitli yurt meselelerine temas etti ve gazetecilerin sordukları soruları cevapladı.

25 OCAK

Çekoslavakya'nın Ankara Büyükelçiliğine tayin edilen A. Dubçek geldi.

26 OCAK

Necmeddin Erbakan ve 17 arkadaşı Millî Nizam Partisi'ni kurdular.

29 kasım 1908 tarihli Perroquet'den alınan yukarıdaki karikatür, Meşrutiyet'in ilk aylarında Türkiye'yi temsil ediyor. II. Abdülhamid henüz tahttadır. Türk imparatorluğunun üzerinde ve başında birçok meseleler vardır. İmpara-

torluğun geleceğini tehdit eden bu meselelerin ipuçları, sağda temsil edilen, İngiltere, Rusya ve Avusturya - Macaristan'ın elinde bulunuyor. Her biri Meşrutiyet Türkiye'si üzerindeki ihtiraslarının tahakkuk imkânlarını hesaplıyor.

Macaristan'da Türk Eserleri

Yazan: Dr. Sedat Kumbaracılar

BALKAN savaşından sonra büyük kaybımız, Avrupa merkezlerinden uzaklaşmamız olmuş, Avusturya - Macaristan'la hududumuz ve ilerlemiş ülkelerle yakından münasebet kurmamız imkânsızlaşmıştır.

TÜRK - MACAR AKRABALIĞI

Macarlar da, Türkler gibi Orta Asya' dan gelmişlerdir. IV ve V. yüzyıllarda Türk olarak yaşayanların bir parçasıydılar. Bu yüzden kültür ve savaş kabiliyetlerini Türklük'ten almışlardır.

Evvelâ birkaç defa yer değiştirmişler, daha sonra Batı'ya doğru yollanmışlar, Hun ülkesine, eski Atilla devletinin merkezine; daha sonra Avarlar'ın memleketine ve IX. yüzyılda da Avrupa'ya gelerek Karpat dağlarıyle kuşatılan Avrupa' nın en verimli arazisine yerleşmiş, Macaristan'ı kurmuşlardır. Macaristan'ın kuruluşunun bininci yılı bu sene ağustos ayında parlak bir şekilde kutlanmıştır.

MACARLAR'LA ANLAŞMAZLIĞIMIZIN SEBEPLERİ

Ne yazık ki iki kardeş millet, din ayrılığı sebebiyle anlaşamamışlardır. Kanunî Sultan Süleyman'ın ittifak teklifi, Macar kralı tarafından benimsenmemiş, savaş kaçınılmaz bir hal almıştır. Mohaç meydan savaşını kazanan ordumuz, Macaristan'ın mühim bir kısmını işgal ederek Macaristan'ı idaresi altına almıştır. Macaristan'daki Türk hâkimiyeti 160 sene sürmüştür. Bu süre zarfında Türkler'in idare tarzlarına, askerî muvaffakiyetlerine, imar hareketlerine dair Macar müze, arşiv ve kütüphanelerinde çok kıymetli vesikalar vardır. Bunlara Viyana arşivinde bulunanlar da ilâve edilecek olursa yekûn

daha da kabarır.

MACARİSTAN'I İDARE TARZIMIZ

Mohaç sahrasında mağlup olan kral Layoş'un yerine, Kanunî'ye sadakat gösteren Erdel voyvodası Yanoş, 15 yıl kadar kral olmuş; sonra ülke «Budin Beylerbeyisi» unvanıyle Türk umumî valileri tarafından idare edilmiştir. Budin Beylerbeyileri, gönderecekleri yazılara tuğra çekerlerdi.

Padişahın tuğrasıyle, vezir rütbesini haiz Budin Beylerbeylerinin tuğrası arasında fark vardı. Padişahınki başa, Beylerbeyininki kenara çekilirdi. Bu tuğralar, keşîde edenlerin imzasından ibaretti. Tuğradan başka, yanına mühür de basılırdı.

Budin'in ilk beylerbeyisi Mehmed Paşa'nın mührü üzerinde «Mehmed bende'il-Mehmed» yazılı idi. Sokollu'nun sadâreti zamanında Budin'e tayin edilen Sokollu Mustafa Paşa, Macaristan'ı çok iyi idare etmiştir. Paşa'nın, Avusturya çasarına (imparatoruna), arşidüklere, vesair büyüklerine Macarca yazdığı yüzlerce mektup ve pek çok Türkçe mektupları, Viyana manca dövüşmüş ve şehit düşmüştür. Şehit düştüğü yerde nâmına güzel bir âbide yapılmıştır.

Türkler, Macaristan'ın imarına büyük bir ehemmiyet vermişler ve çok sayıda mimarî eserler vücuda getirmişlerdir. Bu çalışmada, ünlü Mimar Sinan'ın da büyük hissesi bulunmaktadır. Bu sanat eserinin mühim bir kısmı, savaşlar dolayısiyle tahrip edilmiştir. Kalanlar ise itina ile muhafaza edilmektedir. Bunların başında Budin hamamları gelir. Hamamların üzerine ay - yıldız konulmuştur. Peşte'de kalan son cami, Szervitak kilisesi olmuştur. Peç şehrinde bir minare olduğu gibi muhafaza edilmektedir. Peşte'de (Werböczy) sokağındaki Türk evi eski şeklindedir.

Budapeşte ile diğer birçok şehir ve kasabalarda birçok yapılar yanında Türklük izafe edilerek adlandırılan yerler de bulunmaktadır. Müzelerde ve arşivlerin zengin koleksiyonlarında Türk devri hâtıraları da ayrıca yer almaktadır. Gülbaba Akademisi'nde saklıdır. Tuğrası, sair beylerbeylerin tuğrasına benziyorsa da, üzerinde bir şahin resmi vardır.

SOKOLLU'NUN YAPTIRDIĞI ESERLER

Mustafa Paşa, Budinde cami, medrese ve bir de Horozkapısı ılıcasını yaptırmıştır. Evliyâ Çelebî'ye göre camekânı üzerinde:

Bû makaam-î dil-güşânın dêdiler târîhını:
«Mustafâ Pâşâ binâsîdır ne â'lâ bî-bedel»

yazılı idi.

Budin ile Peşte arasında köprü de yaptırdığından bahsedilmektedir. Türkler, zaptettikleri yerlerde köprü inşasına önem verirlerdi. Kanunî'nin 1565 yılında yaptırdığı Drava köprüsü, Avrupa'da zamanının en büyük ve uzun köprüsü idi. Mustafa Paşa'nın köprüsü 1569 yılında yapılmıştır. Yapıldığı sırada Koben kadısına yazdığı yazı, Viyana arşivindedir. Bu mektuptan, köprü yapılırken iki yüz işçinin çalıştığı anlaşılmaktadır.

Budin'in son valisi Abdurrahman Abdi Paşa, Budin kalesinde elinde kılıç kahratürbesi ayakta duran binalardan biridir. Budin'in Gültepesi (Rozsadomb» nde, XVI. yüzyılda yaşamış bir Bektaşî dervişine ait bir türbe vardır. Gülbaba sokakağıyla, mescit sokağı (Gülbaba — utca ve Mecset — utca) Gülbaba'nın hatırlanmasına vesile olmaktadır.

Evliyâ Çelebî 1660 - 1666 yılları arasında Macaristan'ı gezmiş, gördüklerini yazmıştır. Bu eser, Türk istilâ devrindeki Macaristan'ı anlatmaktadır. Macar İlimler Akademisi tarafından Macarca'ya tercüme edilmiştir.

Macaristan'da ve diğer Avrupa müze ve arşivlerinde bulunan milyonları aşan vesika ve eserler, Türk medeniyet seviyesini ispata yarayan vesikalardır. Bu vesikalar kısmen olsun bizim arşivimizde bulunanları tamamlamaktadır. Hattâ bunların fotoğraflarını getirtmemiz de düşünülmelidir.

Macaristan'da, Türkler'le olan münasebetlere dair sayısız malzeme vardır.

A. B. D. Tarihinden Bir Sayfa

Batıya Doğru

Yazan : William Everhart

Türkçesi : Aydın Dokur

AMERİKA Birleşik Devletleri'nin üçüncü cumhurbaşkanı Thomas Jefferson, 1804 yılının bir ilkbahar günü, Yüzbaşı Meriwether Lewis'i çağırarak şu direktifi verdi:

— Hemen bir ekip kuracaksın. Kuvvetli ve atak bir ekip olacak bu. Göreviniz hem tehlikeli, hem de çok önemlidir. Missouri nehrinin kaynağına kadar gidecek, güzergâhdaki coğrafî şartları, durumları inceliyeceksiniz. Kızılderililer'in kümelendikleri yerleri bilmemizde fayda vardır. Bunları tesbite çalışınız.

Yüzbaşı Meriwether Lewis hemen işe koyuldu. Güvendiği bir arkadaşı vardı: William Clark. Arkadaşı da kendisi gibi subaydı. Uzun yıllar orduda vazife görmüş, birçok savaşlara katılmıştı. Batıya doğru yayılmanın önemini idrak ediyor, Kızılderililer'i iyi tanıyordu.

Meriwether Lewis ve arkadaşı William Clark yol hazırlıklarını bitirdiler. Mayısın sonlarında tatlı bir gündü, batıya doğru yola koyuldular.

Görevleri hem güç hem de tehlikeliydi. Coğrafî şartların yanı sıra yol üstündeki Kızılderili kabilelerle çatışma ihtimali vardı. Başkan Thomas Jefferson, batıya yayılmanın gerektiğini, bu yayılma sırasında yerlilerle meydana gelecek çatışmalardan kurtulmak için onlarla iyi ve dostça geçinmenin icap ettiğini biliyordu. Zaten bunun içindir ki Yüzbaşı Meriwether Lewis'i (bu vazifeyle) görevlendirmişti.

ÇETİN BİR SEYAHAT

Meriwether Lewis ve William Clark'ın yolculuğu ilk zamanlar iyi gitti. Kışın kara bulutları gökyüzünde toplandığı zaman 2500 kilometre yol almışlardı. Bazen at sırtında, bazen küçük kayıklarla gidiyor, Missouri nehrinin tehlikeli dar boğazlarından büyük güçlüklerle geçiyorlardı.

Fort Mandan yakınlarından ilerlerken Şoşoni adlı Kızılderili kabilesiyle karşılaştılar. Şoşoniler, Meriwether Lewis ve arkadaşlarına iyi davrandı. William Clark, Kızılderililer'in dilini az çok biliyordu,

Kızılderililer'in bir posta arabasına saldırışı.

Şoşoniler'e, Başkan Jefferson'un, onlar hakkındaki düşüncelerini anlattı.

Şoşoniler'in reisi bu konuşmadan çok hoşnut kaldı, hele William Clark'ın verdiği madalyonlara bayıldı. Madalyonların bir yüzünde Başkan Thomas Jefferson'un kabartma bir profili, öbür yüzünde de bir beyazla, bir Kızılderili'nin el sıkışmasını temsil eden resim vardı. Bu, barış ve dostluk demekti.

Meriwether Lewis ve arkadaşları birkaç gün Şoşoniler'in yanında misafir kaldılar. Sonra kuzey batıya doğru yola çıkmak üzere hazırlıklara koyuldular. Tam ayrılacakları gün, Şoşoniler'in reisi:

— Siz yol iz bilmezsiniz, dedi. Yanınıza bir rehber vereyim. Sakagavea, buraları avucunun içi gibi bilir, anası babası yoktur. Pek çok da tanıdığı vardır. Missouri nehri öyle sandığınız kadar durgun değildir ha... Yolları bilmeyenler için tehlikelidir.

Sakagavea, genç bir Kızılderili kızdı; sipsivri bir burnu, simsiyah saçları vardı; saçlarını iki kuyruk halinde örmüştü. Sıcak kanlı, cana yakındı...

Şoşoniler'in reisi, Lewis'le Clark'a ve yanındakilere gerekli eşyayı verdi. Ekip, kayıklara binip yola koyuldu. Kış bütün hızıyla ortalığı kasıp kavuruyordu. Meriwether Lewis, böyle zamanlarda kıyı kıyı gitmenin daha az tehlikeli olacağını düşünüyordu, bu yüzden daha ağır ilerliyorlar, çok kere günlerini çadırlarında geçiriyorlardı.

Sakagavea'nın gerçekten çok faydası dokunuyordu. Zaman zaman karşılaştıkları yerlilerle konuşuyor, «Beyaz ekibin» nereye gittiğini izah ediyordu.

Ertesi yılın temmuzunda Missouri'nin tâ kaynağına kadar ulaşmışlardı. Kısa bir konaklamadan sonra dönüş başladı. Temmuz ayına rağmen Rocky Mountains'ın tepeleri karla kaplıydı. Missouri nehrinin suları da buz gibiydi... Kayalık dağları at sırtında güçlükle aştılar. Yılan ve Columbia nehirlerine ulaşınca sallar ve küçük kayıklar yaptılar. Böylece Missouri nehri-

Batıya göç eden bir aile, çiftliğine yerleşiyor.

nin ağaçlık kıyısı boyunca vadiye indiler.

Şoşoniler'in yaşadığı bölgeye geldikleri zaman Sakagavea:

— Buradan ayrılacağız, dedi. Sizi ta sınıra kadar götürürdüm ama, ayrılacak olduktan sonra her yer birdir.

Meriwether Lewis ve William Clark, Şoşoniler'in reisine ve Sakagavea'ya hediyeler verdiler, sonra puslu bir eylül sabahı St. Louis'ye doğru yola koyuldular.

Memlekete döndükleri zaman 12 bin kilometrelik yol almışlardı, yola çıktıklarının 28'inci ayıydı. Başkana çıkıp Missouri nehrini baştan sona taradıklarını, yol üzerindeki yerli kabilelerle dostça konuşup, onlara başkanın mesajını verdiklerini anlattılar.

KÜRK KUMPANYALARI

Kızılderililer için hayvancılık ve tarım hayatî önem taşımaktaydı. Geçimlerini hayvancılıktan sağlıyorlardı. Her kabilenin muazzam sığır sürüleri vardı, bir ufuktan ötekine kadar yayılırdı sürüler.

Kızılderililer'in beyazlarla iyi geçindiği zamanlarda hayvan derisi alış - verişi de hayli kâr getiren bir işti. Kızılderililer, büyük sığır sürüleri besleyerek hem kendi geçimlerini sağlıyor, hem de beyazlara sığır derisi satarak para kazanıyorlardı.

Kızılderililer'le kürk alış - verişi, kürk ticareti yapan kumpanyaların süratle artmasına sebep oldu. Hattâ Amerikan sosyal ve kültürel hayatında yeni bir akımın doğmasına yol açtı. O da şu: Kürk kum-

panyalarından birinin sahibinin yakın bir akrabası vardı: George Catlin.

George Catlin tanınmış bir ressamdı; daha çok peyzajlarıyla ün sağlamıştı. Kızılderililer'le kürk alış - verişi ilgisini çekiyor, Kızılderililer'in yaşayışını incelemek, onların resimlerini yapmak istiyordu.

Akrabasının sahibi bulunduğu kürk kumpanyası daha çok Siyular ile ticaret yapmaktaydı. George Catlin, bu savaşçı kabilenin yaşayışını, sosyal âdetlerini merak ediyordu. Kalktı; kürk kumpanyasının bir memuruymuş gibi Siyular'ın yaşadığı bölgeye gitti. Kabile reisi Tek Boynuz ile konuştu.

Tek Boynuz, ilkin onu şüpheyle karşıladı, birbirlerine ısınmaları hayli güç oldu, ama sonunda ressam George Catlin'e poz vermeyi kabul etti. George Catlin günlerce çalıştı; reis Tek Boynuz'un büyük boy bir portresini yaptı. Tabiî, çalışmaları sırasında birçok yerli merakla onu seyrediyordu. Sonunda reis Tek Boynuz, tablodan öylesine hoşnut kaldı ki, heyecanla:

— Dostluğumuz ebedî olacak, diye haykırdı. Çünkü size kalbimizi verdik. Büyük Ruh, bu dostluğumuzu mühürledi.

Sanatkâr George Catlin, uzun bir zaman Siyular arasında yaşadı; onların günlük hayatlarına ait sayısız denecek kadar çok resimler, eskizler yaptı. Bugün George Catlin'in 400 kadar yağlı boya tablosu, Smithsonian Enstitüsü'nde muhafaza edilmek-

William Clark'ın Şoşoniler'in reisi ile konuşmasını canlandıran tablo.

tedir. İşte onun bu öncülüğünden sonra, birçok Amerikan sanatçısı batıya giderek Kızılderililer'le temas etmiş, onların yaşayışlarını aksettiren tablolar yapmışlardır. Bu çığır sonradan bir hayli yayılmıştır.

BÜYÜK GEÇİT RESMİ

Batıya akın eden on binlerce beyaz, tabiatın vahşî şartlarını mağlup etmek için durup dinlenmeden çalışıyorlardı. Önlerinde zengin bir tabiat vardı ama, onu istedikleri biçime sokmak çok güçtü.

Meriwether Lewis ve William Clark ile birlikte geziye çıkan John Colter, seyahati sırasında pek çok yer görmüş, Kızılderililer'in hayatıyle yakından ilgilenmişti. Joseph Dixon ve Forest Handcock adlı arkadaşlarıyle Şoşoniler'in yaşadığı bölgeye gitmeye, orada yerleşerek kürk ticaretiyle uğraşmaya karar verdi.

Şoşoniler'in o yıllarda beyazlarla arası iyidi. John Colter ile arkadaşlarını iyi karşıladılar, kürk alış - verişinde onlara yardımcı olmaya çalıştılar. 1837 yılında Sir William Drummond Steward, Şoşoniler'i ziyaret etmişti. Beraberinde ressam Alfred Jacob Miller de vardı.

Sir William Steward şerefine Şoşoniler

büyük bir geçit resmi düzenlediler.

Sir William Steward, asîl bir Skoç idi. Kızılderililer'in tabiatle olan mücadelesini merak ediyor, onu yakından görmek istiyordu. Amerikalı ressamı da bunun için yanına almıştı. Miller 250'den fazla Şoşoni savaşçısının, Yeşil nehirde tam savaş nizamında önlerinden geçişini desenlerle canlandırdı.

BÜYÜK KONVOYLAR

Gerek batıdaki toprak ve madenlerin zenginliği, gerekse kürk ticareti, birçok maceraperestin batıya doğru akmasına sebep oluyordu. 1836 - 1840 yılları arasında Fort Laramie, batıya gideceklerin en büyük durak yeri haline gelmişti. Büyük kafileler halinde batıya göç edenler, Fort Laramie'de duraklar, alış - veriş ederlerdi.

Fort Laramie'nin ve batıya göçün, Amerikan sosyal hayatında da akisleri görülmüştür. Henüz gelişmemiş çiftliklerde ve orta büyüklükteki müstahkem kalelerde yaşayanlar, sade bir hayat sürerlerdi. Onların yaşayışıyla ilgilenen bazı Amerikan sanatkârları da buralara sık sık gelir, beyazların Kızılderililer'le alış - verişlerinin veya beyazların çiftlik hayatının resimlerini yapardı.

William Henry James, bir sanatçı olduğu kadar batıya göç etmek isteyenler arasındaydı. Büyük bir göçmen kafilesine katılıp Oregon'a doğru yola çıktı. Yıl boyunca görüp beğendiği manzaraları, kaleleri resmetti.

William Henry James'in tabloları arasında en ünlüsü 90 arabalık bir kafilenin Fort Laramie'den ayrılışını gösteren eseridir. 2200'den fazla katır ve atın çektiği 90 göçmen arabasının hareketi gerçekten büyük bir ustalıkla canlandırılmıştır.

«SANA KAVUŞTUK, KALİFORNİYA»

Kaliforniya'ya batıdan göç, 1848 yıllarında başlamıştır. Tabiatın zenginliği, bol altın madenlerinin bulunuşu, akını körükleyen sebeplerdendir. Tabiî, öncülerin tabiatla boğuşarak yollar açması, köprüler inşa etmeleri çok güç olmuştur. Ama tabiatı yenmek azminde olan beyazlar bu güçlüklerden yılmamışlardır.

Posta arabalarının daha düzgün işlemesi, federal hükümetin posta işlerine büyük titizlik göstermesi, batı ile doğu arasında haberleşmeyi kolaylaştırmış, bu da şehirlerin ve büyük çiftliklerin yayılmasına, sebep olmuştur.

St. Louis'den kalkan bir posta arabası, San Fransisco'ya, El Paso, Tucson, Los Angeles'e uğrayarak tam 22 günde seyahatini tamamlıyordu.

Yolculuk bir hayli çetin ve tehlikelerle doluydu. 1874 yılından itibaren demiryolu St. Louis'yi batıya bağladı, bu da yolculuğun tehlikesini nisbeten azalttı. Çünkü bazı bölgelerde hâlâ Kızılderililer'in posta trenlerine bile saldırdıkları görülüyordu.

Böylece 60 yıla varmadan, Başkan Thomas Jefferson'un direktifi yerine getirilmiş oluyordu.

St. Louis'nin 1840 yılında yapılmış resmi.

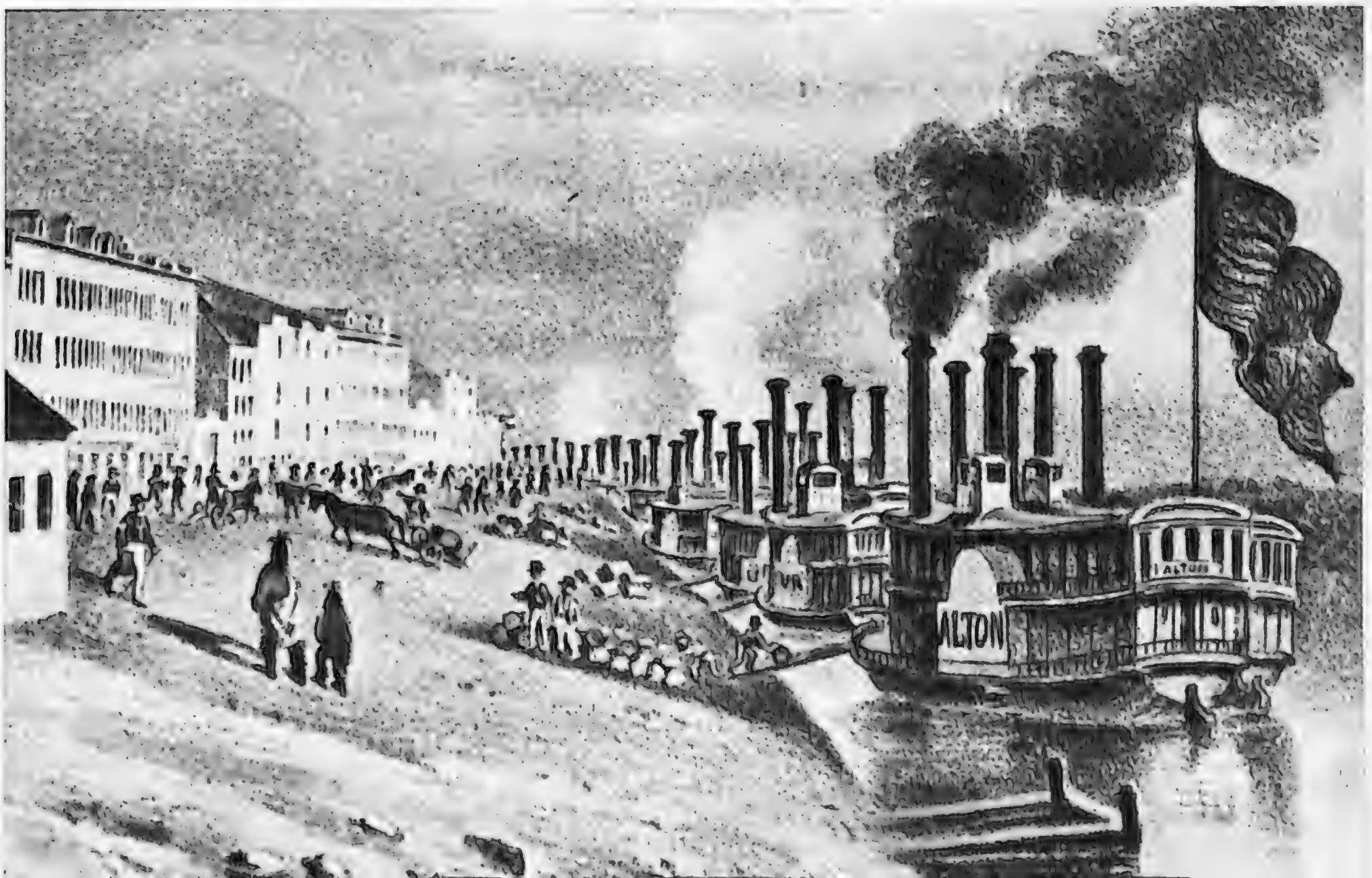

I. Dünya Savaşı'nda
Bir Erin Hâtıraları

Büyük Bozgun

Anlatan: Mehmed Nuri
Yazan: Cevat Duman

2 /EKİM/1333 akşamı Haydarpaşa'dan trene bindirildik ve hareket ettik. Pozantı'da inip iki gün dinlendikten sonra yaya olarak Toros dağlarını tırmanarak dört günde Tarsus'a, oradan Mamuriye'ye ulaştık. Üç gün sonra yine yaya olarak yürüyüşe geçip altı günde Haleb'e dahil olduk. İki gün de burada kalıp yola revan olarak iki gün sonra Şam'a ulaştık.

Şam'da kaldığımız beş gün zarfında şehri iyice gezdim. Istanbul'da pek meşhur baklavasından muhtelif dükkânlarda yedim. Fakat bu oburluğun acısını pek fena çektim. Altıncı gün yüryüşe geçtiğimizde ben dizanteriden perişan durumda idim. Yol yürümeye takatım kalmadığından bölük kumandanım halime acıyarak bana bir hayvan tahsis etti. Bir hafta bu şekilde yürüyerek cephenin iki saat gerisindeki Kalkilya köyünün zeytinlikleri içinde çadırları kurduk. Tam istirahata geçmişti ki tümenden gelen bir emir üzerine henüz eratın teri bile kurumamışken cepheye hareket edildi. Cepheye yerleştikten on gün sonra alay solda Kudüs üzerine alındı.

Kudüs üzerine giderken benim dizanteri bütün şiddetiyle devam ettiğinden bölük kumandanım elime bir hasta tezkeresi vererek beni Nablus'ta bıraktı.

Nablus hastanesine müracaat ettim. Mutfağa benzer bir yerde soğuk su banyosu yaptırıp elbiselerimi aldılar. Don-gömlek on dakika yürütüp iki koğuşlu bir revire getirdiler. Revirin 10 yataklı odası yola nazır ve camları kırık. Yatak olarak ranza üzerinde bir beylik. Beş gün ekmek ve yemek vermediler. Altıncı gün biraz un çorbası ile yarım ekmek lûtfettiler. Baktım ki olacak gibi değil doktora rica ederek taburcu oldum. Dokuz gün yatmıştım ama hastalıktan kurtulmak şöyle dursun açlıktan bitap düşmüştüm. O kadar gözüm dönmüştü ki sonu ne olursa olsun diyerek çarşıda bir aşçı dükkânına girip dört pide ile altı tabak yemek yedim. Yine karnım doymadı. Bir saat kadar dolaştıktan sonra tekrar dükkâna girerek üç pide ile dört tabak yemek yeyince ancak doyduğumu hissettim.

Nablus civarındaki bizim XV. Kolordu karargâhına gidip alayın yerini öğrenip tarifle tabur ağırlığı bulup, bölük kumandanımın eşyalarını teslim aldım ve durumu bir mektupla kendisine arzettim.

Şimdi de meskenim bir yırtık çadır. Yağmur o kadar şiddetli yağıyor ki, çadır suya gömüldü ve eşyalar berbat oldu.

Bir hafta sonra taburumuz Ettîre kö-

büyük bir geçit resmi düzenlediler.

Sir William Steward, asîl bir Skoç idi. Kızılderililer'in tabiatle olan mücadelesini merak ediyor, onu yakından görmek istiyordu. Amerikalı ressamı da bunun için yanına almıştı. Miller 250'den fazla Şoşoni savaşçısının, Yeşil nehirde tam savaş nizamında önlerinden geçişini desenlerle canlandırdı.

BÜYÜK KONVOYLAR

Gerek batıdaki toprak ve madenlerin zenginliği, gerekse kürk ticareti, birçok maceraperestin batıya doğru akmasına sebep oluyordu. 1836 - 1840 yılları arasında Fort Laramie, batıya gideceklerin en büyük durak yeri haline gelmişti. Büyük kafileler halinde batıya göç edenler, Fort Laramie'de duraklar, alış - veriş ederlerdi.

Fort Laramie'nin ve batıya göçün, Amerikan sosyal hayatında da akisleri görülmüştür. Henüz gelişmemiş çiftliklerde ve orta büyüklükteki müstahkem kalelerde yaşayanlar, sade bir hayat sürerlerdi. Onların yaşayışıyla ilgilenen bazı Amerikan sanatkârları da buralara sık sık gelir, beyazların Kızılderililer'le alış - verişlerinin veya beyazların çiftlik hayatının resimlerini yapardı.

William Henry James, bir sanatçı olduğu kadar batıya göç etmek isteyenler arasındaydı. Büyük bir göçmen kafilesine katılıp Oregon'a doğru yola çıktı. Yıl boyunca görüp beğendiği manzaraları, kaleleri resmetti.

William Henry James'in tabloları arasında en ünlüsü 90 arabalık bir kafilenin Fort Laramie'den ayrılışını gösteren eseridir. 2200'den fazla katır ve atın çektiği 90 göçmen arabasının hareketi gerçekten büyük bir ustalıkla canlandırılmıştır.

«SANA KAVUŞTUK, KALİFORNİYA»

Kaliforniya'ya batıdan göç, 1848 yıllarında başlamıştır. Tabiatın zenginliği, bol altın madenlerinin bulunuşu, akını körükleyen sebeplerdendir. Tabiî, öncülerin tabiatla boğuşarak yollar açması, köprüler inşa etmeleri çok güç olmuştur. Ama tabiatı yenmek azminde olan beyazlar bu güçlüklerden yılmamışlardır.

Posta arabalarının daha düzgün işlemesi, federal hükümetin posta işlerine büyük titizlik göstermesi, batı ile doğu arasında haberleşmeyi kolaylaştırmış, bu da şehirlerin ve büyük çiftliklerin yayılmasına, sebep olmuştur.

St. Louis'den kalkan bir posta arabası, San Fransisco'ya, El Paso, Tucson, Los Angeles'e uğrayarak tam 22 günde seyahatini tamamlıyordu.

Yolculuk bir hayli çetin ve tehlikelerle doluydu. 1874 yılından itibaren demiryolu St. Louis'yi batıya bağladı, bu da yolculuğun tehlikesini nisbeten azalttı. Çünkü bazı bölgelerde hâlâ Kızılderililer'in posta trenlerine bile saldırdıkları görülüyordu.

Böylece 60 yıla varmadan, Başkan Thomas Jefferson'un direktifi yerine getirilmiş oluyordu.

St. Louis'nin 1840 yılında yapılmış resmi.

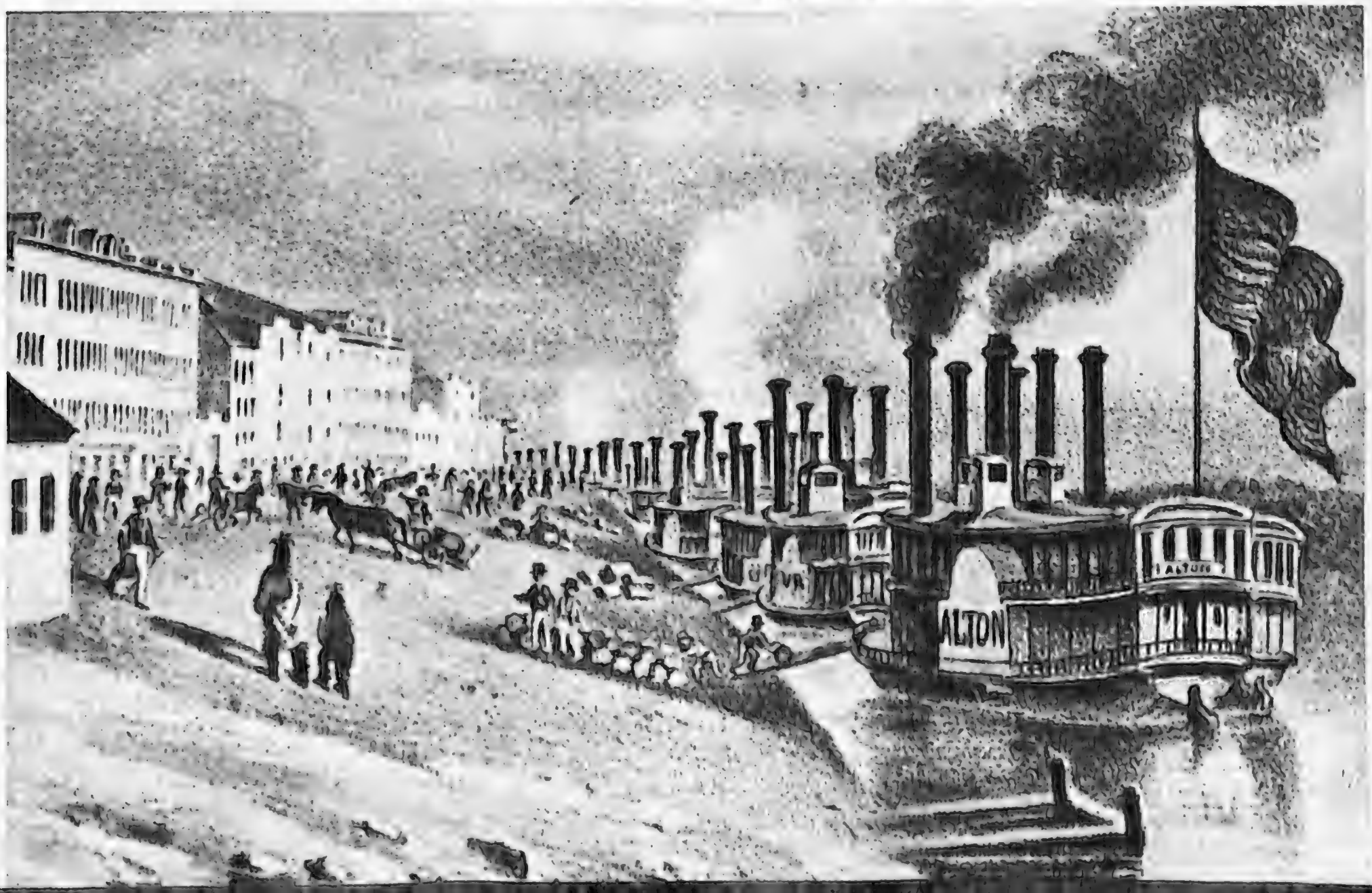

yünden iki saat ilerideki ateş hattına alındı. Tûlukerim ordu karargâhı oldu.

Ettîre'de kalan ağırlıkta 10,5 ay rahat ve şahane istirahat ettim. Cephede sükûnet olduğundan on veya on beş günde bir ateş hattına giderek arkadaşları ziyaret ediyorum. Bölük kumandanım alay yaverliğine tayin edildi ve beni de emir eri olarak alaya götürdü.

Alay karhargâhı Yumurtatepe nam mahalde idi. Top mermilerinden muhafaza için tepenin etrafına mahfuz mahaller yapmışlar. Ben de diğer emir erlerinin yanında bir oyuğa yerleştim. Akşam yemekten sonra düşman topçu ateşi başladı. Herhangi bir taarruz ihtimaline karşı eşyaları bağlayıp hazır olmalığımız emredildi. Hazır olduk. Bir ara santralın yanına giderek bilgi almaya çalıştım. Sağda XIX'uncu tümende bir şey yok. Solda VII'nci tümende de bir şey yok.

Sadece bizim merkezdeki XX'nci tümen ateş altında. Ancak piyade veya süvari taarruzu beklenmiyormuş. Topçu ateşi iki saat kadar devam etti. Sonra derin bir sessizlik. Bu sükûnet bir hafta devam etti. Bu defa da bizim tümene taarruza hazırlık emri verildi. Bu gece üç alayla cepheden taarruz edilecek. Bu masatla tümen hücum bölüğü de bizim karargâh civarına geldi. Gece alaturka saat ikide topçumuz ateşe başladı. Arkasından tümen taarruza geçti. Düşmanın pek muhkem örmüş olduğu telörgüleri geçmek mümkün olamadı. Sabaha kadar devam eden taarruz başarısızlıkla sona erdi. O günden sonra düşman uçakları bombalamaya başladılar. Çıkardıkları iki balon tarassut vazifesi görüyor, yaptırdıkları ateş tanzimi ile topçusuna çok sıhhatli isabetler kaydettiriyorlardı. Bizden havalanan iki Alman uçağı bunları havada yaktı. Balonlardaki Kikiriler'in alevler içinde düştüğünü seyrettik.

Ertesi gün tekrar bir balon çıktı. Bunu da on gün sonra yine uçaklar yaktı. Düşman nedense taarruz etmiyor, fakat topçu ateşiyle her yeri yakıp yıkıyor. Böylece iki ay geçti.

Bu bekleme devresinde bir de harbiye

Mehmed Nuri, esir iken.

nezâret-i celîlesinden evlenmek isteyen erata üç ay mezuniyet verileceğine dair bir emir geldi. Bu emir üzerine tabiî evli, bekâr cümle erat istidalarını yazıp kumandanlarına takdim ettiler. Ben de evli olduğum halde aynı şeyi yapmakta teredd üt etmedim. Dilekçelere hiç bir cevap gelmedi. Erat mahzun oldu. Ramazan bayramının haftasında tümen karargâhımızın bulunduğu Miske köyüne gitmiştim. Oradan yeni bir izin emri getirdim. Bu defa kat'î olarak yüzde bir kişiye izin verileceği bildiriliyor, isimleri isteniyordu. Bizim alay karargâhı seksen kişi idi, bölük kumandanımın tavsiyesi ile benim adım bildirildi.

Aradan yirmi gün geçti, izinlerden yine haber çıkmadı.

O sırada Istanbul'da meydana gelen yangından zarar görenlere de izin verileceği emri geldiğinden bölük kumandanım Emin Bey de müracaatta bulundu. Beraber gideceğiz diye seviniyoruz. Fakat yine bir haber yok.

BOZGUN

Ettîre'de pek güzel hayat geçirmekte iken Kurban Bayramı gelmişti ki dördüncü günü alessabah düşman baskın tarzında topçu ateşini müteakip taarruza geçiverdi. İki saat içinde taarruzunu inkişaf ettirdik. Birliklerimiz mağlup oldu; ric'at başladı. Ateş hattında bulunan erat ve subaylar oldukları yerde esir düştüler. Geride olanlar mümkün olduğu kadar eşyaları hayvanlara yükleyerek ric'ata başladılar. Ben de bölük kumandanımın atına binerek ağırlıkla birlikte hâdisesizce büyük ağırlığın bulunduğu Kalansuva'ya ulaştık. Burada iki saat oyalandık. Düşman suvarisinin takibe geçtiği haberi gelince tekrar hayvanlara eşyalar sarılarak Nâ-

Sina çölünde bir Türk sıhhiye birliği.

sıra'ya giden yolu tuttuk.

Akşam olmak üzereyken süvari arkamızdan yetişti. Piyade olanlar esir düştü, atlı olanlar kaçıyor. Biz atlılar, akşam karanlığından istifade ile yoldan ayrılıp belki yakalanmayız diye dağ, tepe ve yalçın kayalıklar aşarak sabah Mesudiye istasyonunu bulduk. Ne çare tren yok ki selâmeti bulalım. Bir saat tren bekledik, gelmeyince tekrar yola koyulduk. İlâhî Yârabbi, yollardaki rezalet tarif edilmeyecek kadar feci. Bütün 8. Ordu ric'at ediyor. Uçaklar devamlı tepemizde ateş yağdırmakta. Bu durumda beş - altı saat giderek hayvanlara yem, su vermek, bizler de iki lokma bir şey yemek maksadı ile Cenin kasabasının yakınında mola verdik. Henüz bir sigara dahi içmemiştik ki telâşla gelen bizim suvariler, düşman suvarisinin çok yakında olduğunu haber verdiler. İşte bu haber üzerine artık kimse eşyaya kıymet vermedi.

Peksimet çuvalları, konserve sandıkları ve zatî eşyalar olduğu gibi bırakıldı. Yüklü hayvanların denkleri kesiliyor, sağlam arabalardaki eşyalar atılarak insan dolduruluyor. Otomobillerden eşyalar atılarak insan dolduruluyor, velhasıl kaçmaya elverişli olan her şeyden faydalanılmaya çalışılıyordu.

Yolların üzeri Uzunçarşı'ya döndü. Kimsenin baktığı bile yok. Benim hayvan iyi yürüdüğünden, arkadaşlardan önce Cenin kasabasına vasıl oldum. Her taraftan buraya binlerce kişi yığılmış. Kasabanın etrafı bahçelik olup, ortasından su akıyor. Alman birlikleri buraya çadırlarını kurmuş, bir seneden beri keyif çatmaktaymışlar. Ric'at haberini bizden alıp hemen çadırlarını yıktılar ve kamyonlarına binip firara başladılar. Ne bizden, ne de Almanlar'dan kimse düşmanı önlemek teşebbüsünde bulunmuyordu. Bütün gaye kaçıp kurtulmak. Ama heyhat, vardığımız Afûle meydanlığında yarım saat kalmıştık ki düşmanın külliyetli suvarisi Hayfa istikametinden yolumuzu kesti.

Geriden gelen kafilelerimiz hayvan ve arabalarıyle ovada takılıp kaldı. Nihayet esaretin pençesi yakamıza yapışmıştı. Derhal üzerimizi arayarak, silâh ve teçhizatımızı aldılar. İki saat içinde bu iş tamam olup, etrafımıza süngülüleri diktiler. Bizden alınan otomobillere doldurulduk. Gece saat alaturka üçte bir yere indirildik. Gece burada açıkta geçti. Sabah olunca Hind suvarilerinin nezaretinde binlerde insanlık bir kafile hâlinde akşama kadar yürtüldük.

Yollarda su yok. Sıcak müthiş. Hararetten her adımda ölüm talep etmekteyim. İki gün hayvan sırtında kaçmak esasen beni yormuştu, şimdi ise piyade gitmek gayrı kabildi. Dizlerim durdu, ayaklarım yürümez oldu. Ama durmak ne mümkün? Süngü ile dürtüp zorla yürütüyorlar.

Akşama doğru çimenlik ve akar bir dere kenarına geldik. Suya hücum edip o mubareği içtikçe içtik. O gece çayırda yatıp, sabah yola revan olarak dört saat sonra Tûlukerim civarına geldik. Orada peksimetle bir miktar pirinç ve birkaç tane soğan tevzi ettiler. Fakat açlık kimin hatırında? Hararetten yanıp tutuşuyoruz. Nihayet halimize acımış olacaklar ki bir portakal bahçesindeki su motoruna götürüldük. Efrat kana kana içtikten sonra, mataralar, ekmek torbaları, doldurulduk. Hattâ ayağından çizmelerini çıkarıp dolduranlar vardı.

Remle civarına kadar yürütüldük. Orada bizi tel örgü içine alıp yiyecek olarak peksimetle kavurma ikram ettiler. Biz esasen hararetten bayılacak haldeyiz, tuzlu kavurma vermek işkence idi. Zavallı sabırsız eratımız bunu afiyetle yediler ve susuzluktan fenalıklar geçirmeye başladılar.

Bizim tel örgünün yakınında subaylara mahsus bir tel örgü daha vardı. Bir gün onları da, bizi de eş tutturarak, tel örgülerden çıkarıp tekrar peksimet ve kavurma dağıttılar. İşte bu sırada bölük kumandanımı gördüm. Karşıdan selâmlaştık. Dağıtma bittikten sonra, subaylar önde, erat arkada manga kolu halinde yürüyüşe başladık. Yarım saat sonra trene bindik, ertesi sabah uyandığımızda, Kanal'da Kantara'ya geldiğimizi gördük. Kantara'da beş gün kalındı, burada subayları erattan ayırıp sevk ettiler.

27/eylül/1334

İki gün sonra bizi de yaya olarak kanal köprüsünden ve trenle İsmailiye'den geçirip Helyapolis'te indirdiler. Şehir dışında hazırlanmış tel örgüye girerken, anadan doğma soyarak hamam yaptırıp, vücudumuza katranlı ilâçlar sürüp, elbise ve çamaşır vererek koğuşlara soktular. 15 gün bizi burada besiye çektiler. Sonra başka bir tel örgüye nakledildik. Memleketle mektuplaşabilmek için adres ve numara verildi. Benimki şöyleydi: Osmanlı Üsera Karargâhı 5 'inci fırka 10'uncu tel 57.065 M. Nuri.

Burada iken Selânik'e sevk edileceğimiz şayiası çıktı. Eratı muayeneye tabi tuttular. Benim de dahil olduğum 850 kişiyi ayırarak trenle tekrar Kantara'ya getirdiler. İki gece sonra bir postaya binip denize açıldık. Havadisler muhtelifti. Ki-

Hâtıraların sahibi, Filistin cephesinde

mi Alman'la harbe gidiyoruz, kimi Yunan'a teslim edilmeye, kimi İngiliz üserası ile mübadeleye ve kimi de Selânik'te çalıştırılmaya gittiğimizi söylüyordu. Nihayet Selânik'e gittiğimiz anlaşıldı. Altı günde Selânik'e varıp Beyazkule önünde karaya çıktık. 7/kasım/1334

Rumlar, Musevîler, İngilizler velhasıl çoluk çocuk bizi seyre gelmişler. Bunların önünden geçip manga kolunda bir saat yürüyerek hazırlanmış olan esir karargâhına gece yarısı vasıl olduk. Bu sırada fırtına ile birlikte yağmur da başladı.

Ayrıldığımz takımlar 50'şer kişilik olup bir takıma üç mahrutî çadır verildi ki, beher çadırda 17 - 18 kişi yatmak mecburiyetinde idik.

On beş gün dinlendirdikten sonra, muhtelif işlerde çalıştırmaya başladılar. Saat 5'te içtima, iki saat yoklama, kahvaltı, 7'de iş başı. İskelelere, fabrika ve şose yollarına çalışmaya gidiyoruz.

Altı ay böyle geçti. Martta bizi 7 takım halinde seçerek hayvanlara bakmak üzere Dudular civarındaki bir kampa sevk ettiler. Burada iken, birkaç defa firara teşebbüs etmek istedim, muvaffak olamadım.

Üç ay hayvanlara baktık. Bu sıralarda gazetelerde güzel havadisler çıkmaya başladı. Murahhaslarımız Paris'e davet olunmuş, bir sulh bekleniyormuş.

Bayramda bütün tel örgülerin kapıları açılarak bayramlaşmamıza müsaade edildi. İki telde sekiz bini mütecaviz efradın bayramlaşması görülecek şeydi. Vilâyet vilâyet toplanıp, türlü şenlik ve güreşler yapıldı.

Bir hafta sonra terhis başlayacağı havadisi çıktı. Filhakika doktorlar efradı muayene ederek zayıfları ayırmaya başladılar. Ben sağlam çıktım. Ayrılan zayıflar iki gün sonra terhis edildiler.

Benim ayrılışım ise ertesi yılı buldu. Nihayet 17 mart 1336 akşamı numaraları okunan 350 kişiye ben de dahildim. 18 martta çadırlarımızı yıkarak yoklama mahalline çıktık. Saat 8,5'ta hareketle iskeleye geldik. Vapur 1,5'da hareket etti. Hava çok sıcak, deniz pek güzel. Yirmi dört saat sonra Çanakkale'de demirledik. İki saat istirahatten sonra hareket edip, 20 mart'ta Kızkulesi önünde demirledik. Şirket vapuru ile Haydarpaşa'ya çıkıp, Selimiye kışlasına gidip oradan birer numara aldık. Akşam geç vakit trenle Kartal'a hareket ederek hasretlerime kavuştum.

21 mart 1336

İbtilâlarının Kurbanı 3 Osmanlı

Yazan: Ragıp Şevki Yeşim

DELİ Birader namıyle tanınan şâir Gazâlî için, XVI. yüzyıl Osmanlı payitahtında sarfedilmemiş küfür belki kalmamıştır. Çünkü Deli Birader aynı çağın şâiri olan İshak Çelebî gibi, ahlâkın en aşağılık derekesine inmiş, en bayağı hareketleriyle, en âdî mâceralar içinde yüzmüş, bütün bir hayat geçişinde işlediği suçlar yetmiyormuş gibi, o devirde İslâm âleminin tiksinmesine ve lânetine uğrayan «Dâfiu'l - gumûm = (Gam ve keder gideren)» isimli bir şiir mecmuası çıkararak, rezaletlerin ve kepazeliklerin edebiyatını yapmaya kalkışmıştır. Gerçek olan şu ki, «Dâfiu'l - gumûm» edebî bir hüner ve maharet çerçevesine girmiş, birçok garabetleri içine almıştır, fakat mısralar arasındaki manzaralar öyle bayağı, öyle düşüktür ki, en geniş bir zihniyet dahi bunun ifadesi üzerinde bir açıklama yapamaz.

Deli Birader, I. Selim'in, yâni Yavuz Sultan Selim'in kardeşi Şehzâde Korkut'un en şakrak musahiplerindendi. Bir gün öyle cüretkârane bir söz söyledi ki, şehzâde, kapıcıbaşısını çağırdı ve Deli Birader'in başının kesilmesini emretti.

Şehzâdenin emri kesindi. Kapıcıbaşı emri uygulamaya geçti. Deli Birader'i aldı, kapıcılar odasında boynunu vurmaya hazırlandı. Fakat Deli Birader elini kaldırdı ve bağırdı:

— Zinhar, eğer sarhoş olan şehzâdenin bu emrini yerine getirecek olursan, sen de hayatından olursun. Senin başın da ustalıkla koparılmış olduğu halde yarın benim başımın yanına konulacaktır kapıcıbaşı!

Bu ihtar, kapıcıbaşıyı düşündürdü, tereddüt etti:

— Ya bu emri neyleyelim, sorar ise?

— Sorar ise yarın sorar, yarına bırak, o zamana kadar şehzâdenin sarhoşluğu geçecektir.

Gerçekten de Deli Birader'in tahmini çıktı. Şehzâde Korkut ayılınca, ilk sözü şu oldu:

— Gazâlî'ye kıydım, eğer dün geceki sarhoşluğumuzun emrini kapıcıbaşı yerine getirmiş ise, onun da başını kesin! dedi.

Böylece Deli Birader hem kendi başını, hem de kapıcıbaşının hayatını kurtarmış oldu.

Deli Birader'in, Kanunî zamanındaki ömrü de, ondan evvelki gibi çirkin ve iğrenç bir takım hareketleriyle doludur. Rumelihisarı civarında bir cami ve zaviye ile beraber yaptırdığı hamam, tasavvur ve tahminin üstünde bir iptilâ bozgunlu-

Deli Birader'in zamanında yaşadığı Yavuz Sultan Selim.

ğuna sahne olmaya başladı. Fakat bu fena cereyan uzun müddet devam edemedi, devrin sadrâzamı olan Makbûl İbrahim Paşa, umumî ahlâkın muhafazası için burasını yıktırdı ve Deli Birader'i Sırbistan'a sürdü. Deli Birader oradan Istanbul'a «Ey kuzey rüzgârı, söyle bana, ne yapıyorsun ve ne haberler getiriyorsun?» diye başlayan bir takım hicivler göndermeye başladı.

Lâkin bunlar onun son ömür hareketleri oldu. Bir gün bahçesinde birkaç arkadaşıyle oturup içerken birdenbire:

— Dostlar cemiyetimiz artık perişan oluyor. Ölüm sâkisi bana kadehini sunuyor! dedi ve öldü.

İSHAK ÇELEBÎ

Aynı devrin şâiri olan İshak Çelebî de Deli Birader'den aşağı kalır bir tıynette değildi. Bir kere ne evinde, ne de dışarda, hiç bir zaman kavuk giymezdi. Ağzından fena söz eksik olmazdı. En tabiî bir konuşmasında bile pis kelimeleri sarfetmekten ayrı bir haz ve zevk duyardı. Değil evinde, yanıbaşında bile bir kadın bulunmasını istemezdi. Mecnuncasına bir korku ve irkilme içinde çalkanır, fakat buna karşılık her gün yalınayak, başı kabak sokak sokak dolaşır, akşamlara kadar küçük bir mâcera için can atardı.

Daima sarhoştu. Bu sarhoşluğun mestliği içinde şiirler yazar, fakat her mısraında ya kendi iptilâsının baş döndürücülüğü içine gömülür, yahut da zehirli hicivler savururdu.

Yavuz Sultan Selim, Mısır'a yaptığı büyük seferde, boş vakitlerinde faydalı sohbetleriyle uzun zamanını doldursunlar diye yanına üç şâir almıştı. Bunlardan biri de İshak Çelebî idi.

Fakat Çelebî, o çirkin hayatını ordu içinde de sürdürmek istedi. Bu arada padişaha karşı budalaca ve münasebetsiz bir takım hareketlerde bulundu. İdamına hükmedildiği halde sonradan affolundu ve Istanbul'a dönüp, payitahtta süflî ve iğrenç hayatı sona erdi.

AFYON TİRYAKİSİ HEKİMBAŞI EMÎR ÇELEBÎ

Ne gariptir; Deli Birader de, İshak Çelebî de bu iğrenç iptilâları yüzünden bir ölüm cezasına uğramadıkları halde, Emîr Çelebî'nin, daha mâsum bir iptilâsı yüzünden ağır ve zorlu bir işkence içinde hayatına son verilmiştir.

Emîr Çelebî, IV. Murad'ın hem ser - etibbay-ı hassı (hususî baş hekimi), hem de musahibi idi. Hoşça lehçesiyle, talâkatlı diliyle mâruf, tab'an zarif bir adam-

dı. Fakat bahtı onu IV. Murad gibi çok sert bir hükümdara tâyin etmişti. Sırf bir adam kayırma arzusunun reddedilmesi yüzünden Silâhtar Paşa'nın da kinini kazanmıştı. Efendi, «günlerine renk vermek ve hareketlerini başkalaştırmak» gayesiyle küçükçe küçükçe afyon yutardı. Silâhtar Paşa, padişaha, Emîr Çelebî'nin bu iptilâsından bahsetti:

— Behey padişahım, ol tiryaki afyonunu yemeden gelmez. Ağzından tütün kokusunu izâle ile meşguldür! dedi.

IV. Murad:

— Hayır, afyon yemez, ben sormuş idim, «Hayır sultanım!» dediydi diye cevap verdi.

Fakat Silâhdâr Paşa boş durmadı. Hekim başının hizmetkârı olan birini para ile kandırdı:

— Efendi afyonu ne vakit yer ve hokkayı nereye saklar? Var tecessüs eyle, öğren gel! dedi.

Hizmetkâr, efendinin mahremi olan ve afyonu hazırlayan delikanlıyı buldu, para vaadetti, her şeyi öğrendi. Veled:

— Afyonu ben yaparım, bir altın hokkası vardır, çakşır içinde olan entarisinin cebinde durur! Sarayda padişahın karşısında fazlaca kalsa abdeste kalkar, keyfini tazeler! dedi.

Silâhdâr Paşa bu haberi aldıktan sonra boş durmadı. IV. Murad'ın Bağdad sefer-i hümâyûnu sırasında, tam Nizip menzilinde fırsattan istifade etti. Sohbet esnasında Emîr Çelebî abdest almaya kalkınca, Silâhdâr Paşa, padişaha:

— Hekimbaşı yine afyon yemeye gitti! dedi.

IV. Murad kaşlarını çattı:

— Bre silâhdâr, şu biçâreye niçin iftira edersin? Ne istersin âdemden?

— Behey padişahım, entarisinin ceplerini yokla, afyon çıkmaz ise ben yalancı olayım.

Emîr Çelebî dışardan gelip de tekrar yerine oturunca padişah, ayağa kalktı, yanına geldi, elini uzatıp Emîr Çelebî'nin koynunu yokladı:

— Efendi, şu koynunda, cebinde ne var? Çıkar göreyim! dedi.

Emîr Çelebî itaat etti, kulakları uğuldayarak cebindeki on dirhemlik afyon hokkasını çıkardı:

— Ya bu nedir efendi?

— Benim padişahım, ıslah olunmuş, zararı gitmiş afyon hülâsasıdır.

IV. Murad'ın gözleri devrildi, o zâlimane ifadesiyle boğuk boğuk homurdandı:

— Eğer zararı gitmiş ise ye de göreyim.

Başına dikildi, Çelebî'ye birer ikişer afyonları yutturmaya başladı. Çelebî ter dö-

Hekimbaşı Emîr Çelebî'yi öldürten IV. Sultan Murad.

küyor, bunalıyor, büyük bir korku ve dehşet içinde çırpınıyordu. Nihayet bir ara dayanamadı:

— Yeter padişahım, kuluna yazıktır. Bu kadar şey panzehir dahi olsa tehlikelidir, dedi.

Fakat padişah dinlemedi:

— Ya bana afyon yemediğini söyler idin, haydi, zararı gitmiş ise ye! diye bağırdı ve zorla, bir heyulâ gibi Çelebî'nin başına dikilerek hepsini yedirdi. Bu yetmiyormuş gibi karşısına geçti:

— Otur satranç oynayalım! dedi.

Çelebî, alnında beliren fındık tanesi gibi terleri sile sile bu zulme, bu korkunç işkenceye tahammül etti. Padişah:

— Sen hâzık bir hekimsin, afyonun zararını defedersin! diyor, Çelebî'yi bırakmıyordu. Nihayet onun bîtap düştüğünü görünce izin verdi.

Çelebî çadırına gidince bitkin düştü. Talebeleri koştular, kendisine ilâç yapmaya kalkıştılar, o mâni oldu:

— Bana ilâç gerekmez. Silâhdâr gibi kuvvetli düşman zamanında yaşamaktansa ölmek daha iyidir! dedi.

Bir kâse karlı, buzlu şerbet içti, bununla zehirin şiddeti arttı ve öldü.

3 Mezar Taşı 3 İlim Adamı

Yazan: Doç. Dr. Sırrı Akıncı

EBUSSUÛD EFENDİ

XVI. YÜZYILDA yetişmiş âlim ve fâzıl bir şeyhulislâmdır. Adı, Türk halk kütlelerine malolmuştur. Doğruluktan kıl kadar ayrılmayan şahıslara «Ebussuud Efendi'nin Torunu» derler. Efendi, 1490 yahut 1491'de Istanbul yakınındaki bir köyde doğmuştur. Babası Şeyh Muhyiddin Mehemmed Yavsî'dir. Bu zât İskilipli'dir. Mezarı da oradadır. Ebussuûd Efendi'nin baba tarafından dedesinin kardeşi meşhur heyetşinâs Ali Kuşçu'dur. Efendi, tahsilini medresede yapmıştır. İlkin Bursa, sonra Istanbul Kadısı ve nihayet Rumeli Kazaskeri olmuş, 1545'te şeyhulislâmlığa tayin edilmiştir. Meşihat makamında otuz yıla yakın oturmuştur. İlmî eserlerinin başında «İrşâdü'l - akli's - selîm ilâ Mezây'el Kur'ân'il - Azîm» adını taşıyan Kur'ân tefsiri gelir. Bu kitabını Arapça yazmıştır. Diğer eseri «Fetâvây-ı Ebussuûd» dur. Kanunî Sultan Süleyman, Efendi'yi çok sayar ve severdi. Yaptırdığı ve kendi adını taşıyan caminin temeline ilk taşı ona koydurtmuştur. Macaristan'ın (Diyâr-ı Engürüsî) fethinden sonra topraklar dağıtıldı. Ebussuûd Efendi'nin bu işte çok faydalı gayreti görüldü. Osmanlı İmparatorluğu sosyal ve ekonomik düzeninin hukukî formasyonunu kuranların başında geldiği söylense ne yalan, ne de yanlış olur. Hanefî mezhebinin resmî doktrin olarak devletçe benimsenmesindeki çalışmaları da küçümsenemez. Kendisine bu sebeple «İkinci Ebû Hanîfe» adı verilmiştir. Ebussuûd Efendi'nin, Prof. C. Baysun'a göre ölümü 23 ağustos 1573'tedir (5 cemaziyelevvel 982). Ölümünde «Munla Ebussuûd'a olan makam cennet» mısraı tarih düşürülmüştür. Mekke ve Medine'deki âlimler de «Salât-ı Gaaib» denilen gıyabî cenaze namazı kılmışlardır. Kanunî Sultan Süleyman, Sigetvar'da bir yandan «Küffâr» ile bir yandan da ölümle cengederken, Efendi'nin hatırını sormayı ihmal etmemiş ve kendisine bir mektup yazmıştır. Ord. Prof. Dr. A. Süheyl Ünver, bu mektubun fotokopisini 1966'da yayınlamıştır. Ebussuûd Efendi'nin, İskilip'te cami ve okulu, bu ilçenin Bağözü köyünde mescit ve okulu, Istanbul'da iki dershânesi, ne yazık ki yıktırılmış bir hamamı ve halen molozlaşmaya bırakılmış bir çeşmesi vardır. Mezarı, Eyüp'te, Sokollu türbesinin kuzey cihetine hemen bitişiktir. Ebussuûd soyu, günümüze kadar yürümüştür.

HOCA SÂDEDDİN EFENDİ

Osmanlı şeyhulislâmı ve tarihçisidir. Bir savaşta da olağanüstü kahramanlık göstermiştir. Babası Yavuz Sultan Selim'in nedîmi Hasan Can'dır. Efendi, 1536 yahut 1537'de Istanbul'da doğmuştur. Tahsilini Ebussuûd Efendi'nin yanında yapmıştır. III. Sultan Murad'a şehzâdeliğinde ders verdiğinden «Hâce-i Sultânî» nâmıyla da anılır.

Osmanlılar'ın Orduy-ı Hümâyûn'u, Avrupa'nın çeşitli milletlerinin karması ordularla 26 ekim 1596'da kıyasıya bir savaşa tutuşmuştu (Haçova Savaşı). Çarpışmalar ilk gün Osmanlılar'ın menfaatine aykırı bir gelişme gösterdi. Orduy-ı Hümâyûn'un başındaki Padişah III. Mehmed Sadrâzam Dâmâd İrbahim Paşa'nın kesin tavsıyesine uyarak muharebe meydanından çekilmeye hazırlandı. O sırada yanında bulunan Hoca Sâdeddin Efendi, hükümdarın bindiği atın dizginlerine yapışarak:

— «Padişahım! lâzım olan yerinizde sâbit ve berkarar olmakdur. Cengin hâli budur. Ecdâd-ı izâmunuz zamanında olan tabur muharebeleri ekser böyle vâki olmuştur. Mucizât-ı Muhammed Aleyhi's - selâm ile inşâallahüteâlâ fırsat-ı nusrat ehl-i İslâm'ındur. Hâtır-ı şerîfinizi hoş tutun!» demiştir.

Bozguna uğramış acemiler ve yeniçeriler de az zamanda kendilerini toparlayarak mukabil taarruza geçmişler, diğer bir Osmanlı Paşası'nın (Cağala-zâde) yerinde müdahalesiyle neticede mağlubiyete doğru giden savaş, zaferle bitmiştir. Tabiî bu zaferin gerçek sahibi Sâdeddin Efendi'dir. Düşmanın kayıpları elli binin üstüne çıkmış, Haçova sahrasında cesetten geçilmez olmuştur. Bu yiğit şeyhulislâmın ilim tarihimizdeki yeriyse hiç küçümsenemez. «Tâcü't - Tevârih» adlı eseri, en seçkin tarihçilerimiz tarafından beğenilmektedir. Diğer eserleri «Selimnâme» yle «Mir'âtü'l - Edvâr» dır. Efendinin hattatlığı da yabana atılamaz. Arapça ve Farsça'yı ana dili kadar bilirdi. Siyasî hayatında Osmanlı - İngilterelû dostluğuna çok ehemmiyet vermiştir. Meşihat katında çok az (bir buçuk yıl) kalmıştır.

ÖLÜM SEBEBİ

Tarihî kaynaklar ölümünü şöyle anlatırlar: Hicrî 1008 (1599 M.) yılında Ayasofya Camii'nde III. Sultan Murad'ın ruhuna it-

Charles Ambrois Bernard'ın Beyoğlu'nda Santa Maria Draperis Kilisesi zemin katındaki mezarı.

hafen Mevlid-i Nebevî kıraat olunacakmış. Sâdeddin Efendi de, tabiî abdest alıp bu merasime katılıyor. Namazı kıldıktan sonra uyuklar duruma geçiyor. Bunun bir beyin inmesi (apopleksi serebral) olması çok kuvvetle muhtemeldir. Camiden dışarı çıkartıyorlarsa da, bir müddet sonra vefat ediyor. Ölümüne düşürülen tarih: «Nagehân geçti Hoca Saadeddin» şeklindedir. Mezarı Eyüp'te Sokollu Mehmed Paşa türbesinin batı tarafındadır. Oğulları da yanında yatar.

CHARLES AMBROİS BERNARD

Osmanlı tıbbı XVIII. yüzyılda Batı ile temasa geçmiş, XIX. yüzyıl başlarında da Garplı sayılabilecek bir karakter kazanmıştır. Bu iş için evvelâ, mevzuubahis yolda tedris usullerini benimsemiş bir mektebin açılması başlıca şarttı. Büyük reformcu Sultan Mahmud-ı Adlî yaptığı birbirinden gözel pek çok iş arasında, böyle bir mektebi kurmak şerefini de kazanmıştır. Bu cümleden olarak 14 mart 1827'de «Tıbhâne-i Âmire ve Cerrahhâne-i Mamûre» adı verilen mektebi, Istanbul'un Şehzâdebaşı semtinde tesis ettirmiştir.

Bu mektep her nekadar Garb'a tevecüh etmiş bir tedris sistemine sahip idiyse de, bünyesinde gene skolastik unsurları ihtiva etmekteydi. Bir müddet sonra adı geçen ilim yuvası, şimdiki Galatasaray Lisesi'nin bulunduğu yere taşındı. İsmi de «Mekteb-i Tıbbiye-i Adlîye-i Şâhâne» oldu. Görülüyor ki, devrin büyük padişahının mahlası, yani «Adlî» sıfatı, mektebin de adına karışmıştır. Bu, hunkârın işe ne kadar ehemmiyet verdiğinin açık bir delilidir.

VİYANA'DAN GELEN HEKİM

İş bununla kalmadı. Viyana'dan hem tesis hem de tedris vazifelerini liyakatla

Hoca Sâdeddin Efendi'nin Eyüp'teki mezarı.

Eyüp'te Ebussuûd Efendi'ye ait mezar taşları.

yürütecek genç bir hekim davet olundu. Adı Charles Ambrois Bernard'dı. Okuyucularımız Paris, Londra, Berlin değil de, niçin Viyana diye haklı olarak bir sual sorabilirler. Bunun sebebi, o devirde Viyana tıp mektebinin, ötekilerine üstün bulunması, üstelik bu mekteple, Osmanlılar'ın III. Sultan Mustafa devrinden beri Viyana ile temasa geçmiş olmalarıdır. Tabiî bu üstünlük de, temas da, ilmî nokta-i nazardandır. Tıp fakültelerimizin, tıp tarihi derslerinde bu bahisler etraflıca anlatılır. Sözün kısası, Osmanlılar'ın bu ilim merkeziyle muarefesi oldukça eskidir.

BİR «MUALLİM-İ EVVEL»

C. A. Bernard, 1808'de Prag'da doğmuş, tahsilini de Viyana'da yapmıştır. Istanbul'a geldiğinde 30 yaşındadır. O devrin Osmanlı askerî tabip kıyafetini giymiş ve kendisine «Muallim-i Evvel» unvanı verilmiştir. Bu unvan, günümüzün «Ordinaryüs Profesör» akademik titrine tekabül eder.

Galatasaray tıbbiyesinde, dahilî ve haricî tıp derslerini okutmakla beraber, müdürlük vazifesini de yüklenmiştir. C. A. Bernard, bu ağır çalışmaları arasında ilmî eserler telifini de kat'iyen ihmal etmemiş ve Fransızca olarak, altı kitap kaleme almıştır. Fakat ne yazık ki bu pek mümtaz muallim, Istanbul'a gelişinin altıncı yılında, kısa bir rahatsızlığı müteakıp vefat etmiştir (2 kasım 1844). Na'şı, Beyoğlu'ndaki Santa Maria Draperis Katolik Kilisesi'nin zemin katına gömülmüş ve vefâkâr refikası da, çok içli satırları ihtiva eden bir kitâbeyi mezarına asmayı ihmâl etmemiştir. Yıllardan sonra tarihçi Cavid Baysun Bey, başka bir mevzu için tetkiklerde bulunurken, C. A. Bernard'ın mezarına tesadüf ve Semavî Eyice Bey'e bu konuda bir yayın yapmasını tavsiye etmiştir. O da İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi'nde (Cilt: II, Sayı: 3 - 4, Yıl: 1951) hocasının bu isteğini pek güzel yerine getirmiştir.

C. A. Bernard, Sultan Mahmud-ı Adlî'nin tıp sahasında modernizasyon diye özetlenebilecek yüce isteğini, kuvveden fiile intikal ettiren ve bu suretle de imparatorluğumuza gerçekten hizmet etmiş, adı hürmetle anılmaya lâyık bir ecnebîdir. Istanbul Tıp Fakültesi'nin Gurebâ Hastanesi civarında halen yapılmakta olan yeni tesislerindeki bir amfiye, C. A. Bernard adının verilmesi çok yerinde bir kadirşinaslık olacaktır.

Bizans'tan Bu Yana

ISTANBUL'UN SULARI

Yazan: Cevat Bozkurt

BUGÜN dünyanın en geniş şehirlerinden biri olan Istanbul, aynı zamanda dünyanın en dağınık şehirlerinden biridir. M. Ö. 658 yılında Megaralılar tarafından Khalkedoneia (bugünkü Kadıköy) da kurulmuştu. Bundan sonra muhtelif gelişmeler göstererek, 330 yılında Konstantin'in idaresi altına girmiş olan Istanbul daha da genişleyerek mâmur bir şehir hâlini almıştır. İkinci Theodosios tarafından yaptırılan surla şehrin kara tarafındaki sınırı tesbit edilmiş, Eyüp semti hariç, fetih tarihinden sonra bile, şehir bu surların dışına çıkamamıştır.

ROMA DEVRİ

Kuruluş devrinden itibâren sularını kuyu ve kaynaklardan temin eden Istanbul'un su meselesinin halline, daha Roma devrinde başlanmıştır. İlk su tesisleri 123 senesinde Roma İmparatoru Hadrianus zamanında yapılmış ve bu hususta ilk adım atılmıştır. Bilhassa İmparator Septimius Severus zamanında ele alınan su meselesi iyi neticeler vermiştir. 330 yılından sonra yapılan su tesislerini, 395 yılına kadar takip etmek mümkün olmakla beraber, o tarihten itibaren yapılanların arasında Roma devrinden kalma su tesisleri de bulunduğu için bunları ayırmak ve tesbit etmek müşküldür.

Roma imparatorluğu devrinde, muhtelif yerlerden toplanan sular bir çukura biriktiriliyor ve buradan şehre akıtılıyordu. Su kemerinin geçtiği yerler, yerine göre ehemmiyeti hâizdi. Meselâ tepelerden geçerken tünel açılırdı, bu tüneller açılırken de stratejik durumları muhakkak göz önünde bulundurulurdu. Buralarda, düşmanın geçmesine mâni olmak için kuleler yapılırdı. Meselâ «Sulukule» ismi bundan mülhemir. Su yolları, bir insanın at sırtında içinden geçebileceği kadar genişti.

BİZANS DEVRİ VE VALENS SU KEMERİ

Bizans devrinin karakteristik su tesisleri arasında, kemerler, sarnıçlar ve çeşmeler vardır. Umumiyetle IV. yüzyılda yapılan su kemerlerinin en mühimi Valens su kemiridir. Bugün, noksan hâliyle, Fatih'te İtfaiye Müdürlüğü'nün civarından başlayıp, Istanbul Üniversitesi merkez binasının arkasında nihayet bulan ve Bozdoğan Kemeri adıyle bilinen su kemeri büyük bir ihtimalle, 364 - 378 seneleri arasında, İmparator Valens tarafından inşa ettirilmiştir. Bu kemer vasıtasıyle toplanan sular, o zaman Nimpheum Maximum denilen bugünkü üniversite merkez binası bahçesinde biriktiriliyor, buradan şehre tevzi ediliyordu. Bu depo Kleakhus tarafından yaptırılmış, 1019'da II. Basileus,

1692 yılında da II. Ahmed tarafından tamir ettirilmiştir.

Bizans devrinde su ihtiyacı, Belgrad Ormanları içindeki derelerden temin edilmiştir. Bu derelerden toplanan suyu, havuzlarda biriktirip, künkler ve kemerler vasıtasıyle, vâdilerden geçirmek, tepelere tünel açmak suretiyle şehre ulaştırmaya muvaffak olmuşlardır.

HARP ZAMANI İÇİN

Bizanslılar, bir harp esnasında şehrin kuşatılacağı, bu su hatlarının, yani dış tesisatın tahrib edileceği ihtimalini de göz önünde bulundurarak, birçok sarnıçlar inşa etmiş, birçok yerde de açık su havuzları yapmışlardı. Bu açık havuzlarına bugün Istanbul'un birçok semtlerinde rastlanmaktadır:

1) Sultanselim Camii yanındaki açık havuz (152 × 152 metre ebadında, bir kare biçimindedir. 11 metre derinlikte olup bir ihtimale göre Roma ordusunda görev almış bir Got kumandanı olan Aspar tarafından 460 yılında yaptırılmıştır).

2) Karagümrük'teki açık havuz (85 × 245 metre ebadında ve 15 metre derinlikteydi. Bugün Vefa Stadı'nın bulunduğu yeri işgal etmiş olan bu havuz, 421 yılında Aetius tarafından yaptırılmıştı).

3) Aya Makyos kilisesi yanındaki havuz (170 × 140 metre ebadında ve 12 metre derinlikte olup, imparator Anastasios (V. yüzyılın başı) tarafından yaptırılmıştı. Bugün Çapa'nın karşısında bulunmaktadır).

4) Bakırköy yolu üzerindeki açık havuz (127 × 76 metre ebadındadır).

5) Galata'daki açık havuz, «Fil damı» diye de anılan St. Benoit kilisesi yanındaki bu açık havuzdan bugün hiç bir iz yoktur.

Günümüzde bu şekildeki havuz yerlerine halk arasında «Çukur Bostanlar» denilmektedir.

Sarnıçlara, yani kapalı su havuzlarına gelince, şimdiye kadar bilinenlerden ve zamanımıza kadar gelmiş olanlardan, 336 so-

Istanbul'un, eski, kapalı su sarnıçlarından Binbirdirek.

Bahçeköy su kemerinin eski hâli.

maki mermer sütunlu Yerebatan, 224 sütunlu Binbirdirek (Phyloxenes sarnıcı), Piyer Loti caddesindeki Theodosios, Zeyrek'teki Phokas, Çarşamba ve Lâleli'dekileri sayabiliriz. Bunlar doğrudan doğruya Bizans devri eserleridir.

ISTANBUL, TÜRKLER'E GEÇTİKTEN SONRA

Osmanlılar su meselesine çok ehemmiyet vermişlerdir. Bu bakımdan, inşa ettikleri her binaya evvelâ su temin etmişlerdir. Şadırvansız bir camii tarih kaydetmediği gibi, atalarımız çeşmesiz bir semt bile bırakmamışlar ve ne pahasına olursa olsun bunu muhakkak yapmışlardır.

Fetihten sonra Kocatepe civarında bulunan kaynak suları toplattırılarak, şehre akıtılmıştır. Bugün Halkalı suyu olarak bilinen bu su, Fâtih'in emriyle getirtilmiştir. Bundan sonra da gerek şehir içinde ve gerekse şehir dışında birçok tesisler yapılmıştır. Fâtih zamanından, XVII. yüzyılın başına kadar, şehir dışından toplanmak suretiyle, şehre ve şehir dışındaki kışlalara yapılan su yolları yirmi civarındadır. Bunlar arasında en önemlileri Fatih, Turunçlu (Fâtih yaptırmıştır), Ebussuud Efendi, Atik Ali Paşa, Cerrah Paşa ve Koca Mustafa Paşa, I. Sultan Ahmed, Nur-ı Osmaniye, III. Mustafa (Lâleli), I. Mahmud'un «Beylik» nâmı altındaki su yolu ile, IV. Murad'ın «Saray su yolu» dur. Bu su yollarının bir gün içinde akıttıkları su miktarı 400 metreküpün üzerindedir. Doğrudan doğruya kaynaklardan toplanıp

şehre akıtılan bu tesislerin en önemlilerinden birisi de Hamidiye suları diye bilinen Kâğıthane isale hattıdır. Kemerburgaz civarından toplanan bu su 1904'te şehre ulaştırılmıştır.

Evliyâ Çelebî Seyahatnâmesi'nde belirtildiğine göre, Istanbul XVI. yüzyılın başlarında susuz kalmış, bir içim suya muhtaç olan Istanbul halkı, kuyulardan tedarik edilen suları içmeye mecbur olmuştur. II. Bâyezid ve Yavuz Sultan Selim zamanlarında nüfusun fazla artmış olması ve eski devirlerden kalma su tesislerinin tahribinden dolayı Halkalı su tesislerine yenilerinin eklenmesine rağmen bu durumun önüne geçilememiştir.

Yine Evliyâ Çelebî'ye göre; Istanbul'un su derdi, Mimar Sinan'ın Belgrad Ormanları'ndan toplayarak, galeri ve kemerler yardımıyla yedi yılda şehre akıtmaya muvaffak olduğu sularla halledilmiş ve bu iş, Kanunî Sultan Süleyman'ın emriyle yapılmıştır. Kanunî, Sinan'a maddî bakımdan çok cesaret vermiş ve «Her ne bahasına olursa olsun bu işin halledilmesine bütün kudret ve kuvvetimle muvafakat ediyorum,» şeklinde vaatte bulunmuştur.

Istanbul suları daha verimli hâle getirilmek için, bu kaynak sularından başka, Beyoğlu (Taksim ve civarı) yakasına akıtılmak ve bir de Kırçeşmeleri (halk çeşmeleri) ni beslemek maksadıyle bentler inşa edilmiştir. Bu bentler yağmur mevsimlerinde beslenmekte, su yolları ile mezkûr şehre akıtılmaktaydı. Çeşmeleri besleyen suların bentleri, Topuzlu bendi (1029, II. Osman), Ayvant bendi (1179, III. Mustafa), Büyük bent (1135, III. Ahmed) ve Kirazlı bendi (1253, Sultan Mahmud) olmak üzere dört adetti. Bunların en büyüğü olan Kirazlı bendi, 7 milyon m.³ su alabilecek durumdaydı. Taksim sularının temin edildiği bentler ise I. Mahmud zamanında inşa edilen Topuzlu bendi (1144), Mihr-i Mâh Vâlide - Sultan Bendi (1211) ve bir de II. Mahmud Bendi olmak üzere üç adetti.

TERKOS GÖLÜ

Tanzimat Devri'nde eski tesislerin bir kısmı tahrip olmuş, imâr faaliyeti artmış ve nüfus fazlalaşınca bu defa da Belgrad ormanları içindeki bentler sahasının dışına çıkılarak Terkos gölünde karar kılınmıştır. Istranca dağları eteğinde ve Istanbul'un kuzeybatısında bulunan Terkos gölü, Istanbul'a 42 kilometre mesafededir. Bu göl, en büyüğü Kanlıdere olmak üzere, Soğuksu ve Kartallı ismindeki dereler tarafından ve ayrıca yıllık ortalaması 350.000.000 metrekübe ulaşan yağmur tarafından beslenmektedir. Terkos gölü büyük bir alana sahip olup, Karadeniz'e de çok yakın bulunmaktadır.

Terkos suyunun şehre akıtılması işi, 1874 yılında hariciye teşrifatçısı Kâmil ve Mühendis Terno adında birinin imtiyazlarına verilmiş ve bu imtiyaz müddeti kırk yıl olarak tesbit edilmiştir. Bazı devlet müesseselerine (hastane, askerî kışla, okul) ve halk çeşmelerine ve bir de yangında parasız verilmesi kaydı, şartnâmeye dahildi. Diğer taraftan gölden alınan su Beyoğlu yakası (Galata ile Haliç'in batı sahili) ve Boğaz'ın Rumeli yakasına akıtılarak halka para ile satılması kararlaştırılmıştı.

İmtiyaz daha sonra kurulan bir şirkete,

İstinye'de bir çeşme.

1882 yılından itibaren 75 yıl müddetle devredilmişti. Sular İdaresi bültenlerine göre, şirket tarafından elli yıl içinde:

- Terkos gölü kenarında, günlük 37.000 metreküp basış kudretinde bir istasyon ile, suyu Pınarbaşı'ndaki (110,70 râkım) toplama havuzuna ulaştıran bir hat.
- Pınarbaşı ile Kâğıthane arasında 40 kilometre uzunluğunda, günde 32.000 metreküp su geçirebilecek bir galeri (sifonlu ve kârgir).
- Kâğıthane sırtlarında ve isâle galerisi sonunda dört prefiltre ile sekiz filtreden mürekkep tasfiye tesisatı.
- Beyoğlu ve Boğaz mıntıkasında altı su havuzu (cem'an 19.607 metreküp), bir şato ve bunlara bağlı cem'an 221,67 kilometre uzunluğunda su tevzî şebekesi.
- Feriköy ve Edirnekapı hazneleri.
- Istanbul yakasında ise cem'an 143.56 kilometre uzunluğunda tevzî şebekesi yapılabilmiştir.

Bunlardan anlaşılacağı üzere şirket, yetmiş beş sene içinde hiç bir şey yapmamış, taahhüdlerini yerine getirmek hususunda çok muktesit davranmıştır. Buna rağmen, su satışlarında ücret arttırmaya kalkmış ve hattâ yaptıklarına karşı hükümetten tazminat istemeye bile cür'et etmiştir.

Tazminat talebinin, Hamidiye sularının isâlesinin akabinde yapıldığını ve buna red cevabı verildiğini 17 temmuz 1322 tarihli Dâhiliye Nezâreti'nin Şehremâneti-(Belediye Başkanlığı) ne gönderdiği tezkereden anlamak kabildir:

«... şirket-i mezkûrenin metâlibinden birincisi Kâğıthâne menba' sularının hükümet-i seniyye tarafından cem' ile şehir dâhilinde tevziinden dolayı şirketin infisâhı müddetine kadar zarar-ı vakıy ile münâsib bir meblâğ îtâsı ve bâdezin bu yolda tevzîâta şirketten başkasının hakkı

olmadığını tekîden tasdikı husûsu olup, mezkûr Kâğıthâne suları cânib-i hükûmet-i seniyye'den isâle ve meccânen tevzîât icra edilmiş olduğu cihetle bu talebin hükmü mukaveleye muhalif ve binâenaleyh bundan dolayı tazminat iddiası muhik ve şâyân-ı kabûl olmadığı...»

ÜSKÜDAR - KADIKÖY SU ŞİRKETİ

Istanbul'un ilk olarak Anadolu yakasında kurulmasına rağmen, sonradan Rumeli yakası gelişmiş ve burası unutulmuştur. Osmanlı İmparatorluğu devrinde Anadolu yakasındaki su tesisat işleri, Rumeli yakası yanında mevzubahis olamaz.

Anadolu yakasında da nüfus çoğalınca, su işleri Üsküdar - Kadıköy Şirketi nâmı ile 1887 tarihinden itibaren 99 yıl müddetle Karabet Sıvacıyan tarafından yürütülmüştür. İmtiyaz sahibi, Elmalı şirketini de kurarak, Göksu'da bir bent inşa etmek suretiyle işe başlamış ve Anadolu yakası şebeke tesisatını yapmıştır.

Bu şirket ancak elli yıl çalışabilmiş ve 1 temmuz 1937 tarihinde hükümet, şirket tesisatına elkoymuştur. Bu elli yıl zarfında şirket ancak şunları yapabilmiştir:

- Elmalı deresi üstüne 1.000.000 metreküp hacminde bir bent.
- Yarı kum ile doldurulmuş ve süzme kabiliyeti olmayan süzme havuzları.
- Sular İdaresi'ne devredilirken, kazan ve buhar makineleri harap, tulumba gövdeleri çatlak bir basma merkezi.
- Günde 73.000 metreküp su geçirebilen 10.50 kilometre uzunluğunda ve 325 milimetre çapında bir çift kifayetsiz terfi hattı. Ve Bağlarbaşı'ndaki tevzi merkezine bağlı, 200 kilometre uzunluğunda şehir şebekesi.

Gerek Terkos ve gerekse Üsküdar - Kadıköy Su Şirketleri, çalışmalarının son yıllarında elde etmiş oldukları neticeler çok ehemmiyetsizdir:

TERKOS SU ŞİRKETİ'NİN SON İMTİYAZ MUKAVELESİ

Cumhuriyet kurulduktan sonra, 1923 yılında, hükümetle, Terkos Su Şirketi arasında bir imtiyaz mukavelesi daha yapılmıştır. Bu mukaveleye göre; şirket mukavelesinin hükümleri teyid ediliyor ve şirkete ait taahhütlerin îfası lüzumlu görülüyordu. Ne var ki, ecnebî bir sermaye ile (Fransız) kurulmuş olan şirket, bu hususta ancak kendi çıkarlarını düşünüyor, hissedarlarını da yüksek nisbette temettü paylaştırarak taltif ediyordu. Aradan dokuz sene geçtikten sonra, şirketin

Yerebatan sarayının bir gravürü.

Bozdoğan kemerinin eski hâli.

âmme menfaatine mugayir hareket ettiği ve bu şekilde bir çalışma ile şehrin su ihtiyacının temin edilemiyeceği anlaşılınca, imtiyazı elinden alınmıştır. 1932 yılında devralınan Istanbul suları, 2226 numaralı kanunla Istanbul Belediyesi Sular İdaresi ismi altında işletilmeye başlamıştır.

Terkos Su Şirketi'nin işlerine bugün bile rastlamak mümkündür. Meselâ Türkiye'nin büyük şehirlerinde «Terkos kesildi... Terkos'un adamı geldi... Bizim Terkos hiç kesilmez» gibi tâbirler kullanılmaktadır. Bunlardan başka bugün Sular İdaresi Umum Müdürlüğü'nde bile birçok işlemlerin ismi Fransızca'dır.

Kuvây-ı Millîye Istanbul'a girdikten sonra, Üsküdar - Kadıköy Su Şirketi ile yeni bir imtiyaz mukavelesi imzalanmışsa da, yukarıda izah edilmiş duruma müsteniden 1 temmuz 1937 tarihinde bu şirketin imtiyazı da satın alınmıştır.

Bugün, yine Terkos gölü ve bentler vasıtasıyle 300.000 civarındaki müşterisinin su ihtiyacını karşılamak çabasında bulunan Istanbul Sular İdaresi, bazı hallerde bu ihtiyaca cevap verememektedir.

ABONELER VE ŞEHRE VERİLEN SU MİKTARI

(1932'ye kadar)	Terkos Su Şirketi	Üsküdar Kadıköy Su Şirketi
Abone sayısı	18.527	8.194
Terkos'dan basılan suyun yıllık tutarı	10.521.734 m.³	2.379.093 m.³
Günlük tutarı	28.826 m.³	6.520 m.³
Satılan suyun yıllık tutarı	5.122.362 m.³	947.000 m.³
Halk çeşmeleri	93 adet	24 adet

Bozdoğan kemerinin eski hâli.

âmme menfaatine mugayir hareket ettiği ve bu şekilde bir çalışma ile şehrin su ihtiyacının temin edilemiyeceği anlaşılınca, imtiyazı elinden alınmıştır. 1932 yılında devralınan Istanbul suları, 2226 numaralı kanunla Istanbul Belediyesi Sular İdaresi ismi altında işletilmeye başlamıştır.

Terkos Su Şirketi'nin işlerine bugün bile rastlamak mümkündür. Meselâ Türkiye'nin büyük şehirlerinde «Terkos kesildi... Terkos'un adamı geldi... Bizim Terkos hiç kesilmez» gibi tâbirler kullanılmaktadır. Bunlardan başka bugün Sular İdaresi Umum Müdürlüğü'nde bile birçok işlemlerin ismi Fransızca'dır.

Kuvây-ı Millîye Istanbul'a girdikten sonra, Üsküdar - Kadıköy Su Şirketi ile yeni bir imtiyaz mukavelesi imzalanmışsa da, yukarıda izah edilmiş duruma müsteniden 1 temmuz 1937 tarihinde bu şirketin imtiyazı da satın alınmıştır.

Bugün, yine Terkos gölü ve bentler vasıtasıyle 300.000 civarındaki müşterisinin su ihtiyacını karşılamak çabasında bulunan Istanbul Sular İdaresi, bazı hallerde bu ihtiyaca cevap verememektedir.

ABONELER VE ŞEHRE VERİLEN SU MİKTARI

(1932'ye kadar)	Terkos Su Şirketi	Üsküdar Kadıköy Su Şirketi
Abone sayısı	18.527	8.194
Terkos'dan basılan suyun yıllık tutarı	10.521.734 m.³	2.379.093 m.³
Günlük tutarı	28.826 m.³	6.520 m.³
Satılan suyun yıllık tutarı	5.122.362 m.³	947.000 m.³
Halk çeşmeleri	93 adet	24 adet

Hayat

Osmanlı Padişahlarının Hayat Hikâyeleri

YAZAN: YILMAZ ÖZTUNA

Yeni çıktı

Genel Dağıtım - Bateş - Fiatı 10 Lira

Ülkeler ve İnsanlar

Norveç

İskandinavya yarımadasının batı sahilini kaplayan bu şirin ülkenin en büyük özelliği fiyorlarıdır. Tabiat âşıkı turistler, Norveç'in fiyorlarını görmeden edemezler. Yerlilerin günlük hayatında da sık sık mahallî rengin izlerine rastlanır.

Milli kıyafetlerini giyinmiş iki Norveçli kız, bir fiyorda kürek çekiyor.

Yukarıda, bir ot arabası görülüyor. Norveç'in beygirleri dikine yük taşımakta çok ustadır. Aşağıda, Norveç'teki yolların durumunu gösteren bir resim. Bu resim Hjelle vadisinde çekilmiştir.

Yukarıda, süt sağan bir Norveçli, aşağıda Lyse fiyorundan bir görünüş.

Sağda,
işleme yapan
bir
Norveçli;
aşağıda, meşhur
Sogne fiyoruna
gelen turistler.

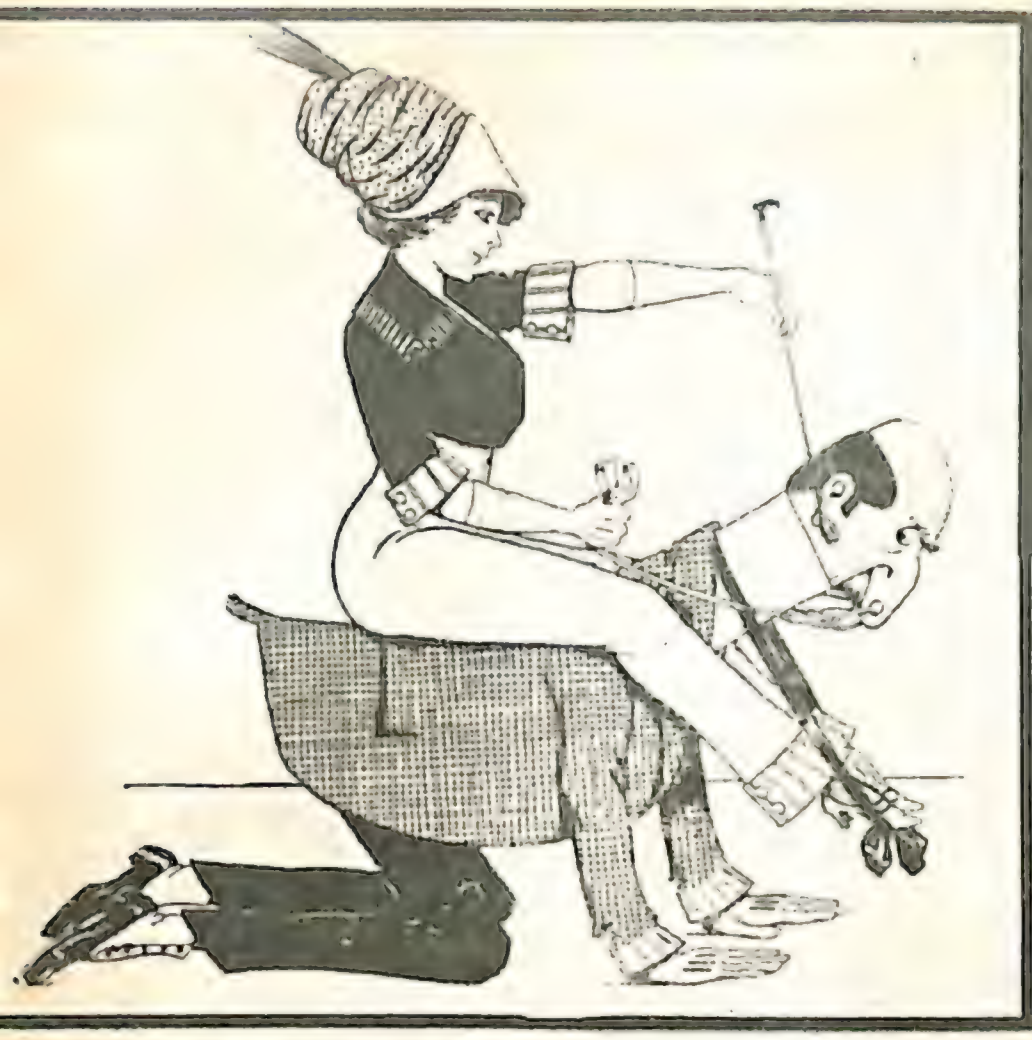

KARİKATÜR

60 yıl önceki espriler

Kadınlar neden pantolon giymeyi tercih ediyor?

Bir namzetlik dolayısıyle

— Çocuk musun birader, millî an'anelerimize aykırıdır.

— Onun namzetliğini tasvib etmenize mâni olan bu an'ane neymiş?

— Fazilet ve kemal erbabını çekememek.

Düşen bir nâzıra asla hakaret etmeyiniz.

— Vekiller heyeti sizi fena alıştırmış... Öyle ikide birde söze atılmak yok...

Millet Meclisin'de ekseriyet fırkasının manevraları:

«Dahil' nizamnâmeyi tatbik etmezseniz fırkamı alır giderim.»

— Marş marş!...

Neden çok alıcısı varmış?

— Ne? Tanin'i okumuyor musun? Unutma ki terakki etmek için lâzım gelen doğru yolu gösteren tek gazete odur.

Örfî idareye dair:

— İster bırakırız, ister kaldırırız... Şikâyet neden? Nargilenin ateşine su mu döküyorlar? Hiç bir şeye tutulmuyorum, şu hürriyete de ne çabuk alıştınız.

Tarih Bilmecesi

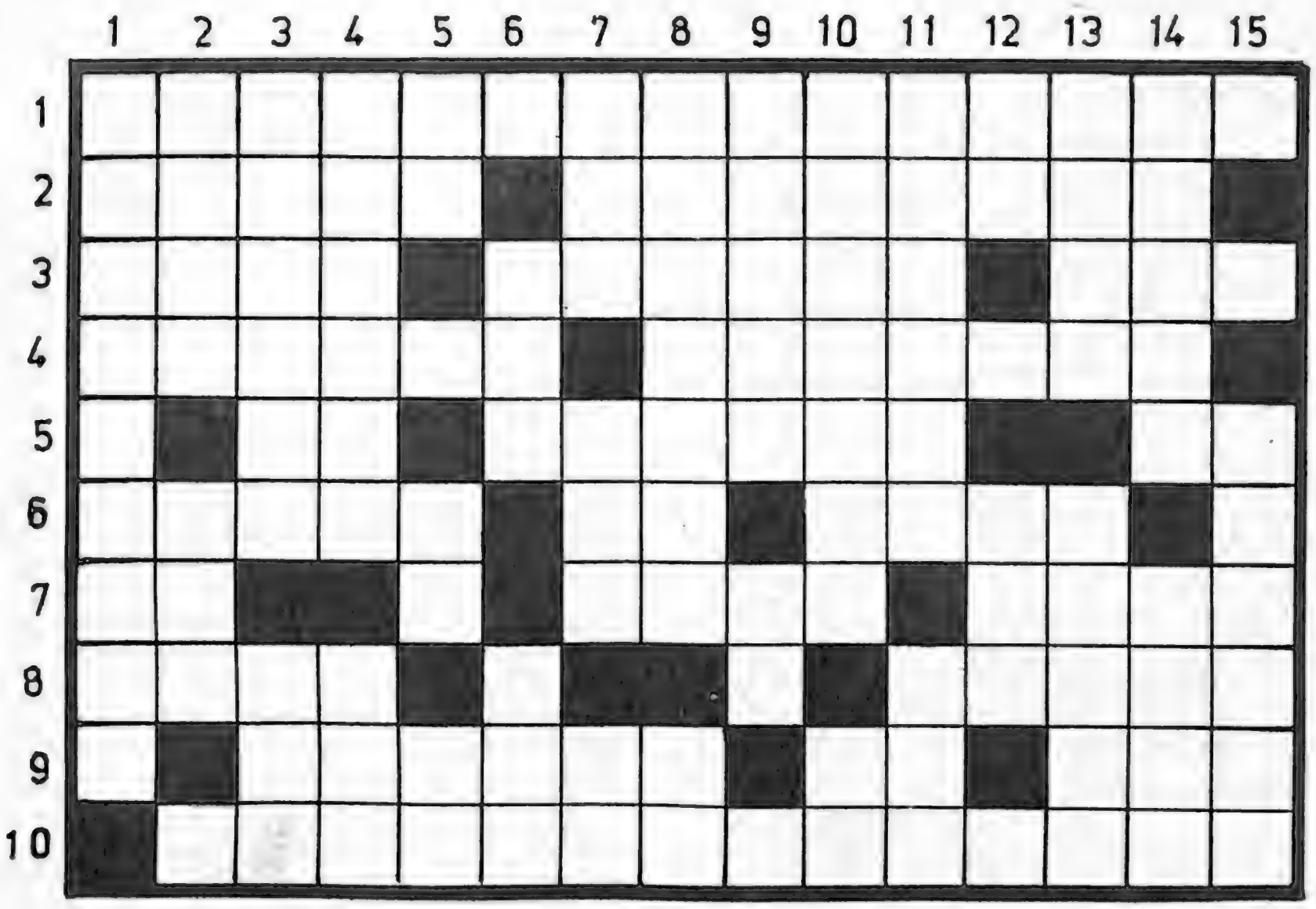

SOLDAN SAĞA: 1 — 661 den 750 yılına kadar 89 yıl saltanat süren ilk İslâm hükümdarları. 2 — Dünyanın 7 harikasından biri sayılan bir eski çağ şehrinin adı; XVIII. asır klasik Türk musikisinin ünlü bestecilerinden biri. 3 — Feza; Eskiden Türkler'in oturduğu Güney Makedonya'da Yunanistan'ın bir liman şeyri; Amerika'nın son Başkanlarından birinin kısa adı. 4 — Ağ, tuzak veya kement (Eski söz); Balıkçı kayığı. 5 — Bazı vahşî hayvanların yuvası; Bir soyadı; Bir nota. 6 — İnleyen (Farsça); Hakaret kasdiyle kullanılan ve köpek manasına gelen bir kelime; Herkesin bilmesi için duvara asılan. 7 — Ayının evi; Ulsüp; Başka veya öteki. 8 — Paranın getirdiği kâr; Yıldırım (Arapça). 9 — Bir şeyin cinsi; Bir nida; Canın yongası. 10 — 1912'de Liverpol'dan New York'a yaptığı yolculukta bir buzdağına çarparak batan, zamanın en büyük yolcu gemisinin tarihe bıraktığı iki kelimelik söz.

YUKARIDAN AŞAĞIYA: 1 — Hanefi mezhebinin kurucusu olan İslâm hukukcusunun adı (künyesi). 2 — Geçmiş zaman; Validenin Türkçesi. 3 — Habeş komutanı Ebrehe'nin ordusu üzerine taş yağdırdıkları söylenen kuşların adı; Bir sayı. 4 — 1529'da Kanunî Sultan Süleyman tarafından ilk defa kuşatılan ve «Tuna'nın Kraliçesi» diye anılan bir başkentin adı; Kişi. 5 — Vilâyet; Frasça bir nefy edatı; Bir nota. 6 — Engel olmak; Gizli düşmanlık. 7 — Cet; İlgili; Boru sesi. 8 — İspirtolu koku esansı; İlâve. 9 — Bir işi birçok istekliler arasından uygun şartlarla kabul edene bırakma; Bir eski Mısır mâbudu. 10 — Keten dövmeye yarayan tokmak; Bir nida. 11 — Dul kadınlar (Arapça çoğul); Demir lavha. 12 — Bir nota; Kısa baston. 13 — Erzincan iline bağlı Kemaliye'nin eski adı; Eski ve ünlü bir tarihçinin adı. 14 — Sayı; Tersi içki sunan. 15 — Marmara denizinde modern hapishanenin bulunduğu ada.

Geçen Sayıdaki Bilmecenin Halli

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
1	Ş	A	H	İ	S	M	A	İ	L	S	A	F	E	V	İ
2	A	C	E	M	İ	A	G	A	■	E	T	İ	L	E	R
3	H	İ	L	A	T	■	A	D	O	N	İ	S	■	L	İ
4	İ	L	E	■	E	■	H	E	B	A	■	K	A	A	N
5	N	■	N	E	■	R	■	■	U	■	K	E	N	Y	A
6	G	L	A	D	Y	A	T	Ö	R	■	E	■	T	E	R
7	İ	■	■	E	■	K	A	R	A	A	L	İ	■	T	■
8	R	E	■	N	A	S	R	E	D	D	İ	N	■	■	A
9	A	D	A	■	N	■	A	K	A	■	M	İ	L	A	T
10	Y	A	L	T	A	■	K	E	M	■	E	Ş	A	R	İ

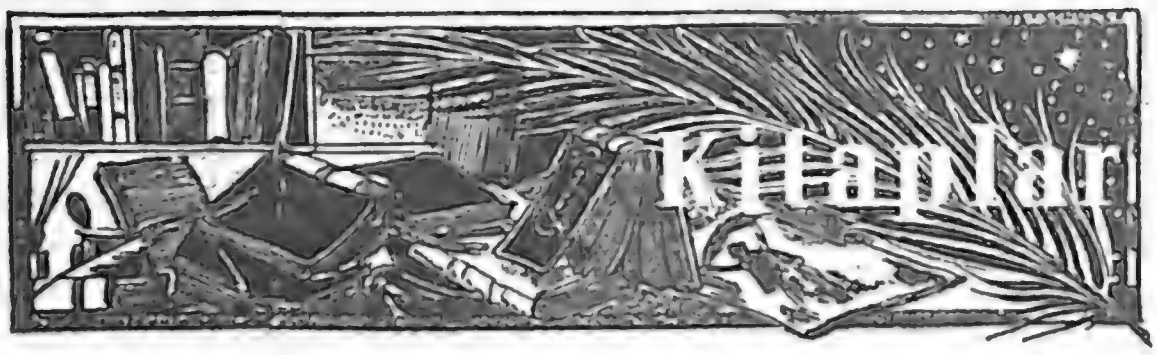

Arasında

Türk Musikisi Kimindir?

Hüseyin Sâdeddin AREL, **Türk Musikisi Kimindir?,** Türk Musikisini Araştırma ve Değerlendirme Komisyonu Yayınları: 1, Devlet Kitapları, Millî Eğitim Basımevi, Istanbul, 1969, 226 + 6 sayfa, 15 TL., 5.000 tiraj.

Sâdeddin Arel'in (1880 - 1955) en mühim eserlerinden birini, Millî Eğitim Bakanlığı, mecmua sayfalarından kurtararak kitap şeklinde aydınlarımıza sunuyor.

Arel, millî kültürümüz için hayatî değerde olan bu eserinde, Türk Musikisi'ne isnâd edilen sahte milliyetleri inceliyor ve musikimizin millî menşe ve karakterini, münakaşaya yer vermeyen kesin ilmî delillerle ortaya koyuyor. Millî Eğitim Bakanlığı Türk Musikisini Araştırma ve Değerlendirme Komisyonu Başkanı Dr. Nevzad Atlığ'ın bir önsözü ile yayınlanan kitap, çok iyi kâğıda basılmış ve pek zevkli, renkli bir karton kapak içindedir. Kapakta, Levnî'nin, Lâle Devri'nden bir musiki âlemini gösteren minyatür ve arka kapakta Arel'in resmi var. Eseri okurken, okuyucu, İran, Arap, Eski Yunan ve Bizans musiki sistemlerini de anahatları ile öğrenmiş oluyor. Son yıllarda yayınlanan en mühim ilmî eserlerden biri.

Türk Yazı Eserleri

Ecz. Uğur DERMAN, **Türk Yazı ve Sanat Eserleri,** No. 1, 2, 3. Ajans - Türk Millî Kültür Yayınları, Ankara, 1969, 7,5 + 7,5 + 10 TL.

Hat sanatımızın büyük otoritesi Uğur Derman, hocası Necmeddin Okyay'ın 3 levhasını, büyük bir itina ile yayınlamış. Ajans - Türk Matbaası, renkli olarak çok başarılı bir şekilde basmış. Çerçeveletilip asılacak şekilde düzenlenen üç levhanın arkasında, Uğur Derman'ın gerekli izahı bulunuyor. İlk levha, celî tâlîk ile yazılmış, ebrî kâğıt üzerine bir İsm-i Celâl (ALLAH). İkincisi, lake tarzında tezhîb edilmiş gene celî tâlîk «BÂREKALLAH» (Allah mübarek etsin!) duası. Büyük boy olan üçüncü levha ise, tezhibli ve nesih ile yazımlış bir «BESMELE».

Mehmet Turgut'un Rusya Notları

Mehmed TURGUT, **Taşkent'e Doğru, Rusya Notları,** Ankara, 1969, Ajans - Türk Matbaası, 208 + VII sayfa, 10 TL.

Başbakanımız Süleyman Demirel'in yanında Sovyetler Birliği gezisine katılanlardan şimdiye kadar Şevket Rado, Bedîî Faik, Dr. Fethi Tevetoğlu, Prof. Aydın Yalçın seyahat hâtıra ve görüşlerini kitap hâlinde yayınladılar. Birkaçı da gazetelerde tefrika hâlinde kaldı. Bu defa, sanayi bakanı olarak seyahate katılan Mehmed Turgut, seyahat-nâmesini bir kitap şeklinde kaleme almış. Teknokrat bir siyasînin görüşlerini aksettirmesi bakımından son derece ilgiyle okunabilen mühim bir eser. Sırasıyle Moskova'yı, Leningrad'ı, Kief'i, Taşkent'i, Semerkand'ı, Bakû'yu, Rus ihtilâli ve elli yılını, Rusya'da kalkınmayı, komünistlerin iddialarını ve komünizmin getirdiklerini, Amerika ve Sovyet Rusya'yı anlatıyor.

Y. Ö.

Necdet Ergün (Edremit - Balıkesir)

III. Murad'ın «Fütûhât-ı Sıyâm» adlı eseri Türkçe'ye çevrilmiş midir ?

Arapça olan bu tasavvuf üzerine yazılmış eser ne Türkçe'ye çevrilmiş, ne de basılmıştır.

Nejat Kaşarcıoğlu (Kimya Fakültesi - Istanbul)

Istanbul Fethi sırasında Cenevizli general Justiniani'nin ve Kerkoporta Kapısı' nın rolleri için türlü kitaplarda biribirine zıt mütalâalarda bulunuluyor. Bunların hangisi doğrudur?

Bu mütalâaları bu sütunlarda nakledip tahlil etmemiz imkânsızdır. Her tarihçi, fetih sırasında şahısların ve muharebe kesimlerinin rolünü, kendi ölçülerine göre değerlendirmiştir.

Bülent Günçal (Sıvas)

Sümerler'le Hititler'in Türk olmadıklarını hangi belgelere dayanarak söylüyorsunuz?

Belgeleri, aksi iddiada bulunanlar bugün hâlâ mevcutsa, onlardan istemeniz icab eder. Herkesin anlayacağı en açık delil şudur ki, Sümerler' le Hititler zamanında daha Türklük teşekkül etmemişti. Bu Sümer - Hitit meselesi, yerleşmiş yanlışları doğrultmanın ne kadar zor olduğunu gösteren tipik bir vâkıadır.

Orhan Naim Hazinedar (Bolaman - Fatsa - Ordu)

Hazînedâr-zâde Fıtnat Hanım'ın eserlerinin nerede olduğu biliniyor mu?

Şair Fıtnat Hanım hakkında *Son Asır Türk Şairleri* ve sizin zikrettiğiniz diğer birkaç eserdeki bilgiler dışında malûmâtımız yoktur. Eserlerinin ve dîvânının ailesinde olabileceği düşünülebilir. (Bu Fıtnat Hanım, 1909'da Istanbul' da ölen bir kadın şairimizdir; Şeyhulislâm Es'ad Efendi'nin kızı olan ve XVIII. asırda yaşayan en büyük kadın şairimiz meşhur Fıtnat Hanım' la karıştırılmamalıdır).

Ahmet Tarakçı (Babadağ - Denizli)

Lawrence kimdir? Peyami Safa'nın Cingöz Recai serisini nereden bulabilirim?

Lawrence, bir İngiliz casusudur. Birinci Cihan Savaşı'nda Osmanlı idaresindeki Araplar'ı Türkler'e karşı ayaklandırmak için büyük çapta faaliyet göstermiştir. — Cingöz Recai serisini, ancak Istanbul'da Sahhaflar Çarşısı'nda arayabilirsiniz. Bu romanların bugün mevcudu kalmamıştır. Peyâmi Safa'dan bahseden bir yazı koyabiliriz.

Tarih Postası

OKUYUCULARIMIZIN TARİHLE İLGİLİ SORULARI, BU SAYFALARDA CEVAPLANDIRILMAKTADIR.

Basri Aktaş (Kavaklıdere - Ankara)

Ocak 1970 sayınızdaki General İhsan Aksoley'in hatıralarında iki yanlış var: Ahmed İzzet Paşa, Ferid Paşa'dan sonra sadzâm olarak gösterilmiş. Bir de Anadolu' ya gittiği zaman «sadrâzam» olarak kaydedilmiş ki, o tarihte sadrâzamlıktan ayrılmıştı.

Haklısınız. Bir hafıza yanılması ve takdim - tehir olmuş. «Ferid Paşa'dan önce» deneceğine «sonra» yazılmış. Fakat ikinci tenkidiniz tamamen yerinde değil. O sırada sadrâzam bulunduğu yazılmıyor, sadece «Sadrâzam Ahmed İzzet Paşa» deniyor. Bir defa en yüksek mevkii ihraz edenlerin daima öyle anıldığı hakkında pek çok misal vardır.

Orhan Mehmet Solmaz (Adapazarı)

Geyve hakkında nerede bilgi bulabilirim? Geyve, hangi hükümdar devrinde Türk-Osmanlı topraklarına katılmıştır?

Geyve için, *Türk Ansiklopedisi'ndeki Geyve* maddesini okuyabilirsiniz. Geyve, Osman Gazi' nin (1281 - 1324) son yıllarında Bizans'tan fethedilmiştir.

Süleyman Bayazıt (Bergama - İzmir)

Birinci Cihan Harbi'nde Istanbul'u boşaltmak isteyen Enver Paşa'ya II. Abdülhamid'in mani olduğu doğru mudur?

Kendisini Beylerbeyi Sarayı'nda ziyaret eden Enver Paşa'ya, Çanakkale muharebelerinin en kızgın ânında II. Abdülhamid'in Istanbul'u boşaltmak fikrinin aleyhinde telkinde bulunduğu doğrudur. Esasen bu fikre Sultan Reşad da taraftar olmamış ve hükûmet, Çanakkale durumunun iyiye gitmesiyle bu fikirden vaz geçmiştir.

Hüsnü Tümer (Şişli - Istanbul)

«Tarih Postası» sütununda «Enver Paşa, Tacikistan'da Rus mitralyöz ateşi ile şehit düştü» diye yazıyorsunuz. Şehit terimini yanlış kullanıyorsunuz. Yurt savunmasında, düşman karşısında can verene «şehit» denir. Tal'at ve Cemal Paşalar'la beraber koca Osmanlı İmparatorluğu'nun batmasına sebep olan Enver Paşa, ihtirasını söndürememiş, Orta Asya'da yeni hayal ve maceralar peşinde koşarken, Bolşevikler tarafından öldürülmüştür. Düzce'de yol kenarında bir kabir gördüm. Üzerinde «Trafik Şehitleri» yazıyor. «Şehit» terimini lüzumsuz kullanmak zararlı olur. Yarın düşman karşısında «ya gazi, ya şehit» demenin moral üzerinde hiç tesiri kalmaz.

Trafik şehitleri için haklısınız. Fakat Enver Paşa'nın şehit sayılıp sayılamayacağı hususunda insafınıza sığınıyoruz. İttihadçılar'ın amansız düşmanları ve gözü kapalı dostları hâlâ pek çoktur. Biz, hadiselere tarafsız bakabilmenin gayreti içindeyiz.

Mehmed Alazaoğlu (Şişli - Istanbul)

12. sayınızdaki şu «Sarıkamış» yazısı çok acı hatıraları ve derin yaraları deşti. Ama Sarıkamış harekâtını değil, Mehmed Bey'le Anahit Hanım'ın hatıralarını anlatıyor. Yoksa o meş'um Sarıkamış hâilesini yazacak kalemler, yazanların elini yakar. 1914 senesi kânûn-ı evvelinde yere batası Allahuekber dağlarından Novoselim'e gidip dönmeyen, Sarıkamış'ı hayalinde bile canlandıramaz. Bizim iki evden Sarıkamış'ta tam altı delikanlı yatıyor.

Bir Sarıkamış gazisi olarak hislerinizi saygıyla karşılıyoruz. Ama Enver Paşa hakkında küfürlerle dolu mütalâalarınızı buraya nakledemeyeceğimizi takdir ederseniz. Her milletin tarihinde böyle facialar vardır. Elbette Enver Paşa, bir Türk ordusunu mahvetmek maksadıyle bu harekete girişmemişti.

İdris Baysal (Perşembe - Ordu)

Sungurlu kasabasının adı nereden geliyor?

Elimizde bu hususta kesin bilgi yoktur. Ya bir Oğuz oymağının adıdır veya kasabanın kuruluşu ve tarihinde mühim bir rolü olan bizce meçhul bir «Sungur» dan gelmiştir.

Dr. Üst. Güven Unan (Dumlu - Erzurum)

Türk Bestecileri Ansiklopedisi'nden bazı fasikülleri kaçırdım. Nasıl tamamlayabilirim?

En iyisi, bu eserin kitap şeklinde çıkmış ve 10 TL. fiata satılanını almanızdır. BATEŞ tevzi etmektedir. Herhangi bir kitapçı vasıtasıyle getirtebilirsiniz.

Selâhaddin Müftüoğlu (Kerkük - Irak)

Altınordu nedir? Türkler, hangi tarihte Kore'de savaştılar?

Altınordu, XIII—XIV. asırlarda Doğu Avrupa'da bilhassa bugünkü Avrupa Rusyası'nda kurulmuş bir Türk Hakanlığıdır. Cengiz imparatorluğundan ayrılan devletlerden biridir. — 1950 yılında bir Türk tugayı Kore'ye gitmiş ve 1954 yılında Kore savaşı bitinceye kadar orada savaşmıştır.

Meliha Açıkalın (Sinop)

Ruslar'ın Sinop'u basarak Türk donanmasını yakmaları hangi tarihte vaki olmuştur? Seydî - Ali Reis, Sinoplu mudur?

Sinop baskını, 30 kasım 1853'te ve Kırım Savaşı'nın başında geçmiştir. — Seydî - Ali Reis' in büyükbabası Sinop'tan Istanbul'a gelmiş, Seydî - Ali Reis'le babası Istanbul'da Galata'da doğmuşlardır.

Galip Özdemir (İzmir)

Türk Bestecileri Ansiklopedisi için bir fihrist verilecekti, verilmedi. Fasikülleri nasıl ciltleteceğim?

Hayat mecmuası ile verilen son fasikülde, fihrist vardır ve iki sahife olup bestekârlara göre alfabetik tanzim edilmiştir. Ayrıca bir dış kapak verilmemiştir; bir ciltçide ciltletmeniz icab eder. Karton kapakla ciltli olarak kitap hâlinde de satışa çıkarılmıştır. BATEŞ tarafından dağıtılmaktadır ve fiatı 10 TL. dır.

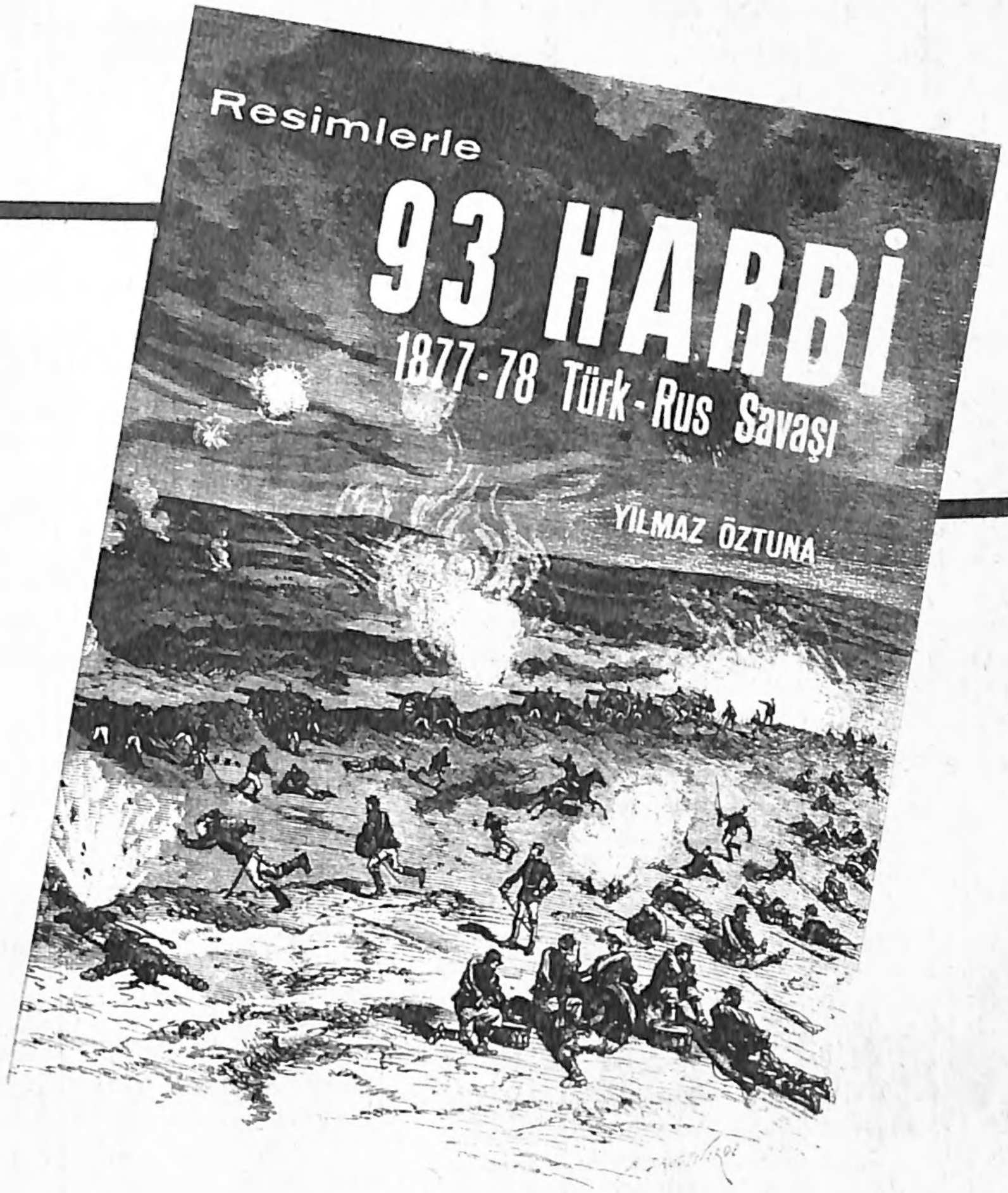

Resimlerle

93 HARBİ

1877-78 Türk-Rus Savaşı

Yazan: Yılmaz Öztuna

HAYAT Yayınları - Genel Dağıtım: BATEŞ

Fiatı 5 lira

Başlangıcından Zamanımıza Kadar

TÜRKİYE TARİHİ

Yazan : T. YILMAZ ÖZTUNA

12 Cilt

Her cilt renkli karton kapak içinde 304 sayfa ve 7'5 liradır. 3.666 sayfa tutan 12 cildin tamamında yüzlerce tifdruk baskı resim, harita ve liste vardır.

Mevcudu kalmayan ilk beş cilt yeniden basılarak satışa çıkarılmıştır.

Genel Dağıtım: BATEŞ Bayilik Teşkilâtı
Cağaloğlu - İstanbul

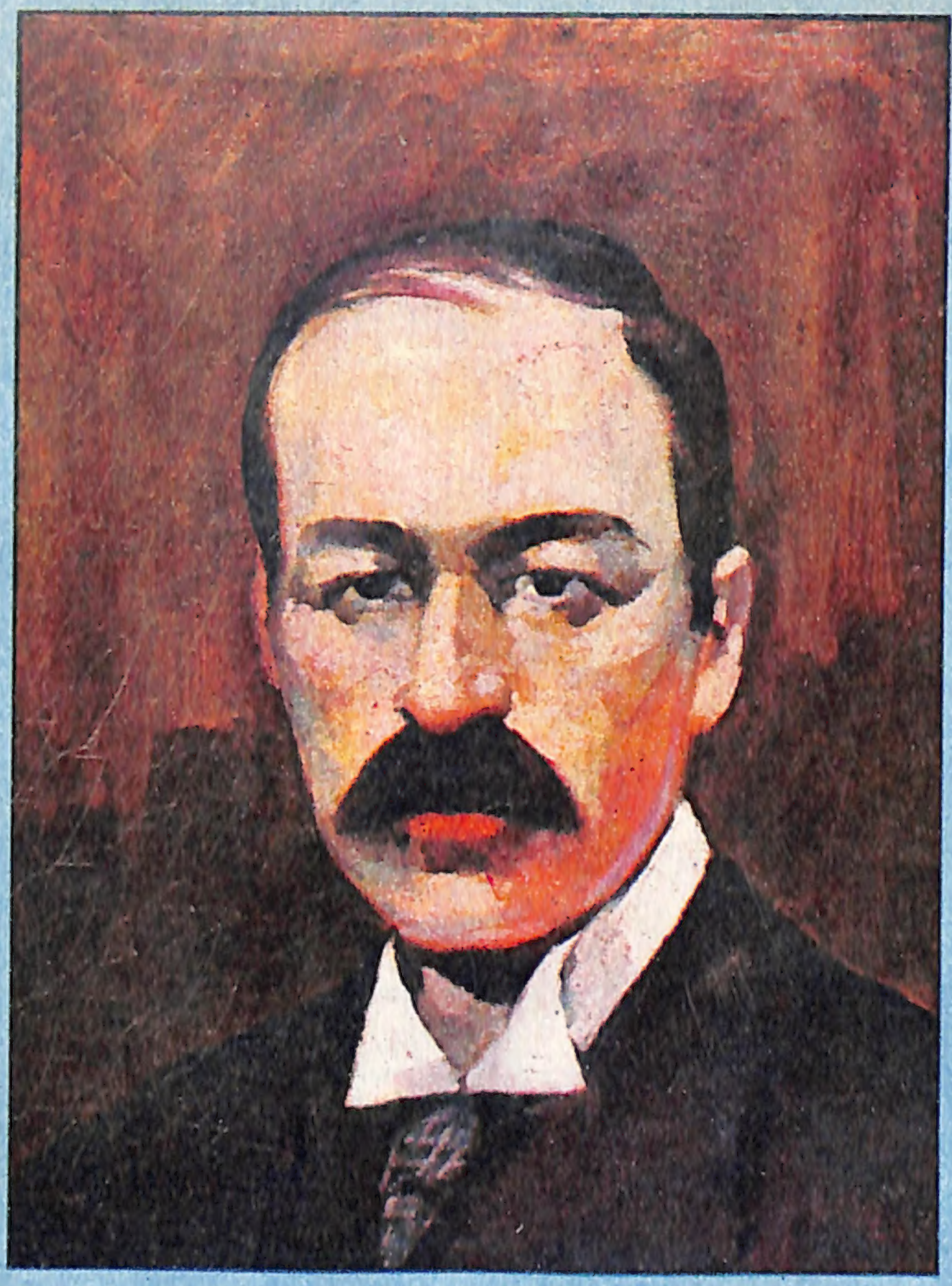

Hayat

Yeni çıktı

Türk Bestecileri Ansiklopedisi

Yılmaz Öztuna

135 bestekârımızın biyografileri ve eserlerinden seçmeler.

Fiatı: 10 Lira